

Osmanlı'dan Günümüze
koramaz
vadisi tarihi

Mustafa ÖZBEK · Umut SOYSAL · Doğan KOÇER

Osmanli'dan Günümeze
koramaz
vadisitarih

Mustafa ÖZBEK - Umut SOYSAL - Doğan KOÇER

Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Kültür Yayınları

No: 168

Kitap Adı Koramaz Vadisi Tarihi

Hazırlayan Mustafa ÖZBEK - Umut SOYSAL - Doğan KOÇER

Baskı Tarihi Aralık 2020

ISBN 978-605-9117-39-5

Yayın Koordinatörü Salih ÖZGÖNCÜ

Yayın Yürütme Kurulu Erkan KÜP

Mustafa ERDOĞDU

Maide GÜZELOĞLU

Tasarım Ahmet Deniz DOĞAN

Kapak Ali SARAÇOĞLU

Kapak Fotoğrafi İzzet KERİBAR

Yapım BİLGE TASARIM ATÖLYESİ
Barbaros Mahallesi Oymak Caddesi
Sümer Hukuk Plaza A Blok (8) Kat: 10/55
Kocasinan KAYSERİ
T.: +90 352 221 16 16
www.bilgegrafik.com

Baskı ve Cilt M GRUP MATBAACILIK
Kayseri Organize Sanayi Bölgesi
8. Cadde No: 7 38070
Melikgazi-Kayseri

Adres Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
T. +90 352 220 70 90

Osmanlı'dan Günümüze
koramaz
vadisitarhi

Mustafa ÖZBEK - Umut SOYSAL - Doğan KOÇER

Takdim

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başarının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülden gönüle yoldur.

Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolculuğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihi bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığı bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar.

İlk çağlarda dahi taşlara, mağaralara yazan insanın amacı kendini ifade etmek ve iz bırakmaktır. Gerek tahtalara, ağaçlara, derilere yazılı olsun gerekse iki kapak arasında sahifelere yazılsın kitap, kültürel bir mirastır, toplumun hafızasıdır.

İlk emre muhatap olan insan, okur Yaratıcı Rabbinin adı ile kâinatı, kendini, Rabbini ve kitabı. Bu yönüyle kitap vahiydir, hakikattir, dünya ve ahiret mutluluğunun rehberidir.

“Eğitimi önemsiyoruz çünkü cehaletin düşmanınız.” sloganıyla hareket ettiğimiz güzel şehrimizde ulaşım, yol, su

gibi ihtiyaçları şehircilik anlayışıyla görüp giderdiğimiz gibi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate almaktayız. Kitapları ve kitap yuvaları olan kütüphanelerimizi hemşehrilerimize sunma gayreti göstermekteyiz. Kayseri Büyükşehir Belediyesi olarak, siz kitapseverleri kitaplarla buluşturmak için elimizden geleni yapıyoruz. Gerek basılı, gerek e-kitaplar ile hayal etmeniz ve hayallerinizi gerçekleştirmeniz için kütüphanelerimize bekliyoruz.

Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiği olan Kayseri’de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif’in dediği gibi: “Okuyorsa ahali, yapılmayacak ne var”...

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşehrilerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceği en büyük iyilik: İyi bir okur olmaktır.

Bir kütüphanenin rafında, bir kitabın sayfalarında, bir yazının satırlarında gönüllerimizin buluşması dileğiyle...

Dr. Memduh Büyükkılıç

Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
1. OSMANLI İDARE TARİHİ VE TAŞRA TEŞKİLATINA KISA BİR BAKIŞ	15
1.1. Osmanlı Toplumunun Ana Bileşenleri	18
1.1.1. Askerî sınıf	18
1.1.1.1. Seyfiye	18
1.1.1.2. İlmiye	18
1.1.1.3. Kalemîye	18
1.1.1.4. Kapıkulu Askeri	18
1.1.1.5. Timarlular	19
1.1.2. Reâyâ	19
1.2. Osmanlı İdarî Teşkilatının Ana Bileşenleri	22
1.2.1. İl / El	22
1.2.2. Beylerbeylik	23
1.2.3. Eyâlet	23
1.2.4. Sancak /Liva	23
1.2.5. Kaza	24
1.2.6. Nâhiye	24
1.2.7. Karye	25
1.2.8. Mahalle	26
1.2.9. Çiftlik	26
1.3. Osmanlı Taşra Teşkilatı Hakkında Bazı Bilgiler	26
1.3.1. Mirî arâzî	27
1.3.2. Mülk arâzî	27
1.3.3. Vakıf arâzîsi	27
1.4. İdare Tarihi ve Taşra Teşkilatı Araştırmalarında Kaynaklar / Yöntemler	29
1.4.1. Klasik Dönem Osmanlı Tahrirleri [Defter-i Hâkânî Serisi]	29
1.4.2. Avarız Defterleri	30
1.4.3. Cizye Defterleri	30
1.4.4. Tımar ve Malikâne Kayıtları	30
1.4.5. Nüfus ve Temettuat Sayımları	30
2. KAYSERİ VİLÂYETİ VE KORAMAZ BÖLGESİ	33
2.1. Kayseri	33
2.2. Koramaz'ın Tarihi Coğrafyası	34
3. 15. YÜZYILDAN 17. YÜZYILDA KORAMAZ NAHİYESİ VE KARYELERİ	39
3.1. Koramaz Karyeleri	39
3.1.1. Ağ İn	39
3.1.2. Ağırnas	39
3.1.3. Almaluca	39
3.1.4. Avşar	39

3.1.5. Bâlâ Gesi	40
3.1.6. Barsama	40
3.1.7. Belagesi	40
3.1.8. Belasin	41
3.1.9. Bozatlı	41
3.1.10. Canbaz	42
3.1.11. Darsiyak	42
3.1.12. Değirmenci	42
3.1.13. Dimidre	43
3.1.14. Efkere	43
3.1.15. Eğerli Kepez	44
3.1.16. İsbile	45
3.1.17. Fedlasun	45
3.1.18. Şavlık	46
3.1.19. Gergeme	46
3.1.20. Gemerek	46
3.1.21. Gesi	46
3.1.22. Giryad	47
3.1.23. Gümülgün	47
3.1.24. Hınzırı	48
3.1.25. İspıdın	48
3.1.26. Kiçi Bürüngüz	48
3.1.27. Kersit	50
3.1.28. Kes Doğan	50
3.1.29. Koyun Abdalı	50
3.1.30. Kurd İni	50
3.1.31. Kuru Köprü	50
3.1.32. Mancusun	51
3.1.33. Mesiha	52
3.1.34. Misire (Müresun)	52
3.1.35. Niziye	52
3.1.36. Nurvana	53
3.1.37. Salkuma	53
3.1.38. Palas	53
3.1.39. Sarımsaklı	53
3.1.40. Saru Kaya	54
3.1.41. Sultanhanı	54
3.1.42. Talas	55
3.1.43. Tavşan Depesi	56

3.1.44. Tuz Hisarı	56
3.1.45. Ulu Bürüngöz.....	56
3.1.46. Üskübi	56
3.1.47. Vekse	57
3.1.48. Yalnız Öküz	58
3.1.49. Emir Karyesi	58
3.1.50. Çatal Koca Karyesi.....	58
3.2. Koramaz Cemaatleri.....	59
3.2.1. Saru Danışmendlü Cemaati.....	59
3.2.2. Şikemlü.....	59
3.2.3. Fedlasun	59
3.2.4. Ardıç.....	59
3.2.5. Eylük (Öylük).....	59
4. 18. YÜZYILDAN 19. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE KORAMAZ NAHİYESİ VE KARYELERİ	61
4.1. Ağırnas.....	61
4.2. Barsama.....	62
4.3. Darsiyak	62
4.4. Dimidre [Dimitre].....	64
4.5. Eğriyollar	64
4.6. İsbile.....	65
4.7. Giryat.....	66
4.8. Hisarcık	66
4.9. Kiçi Bürüngüz /Küçük Bürüngüz	66
4.10. Kurugöl	67
4.11. Sarımsaklı	67
4.12. Ulu Bürüngüz.....	69
4.13. Üskübi	69
4.14. Vekse	70
5. KORAMAZ VAKIFLARI VE MALİKANELERİ HAKKINDA BAZI NOTLAR	71
5.1. BOA.EV.HMH.d. 5224 [1760].....	71
5.2. BOA.EV.HMH.d 8439 [1816]	71
6. 19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA NÜFUS DEFTERLERİNDE KORAMAZ	73
6.1. BOA. NFS.d., Numara: 1961	73
6.2. BOA. NFS.d., Numara: 1962.....	75
6.3. BOA. NFS.d., Numara: 2003	78
6.4. BOA. NFS.d., Numara: 2004	78
6.5. BOA., NFS.d., Numara: 2006	79
6.6. BOA., NFS.d., Numara: 2008	79

6.7. Nüfus Defterleri hakkında genel değerlendirme	80
7. 21. YÜZYILDA KORAMAZ VADİSİ VE UNESCO DÜNYA MİRASI LİSTESİ SÜRECİ	83
7.1. Günümüzde Koramaz Vadisi'nde Nüfus ve Yerleşim	83
7.2. UNESCO Dünya Mirası Listesi Süreci	92
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	107
Arşiv Belgeleri.....	107
Ali Emiri Tasnifi [BOA.AE.].....	107
Cevdet Tasnifi [BOA.C]	107
Hatt-I Humâyûn Tasnifi [BOA.HAT.]	107
İbnülemin Tasnifi [BOA.İE.]	107
Mühimme Defterleri Tasnifi [BOA.ADVNS.MHM.d]	107
Mâliyeden Müdevver Defter Tasnifi [BOA.MAD.d]	107
Maarif Nezareti Evrakı [BOA.MF].....	107
Nüfus Defterleri Tasnifi [BOA.NFS.d].....	108
Şeriye Sicilleri [BOA.MŞH.ŞSC.d]	108
Yayınlanmış Arşiv Kaynakları.....	109
Düstur ve Salnameler	109
Araştırma Eserleri	109
İnternet Kaynakları	111
EKLER	113
Ek 1. 1530'da Koramaz'da Yerleşim Yerleri	115
Ek 2. 1570 Tarihinden Koramaz Nahiyesindeki Yerleşim Yerleri ve Vakıf İsimleri	116
Ek 3. 1584'te Koramaz Nahiyesi Yerleşim Yerleri	119
Ek 4. BOA. AE.SMST.II., 105/11406, 20 Ocak 1704	122
Ek 5. BOA.AE.SAMD.III.164/16046, 23 Aralık 1712	123
Ek 6. BOA. C.TZ. 80/3956, 24 Nisan 1714.	124
Ek 7. BOA. AE.SMHD.I., 99/6982, 17 Haziran 1732.	125
Ek 8. BOA. AE.SMHD.I., 237/19024, 29 Ekim 1740.	126
Ek 9. BOA.AE.SABH.I., 226/14997, 16 Ağustos 1775.	127
Ek 10. BOA. AE.SMST.III., 292/23366, 17 Nisan 1767	128
Ek 11. BOA.AE.SABH.I., 119/8081, 20 Mart 1785	129
Ek 12. BOA.C.TZ. 51/2543, 1 Ocak 1788	130
Ek 13. BOA.C.TZ. 29/1442, 17 Şubat 1819.....	131
Ek 14. BOA.NFS.d., Numara: 1962_005	132
Ek 15. BOA.NFS.d., Numara: 2004_003	133
Ek 16. BOA.NFS.d., Numara: 2004_004.....	134

KORAMAZ VADİSİ TARİHİ

Ek 17. BOA.NFS.d., Numara: 2004_009	135
Ek 18. BOA.NFS.d., Numara: 2004_013	136
Ek 19. BOA.NFS.d., Numara: 2004_022	137
Ek 20. BOA.NFS.d., Numara: 2004_028	138
Ek 21. BOA.NFS.d., Numara: 2004_035	139
Ek 22. BOA.NFS.d., Numara: 2004_044	140
Ek 23. BOA.NFS.d., Numara: 2004_051	141
Ek 24. BOA.NFS.d., Numara: 2004_064	142
Ek 25. BOA.NFS.d., Numara: 2004_081	143
Ek 26. BOA.NFS.d., Numara: 2004_086	144
Ek 27. BOA.NFS.d., Numara: 2004_090	145
Ek 28. BOA.NFS.d., Numara: 2004_095	146
Ek 29. BOA.NFS.d., Numara: 2005_107	147
Ek 30. BOA.ADVNSMHM.d 12/157, Hüküm No: 338. 19 Nisan 1571.	148
Dizin	149

GİRİŞ

Yerel tarih araştırmaları, -özellikle dar kapsamlı bir bölgenin tarihine odaklanan araştırmalar- metodolojik yönden tutulan usul, kaynaklar, yöntemler ve metin formu açısından genel tarih araştırmalarından farklı bir noktada durmaktadırlar. Yerel veya mahallî tarihe yönelik araştırmalarda, yine araştırmacıların tarihçiliğe bakışları, metodolojik arka planları, yazmaya çalıştıkları metinlerin odaklandığı tarihsel dönemler, coğrafi bölge ve sınırlar -veyahut eğer metin belirli bir patronaj ilişkisi dâhilinde yazılıyorsa hâmîlerin kurumsal beklentileri- gibi pek çok farklı düzlemde, yine bağımsız bir değişken olarak metni önemli ölçüde etkilemektedir. Yerel tarih araştırmalarının genel tarih araştırmaları içerisinde nasıl bir yer teşkil ettiğine dair daha anlamlı bir portrenin çizilmesi için Türkiye'deki tarihçilik mesleğine dair kısa bir gözlem yapmak bu noktada yararlı olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde tarihçilik mesleğinin müverrihler ve devletin resmî vekâyi-nüvisleri üzerinden yürütüldüğü; bu bağlamda hanedan ve devlet merkezli eserlerin telif edildiği; yine Osmanlı Tarihi deyince -en azından Osmanlı Devleti'nde yaşayan, yerelde üretilen metinler bağlamında- akla en başta müverrihler ve vekâyi-nüvislerin bu minvalde kaleme aldıkları eserlerin geldiği bilinmektedir. Franz Babinger sonrası dönemden yakın zamanlara dek arka arkaya yayınlanan birkaç bibliyografik eserden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı coğrafyasında 14. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar -bir kısmı birbirinin kopyası veya zeyli olan 500-550 civarında - eser kaleme alınmıştır.¹

II. Meşrutiyet sonrası dönemde ise tarihçilik mesleğinin çeşitlendiği, özgürleştiği, bir kısım yayınevi ve dergi çevrelerinin oluştuğu da yine gözden kaçırılmamalıdır.² Akademik tarihçilik ve Avrupa'daki tarih yazıcılığıyla kurulan diyalogun niteliği ve niceliği bu girişin konusu olmamakla birlikte; Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden miras aldığı tarihçilik geleneği kısaca bu şekilde özetlenebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nde tarihçiliğin profesyonelleşmesi ve bir bilim dalı olarak akademinin gündemine girmesi ise üniversite reformu ile yeniden teşkil edilen İstanbul Üniversitesi [1933] ve 1936'dan sonra öğrenci kabulüne başlayan Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü gibi iki ana merkez üzerinde gerçekleşmiş ve tarihçilik bu iki kolda yürüyüp şekillenmiştir.³ Ancak Türkiye'deki akademik tarihçilik, mevcut literatürün eksikliğinden ve Osmanlı-Türk tarihinin/tarihçiliğinin majör denilebilecek pek çok konusunun hala ana hatlarıyla dahi olsa çözülememiş /aydınlatılmamış olmasından dolayı saray/hanedan merkezli; büyük konu/tema/teşkilat yapılanması odaklı bir araştırma alanına sıkışıp kalmış gibidir.⁴

Diğer taraftan Cumhuriyet'in ilanından 80'lere kadar geçen süre içerisinde yerel tarih adına bölgesel folklorik dergilerde çıkan derlemeler, amatör veya kurgusal/yarı-kurgusal metinler, bir belge veya dokümanın aşırı yorumu/şerhi ile oluşturulan mesnetsiz genellemeler dışında yerel tarih adına yapılan çalışmalar çok kısıtlıdır.⁵ Bu noktada akademi dışında kalan Osmanlı bakayası ve tarihçilik nosyonu açısından pek çok eksikleri olan popüler tarihler ve tarihçiler devreye girmiş ancak bunların ürettikleri metinler de zaten sınırlı şekilde ve sayıda dolaşımında olan "doğru ve gerçek" tarih bilgisini daha da eğip bükmüş; aşındırmaya uğratmış; profesyonel tarihçiler

¹ Bu eserlerin listesi için basım yıllarına göre şu eserlere müracaat olunabilir: bkz. Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev. : Coşkun Üçok, KB. Yay. Ank. 1992 [Bu metnin ilk baskısı 1927 tarihlidir ve metin dili Almanca'dır. Metnin Türkçe'ye ilk kez çevrilmesi ise bundan tam 55 yıl sonra yani 1982'de gerçekleşmiştir]; M. Orhan Bayrak, Osmanlı Tarihi Yazarları, Milenyum Yay. İst. 2002; Erhan Afyoncu, Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi, Yeditepe Yay. İst. 2009; Murat Yıldız-Cevdet Küçük, İmparatorluk Devrinin Kalemleri Muhafızları Osmanlı Tarihçileri, Ahmedi'den Ahmed Refik'e, Bilge Kültür Sanat, İst. 2015.

² Bu dönem için bkz. Hasan Akbayrak, Millet'in Tarihinden Ulusun Tarihine, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı, Kitabevi Yay. İst. 2012; Mustafa Oral, Türkiye'de Romantik Tarihçilik, Yeni İnsan Yay. İst. 2014;

³ Edt. : Mehmet Öz, Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu, Bildiriler, TTK. Ank. 2011.

⁴ Türkiye'deki tarihçiliğin güncel durumu hakkındaki literatür bilgisi için şu eserlere müracaat olunabilir: Vahdettin Engin-Ahmet Şimşek, Türkiye'de Tarih yazımı, Yeditepe Yay. İst. 2013; Dünyada Türk Tarihçiliği, TALİD [Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi], Bilim ve Sanat Vakfı Yay. c. 8, sayı 15, İst. 2010.

⁵ Ancak bu noktada genellemelerden kaçınmak gerekir. Zira neşriyat hayatının ilk yıllarında Manisa şehrinde olmasına karşın Osmanlı Tarihçiliği açısından büyük işler yapan Çağatay Uluçay gibi figürlerin yetişmesi her daim olasılık dahilindedir.

tarafından düzeltilmeyi bekleyen kocaman bir “doğru bilinen yanlışlar” ansiklopedisi meydana getirmişlerdir.⁶

1980 sonrası dönemde kurulmaya başlayan ve sayıları giderek artan bölge üniversitelerinin⁷ zaman içinde güçlenip akademik gelenek oluşturmaya başlamaları; arşivlerde ve dokümantasyon teknolojisinde yaşanan olumlu gelişmeler; çeviri faaliyetlerin hız kazanması; tarihçiliği hanedan, saray ve siyasi tarih üçgeninden sıkışıp çıkaran ve geniş halk kitlelerini üzerine yoğunlaştıran Annales Ekolü’nün Türkiye’de etkisini hissettirmeye başlaması gibi etkenler tarihçilikte büyük bir paradigma değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda önce tek tük sonra daha sonra fazla sayıda yerel konu, tema, şehir, bölge tarihleri, monografileri üniversitelerde hazırlanmaya başlanmış; zamanla yerel tarihçiler de bu rüzgara kapılmış ve pek çok şehre, bölgeye ait büyük başlıklar taşıyan *-ancak nitelikleri yine bu girişin konusu olmayan-* tarih/tarihçe kaleme alınmıştır. Ancak tam da bu noktada yerel tarih araştırmalarının veyahut yerele odaklanan çalışmaların bazı kusurları ve sınırlılıklarından da bahsetmek yerinde olacaktır zira yerel çalışmaların enflasyon derecesinde patlama yapması bunu gerekli kılmaktadır.

Sınırlılıkların en başında araştırmacıların literatür bilgisi yönünden eksiklikleri gelmektedir. Buna ise bazı kavramların ifade ettiği anlam alanları ve kullanım değerleri üzerindeki muğlaklıklar ve yine bu kavramların zaman içinde geçirdikleri değişim sebep olmaktadır. Koramaz özelinde “*nahiye*” kavramı bu değişime /yorumu açıklığa örnek gösterilebilir. Koramaz özelinde düşünülecek olursa, Koramaz’ın nahiye olup olmadığı veya Osmanlı’nın zihniyet dünyasındaki nahiye kavramı ile yakın tarihe kadar kullanımda olan ve Türkiye’nin idari teşkilatlanmasında önemli bir yer teşkil eden nahiye kavramı birbiriyle örtüşmemektedir. Ancak bu durum ne Koramaz’ın sahip olduğu kültürel öneme gölge düşürür ne de Koramaz Nahiyesi üzerine düşünülmesinin önünde bir engel oluşturur. Burada bilinmesi gereken detay şudur: Osmanlı’nın nahiye kavramı her zaman idari / yönetsel bir birime karşılık gelmemektedir. Nahiye; Osmanlı devlet dilinde sıklıkla belirli bir coğrafi bölgeyi tanımlanmakta ve tarif etmekte kullanılabilen çok *anlamlı* bir terimdir. Koramaz Nahiyesi de belgelerden anlaşıldığı kadarıyla yönetsel bir birim değil coğrafi bir bölgenin adına karşılık gelmektedir.⁸

Belirli bir bölgeye odaklanan araştırmaların *-burada daha çok Yeniçağ ve Yakınçağ Tarihi Osmanlı araştırmaları kastedilmektedir-* sınırlılıklarından bir diğeri de *-yine büyük oranda araştırmacıların dikkat ve özenine bağlı olan-* tarihi coğrafya, toponomi ve onomastik bilgisine ihtiyaç duyulmasına karşın, bu konuda araştırmacıların sahip oldukları bilgi eksikliğidir. Zira Anadolu ve Rumeli coğrafyasında pek çok devletin hüküm sürmesi, her devletin ve iktidarın ayrı yazı dili ve alfabeyi kullanması, yönetilen halkların sıklıkla yer değiştirmesi, kayıt kültürünün yetersizliği ve zaman içinde oluşan tarihi tabakalaşma ve yine buna bağlı oluşan değişim ve farklılıklar, bu bilgi dallarına hâkimiyeti -en azından metin yazımı ve tercihinde azami derecede dikkati- gerekli kılmaktadır. Koramaz’a bağlı kırkın üzerinde karye olması ve farklı kayıtlarda aynı karyelerin başka karakterlerle yazılmaları Koramaz’a ve Kayseri’ye dair yapılan *-metin ve defter yayını şeklindeki-* çalışmaların içinde karye isimleri özelinde çok sesliliğe yol açmıştır. Bunun temel sebebi Osmanlı Türkçesi’nin uzun ünlüler dışındaki vokalleri yazmayı gerekli görmeyen akustik bir alfabeyi kullanması ve katiplerin duyduğu gibi yazmaya yönelik tercihleridir. Bu araştırmada karye isimleri konusunda mümkün mertebe kullanım sıklığı en yüksek olan ve gramatikal yönden doğru olan yazım formu tercih edilmeye çalışılmıştır.⁹ Yer isimlerinin etimolojik kökenlerine dair yorumlarda bulunulmamıştır zira bu da dil bilim ve etimoloji araştırmalarının konusudur.

⁶ Elbetteki bazı yazarlar ve metinler bu genellemenin dışındadır. İlgili literatür için bkz. Ahmet Özcan, Türkiye’de Popüler Tarihçilik, TTK. Ank. 2011.

⁷ Türkiye akademisindeki merkez-çevre ilişkileri veyahut böyle bir merkezin ve çevrelerin, bu bağlamda bölgelerin, bölgeselliğin olup olmadığı da yine bu yazının kapsamı dışındadır.

⁸ Bu konuya ilerleyen kısımlarda yeri geldikçe defaultle değinilmiştir.

⁹ Yer isimleri konusunda uzun süreli birikimlerin sonucu kaleme alınan Devlet Arşivleri Başkanlığı’nın Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü’ndeki kelime tercihleri ve formları referans alınmıştır. Bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü, İst. 2020.

İç Anadolu ve Kayseri'nin zaman içinde geçirdiği demografik değişim ve bu değişimin hızı da hemen hemen bütün Anadolu kentlerinde ve yerleşim yerlerinde olduğu gibi, şehir tarihi araştırmalarında temkin payının yüksek tutulmasını gerektiren bir diğer etmendir ve bu temkinliliğe Koramaz Vadisi araştırmasında mümkün mertebe dikkat edilmeye çalışılmıştır. Kuş bakışı olarak şunları söylemek mümkündür Koramaz; tespit edilebildiği kadarıyla ismini yakınında bulunan dağdan alan coğrafi bir bölgenin adıdır. Ayrıca buradaki köy, köy altı yerleşim, mezra, yaylak ve kışlaklar çoğunlukla tımar bölgesi olarak tahsisli veyahut belirli vakıfların gelir kalemi olarak bağışlanmış gözükmektedir. 17. yüzyılın başından itibaren giderek bozulan tımar sisteminin ve Osmanlı toprak yönetimin etkileri burada da kendisini göstermiş, bölgedeki araziler zamanla mülk haline gelmiştir.

Osmanlı Tarihi özelinde yapılan yerel tarih araştırmalarının kullandığı ana kaynak serileri Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda mevcut ve mahfuz bazı defter serileri ve belge koleksiyonlarıdır.¹⁰ Yerel tarih araştırmalarında bunlar sıklıkla kullanılmasına rağmen birbirleriyle veyahut diğer defter serileriyle iç ve dış tutarlılıklarına bakılmadan yayınlanmakta, tarihi bir kesiti yansıtmıyor olmaları göz önüne alınmaksızın içerdikleri bilgiler tüm tarihsel dönemlere teşmil edilebilmektedir.¹¹ Metinde Koramaz'da dair tespit edilebilen ana kaynak serileri ve veri setleri dikkatli bir biçimde kullanılmış, bunlara dair genel ve detaylı bilgiler künyelerde verilmiştir.

Yine Koramaz Vadisi ve karyelerine dair ana kaynak serilerinde dikkati çeken bir başka husus, gayrimüslim [Rum-Ermeni] defterleri olarak tutulan, künyelenen defterlerin içinde sıklıkla rastlanan ve 19. yüzyılın başlarına kadar devam eden ancak başka kayıtlarla sağlaması yapılamayan bazı "arkaik isimlerin /eskicil biçimlerin" varlığıdır. Şöyle ki gayrimüslim karyelerinde "Allahverdi", "Aslan", "Bahadır", "Bali", "Benli", "Budak", "Bülbül", "Cihan Şah", "Dede Bali", "Döğenci", "Elçi Bey", "Emir Aslan", "Evren", "Evren", "Gülabi", "Güzel", "Hızır", "Hisar", "Kaplan", "Karagöz", "Kiçi Bey", "Melik", "Murad", "Pirli", "Salur", "Saru (Sarı)", "Sefer", "Sultanşah", "Şahin", "Turmuş (Durmuş)", "Tursun (Dursun)", "Yağmur", "Zeki", "Asad" "Beg" isimlerin mevcudiyeti ilginçtir.

Osmanlı coğrafyasının diğer yerlerinde böyle bir duruma tesadüf edilememektedir. Şöyle ki Koramaz Vadisi ve özellikle komşu Zamantı bölgesi Türkmenlerin hareketli oldukları bir bölgedir. Daha doğrusu Kayseri Bölgesi, Türklerin Anadolu'da ilk görünmeye başladığı zamandan beri en çok Türkmen hareketliliğine maruz kalan bir yer olması hasebiyle Anadolu'daki Türk varlığını ve Anadolu öncesi yaşantının büyük oranda sürdüğü yerlerden biridir. 1240'da zuhur eden Babaî Türkmen isyanı aslen bir heterodoks isyandır ve isyanda gayrimüslimler de rol oynamışlardır. İsyanın etkilediği bölgeler ise Amasya, Maraş, Kayseri, Malatya sınırlarıdır. Bu sebeplerle o dönem köylerde mevcut nüfus ve bu nüfusun etnik yapısı daha detaylı çalışmalarla ve Anadolu ölçeğinde genişleyen halkalar dahilinde araştırılmayı beklemektedir. Zira gayrimüslim karyelerinde Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde kullanılan isimlerin varlığı heterodoks Türkmen grupların isyanın etkisiyle zaman içinde din değiştirmeleri, Hristiyanlaşmaları gibi bir sonuca yol açmış olabilir. Ancak bu tespitin içinde barındırdığı temkin ve hata payı ihmal edilmemelidir.

Koramaz Bölgesi'nin adı kayıtlarda Koramaz veya Kuramaz'dır. Ancak buranın isminin Türkçe olup olmadığı veya eğer Türkçe değilse hangi dilden alındığı, ödünçlendiği veya devşirildiği maalesef *metinlerle takip edilebilirlik* ölçütünden hayli uzaktır. Zira erken dönem vesikalarda adı كسى olarak yazılan köy nüfus defterlerinde

¹⁰ Özellikle Tapu Tahrir, Şeriye Sicili, Cizye, Nüfus ve Temettuat Defterleri bunların başında gelmektedir. Bu kısma dair ayrıntılı yorumlar yine metinde mevcuttur.

¹¹ Mustafa Keskin tarafından yayına hazırlanan Kayseri Nüfus Müfredat Defteri 1831-1860, Kayseri 2000 isimli çalışmada birbirinden bağımsız tarihsel döneme ait farklı defterler bir araya getirildiği gibi ilgili defterlere akademik bir çalışmada en başta gerekli olan künye bilgisi dahi verilmemiş yalnızca "Kayseri Nüfus Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Nüfus kalemindeki Kamil Kepeci tasnifinde bulunmaktadır. Toplam 310 sayfa olan defter H. 1247 (M. 1831) tarihinde başlamakta, H. 1277'ye (M. 1860) değin 30 yılı ihtiva etmektedir. Kayseri Nüfus Defteri'nde 39 konu başlığı bulunmaktadır. " age. IX. Fakat Osmanlı Arşivi'nde nüfus kalemi diye bir kalem olmadığı gibi Kamil Kepeci Tasnifi [BOA. KK. d] tasnifinde de nüfus defterleri bulunmamaktadır. Nüfus defterleri [BOA. NFS. d] kodu altında mevcuttur. Osmanlı nüfus sayımında asla 30 yıllık tarihsel bir aralık tek bir deftere kaydedilmediği gibi böyle bir defterin de mevcudiyeti teknik olarak mümkün değildir. Keskin, Kayseri'ye dair bulabildiği defterleri birbirine cem etmiş, bunu yaparken tarih aralığı gözetmemiş ve dipnot da kullanmamıştır.

Bâlâ Gesi كسى بالا'ye dönüşmüştür. Hak arasında ise buraya **Belağası** denilmektedir. Yine Kayseri Bölgesi'ndeki İmaret köyü, zamanla halk arasında Amarat şeklini almıştır. Ancak pek çok yerin konar göçerler tarafından zamanla meskun mahalle dönüşmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Anadolu'nun Türk yurdu haline gelişi sürecinde kurulan yerleşim yerlerinin etimolojileri sıklıkla buna benzer bir tarihsel sıra dahilinde şekillenmiştir. *Sarımsaklı, Ulu ve Kiçi Bürüngüzler vs.*

Kayseri Koramaz Vadisi isimli çalışmada Osmanlı'dan günümüze bölgenin tarihine ve tarihi coğrafyasına odaklanılmıştır. Osmanlı Arşivi'nde mevcut bölgeye aidiyeti tespit edilen erken dönemli tahrirlerin yanı sıra şeriye **sicilleri, cizye, avarız, tımar**, malikâne **ve vakıf** kayıtları ile nüfus ve **temettuat** defterleri ayrıntılı şekilde analize tabi tutulmuş, bunlar yapılırken, mevcut literatürde doğruluğu konusunda üzerinde ittifak edilen, sık atıf alan önemli ikincil kaynaklarla tespit edilen bilgilerin mukayesesi yoluna gidilmiştir. Araştırmanın Kayseri Koramaz Vadisi tarihine dair geniş ölçekli araştırmalardan birisi olması bir takım eksik ve hataları da bünyesinde barındırmasını da tabii kılmaktadır. Tarih biliminin ve yerel tarih araştırmalarının tadil ve ikmal ile zaman içinde geliştiği; bu sayede doğru bilginin ayakta kalıp yanlış ya da eksik bilginin elenip kullanımdan düştüğü unutulmamalıdır. Yine ileride yapılacak daha detaylı araştırmalar için yol gösterici olması ümidiyle araştırmanın tarih aralığı geniş tutulmuş ve bir iskelet inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu gayelerde çalışmanın, Kayseri Tarihi konusunda daha önceden yapılan pek çok titiz araştırmaya mütevazî de olsa bir katkıda bulunması ve Koramaz Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki mevcudiyetinin gerekçeleri bir nebze daha anlaşılırsa yazarlar kendini mutlu addedecektir.

Yine yazarlar çalışmayı hayata geçiren ve bu konuda kendilerini teşvik eden Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Dr. Memduh Büyükkılıç ve ekibine ayrı bir teşekkürü borç bilmektedirler..

Yazarlar/20 Eylül 2020/İstanbul

1. OSMANLI İDARE TARİHİ VE TAŞRA TEŞKİLATINA KISA BİR BAKIŞ

Osmanlı toplumunu meydana getiren unsurlar, yani Osmanlı toplumu dediğimiz halk kütlesi, tevarüs ettiği coğrafyanın doğal bir gereği olarak, öncelikle Anadolu'daki yerli unsurlar olan Roma İmparatorluğu, daha sonra Bizans İmparatorluğu ve nihayet Selçuklu ve çeşitli zamanlarda bölgeye gelip yerleşen muhtelif Türk Beyliklerinin insanları idi. Dolayısı ile pek çok dinî ve etnik unsurlardan bir arada olduğu bir mozaik kendiliğinden hazır bulunuyordu. Bu süreçte çoğunluk Müslüman Türklerden oluşmakla beraber birlikte birçok Rum, Ermeni ve sair gayrimüslim cemaatler de bir arada yaşamaktaydı. Türklerin Ortadoğu ve Anadolu'da siyasi bir figür olarak görülmeleri ile beraber meydana gelen Haçlı Seferleri, beylikler arası kavgalar, Moğol ve Timur istilaları, Uzun Hasan, Safevî ve Memlûklü Savaşları Anadolu'nun etnik coğrafyasının daha da karışmasına sebep olmuştur.

Anadolu'da özellikle Toros silsilesi, Akdeniz ve Ege taraflarında yaşayan Türklerin büyük ölçüde göçebe veya yarı-göçebe bir hayat yaşadığını en başta kabul etmek lazım gelir. Göçebelerin müstakil coğrafyada iskânı meselesinin XIX. yüzyılda bile tamamlanamadığı göz önüne alınırsa, mevcut etnik ve kültürel coğrafyadaki çeşitlilik ve buna bağlı gelişen olgular daha da iyi anlaşılır. Ahalinin belirli bir yerde meskûn yani yerleşik olması aynı zamanda insanların ekonomik ve idarî yönden kontrolünün ve hâliyle asayişlerinin de sağlanması demek olacağından her idari yapılanma bunu öncelikli gündem konusu edinmiştir. Diğer taraftan toprağa bağlı zirai üretim, ticaret, dağıtım ve memleketi toplumu oluşturan insanların çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması demek olana işe süreci bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin de iyi bildiği, yönettiği ve her daim öncelediği gündem maddelerinden birisi olmuştur. Devlet, iskân meselesine çok büyük ehemmiyet vermiş; bu hususta katı ve kat'î kanunlar çıkarmış, yer değiştirmeyi ve ziraate sekte vuracak her türlü hareketi men etmiştir. Mesela bir köyden kaçan herhangi bir mükellefin vergi mükellefiyetlerinin yarısı timar sahibine yarısı da o köyde kalan ahaliye taksim edilmekteydi.¹ Yani devlete karşı olan ekonomik sorumluluklar da toplum tabakaları arasında bir nevi paylaştırılmış, fertler toplumu oluşturan diğer fertlerin davranışlarından da bu bağlamda mesul tutulmuştu. Buna rağmen göçebeler konar-göçer hayatı yaşamaktan vazgeçmemişlerdir. Osmanlı'nın iskân politikası ve konargöçerliğe dair detaylı bilgiler araştırmanın doğrudan konusu olmadığı için bu genel değerlendirmeler yeterli görülmüştür.

Osmanlı Tarihi üzerine yapılan her türden araştırmanın bir diğer zorlandığı düzlem, tarihsel coğrafya teması altında değerlendirilebilecek, yer isimleri, sınırlar, hudutlar ve bu bağlamda zaman içinde oluşan tabakalaşmanın getirdiği zorluklar ve bazı sınırlılıklardır. Demografik ve topografik araştırmalar göstermiştir ki, gerek Anadolu'da ve gerek ise Rumili'nde Osmanlı iskân anlayışına göre kendi oluşturmadığı yerleşim yerlerinin isimlendirmesi ile özel olarak uğraşmamıştır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti yerleşik düzeni, geleneği ve coğrafi tradisyonu doğrudan bozmamıştır. Osmanlı diplomat ikasını Osmanlı Devlet bürokrasisinin doğrudan ürettiği her metinde yer ve şahıs isimleri seslendirildiği, telaffuz ettiği gibi yazıyordu yani Osmanlı, diplomatik dili akustik bir alfabeyle kullanmayı tercih etmiştir. Dolayısı ile yer isimlerinden etimoloji olarak yabancı kökenli olanları da seslendirildiği gibi yazılmış, kayıtlara da o halleriyle geçmiştir. Ancak Osmanlı Devleti bir yeri kendisi doğrudan yerleşim yeri olarak tesis ve halkını da iskân etmiş ise ona göre bir isimlendirme yoluna gitmiştir.

Köylerin isimlendirilmesinde, eğer söz konusu köy bir zaviye çevresinde oluşmuş ise zaviyeyi kuranın ismi ile veya o köyü kuranların çoğunluğunun mensup olduğu aşiret veya sülalenin ismi ile köyler tesmiye kılınmış, yani adlandırılmış, o şekilleriyle de kayıtlara geçmiştir. Mesela Larende (Karaman), Gaferyad (Kâzımkarabekir)'de nüfus kayıtlarında mahallelerin ismi mahalle olarak değil o mahallede olan câminim ismi ile "Cemaat-i Hacı İlyas", "Cemaat-i Hacı Bayram" vs. şeklindedir. Ereğli'nin Bekdik Derbendi'ni oluşturan beş köy veya mahallenin isimleri bazı vesikalarda oymak olarak geçmektedir. Mahalleler ise umumiyetle bir mescidin inşası ile oluşmaya başlar, o mescidin ismi ve mescidi inşa eden "bânî" veya ettirenin ismi ile anılır; mahalle de o mescit çevresine zaman içinde hanelerin yapılması ile oluşur ve mescidin ismi sonunda mahallenin ismi olurdu. Bu durum Ereğli

¹ Halil İnalçık, *Osmanlılar'da Cizye*, TDVİA, c. VIII., s. 44-45

özelinde yukarıda açıklanmış olsa da bütün imparatorluk coğrafyası için de çoğunlukla geçerlidir.

Şehir ve büyük köylerde özellikle cuma ve bayram namazlarının kılındığı büyük ve merkezi bir cami olurdu ve bunlar umumiyetle “ulu câmi” veya “câmi-i kebir” vb. benzeri isimler taşırlardı. Hülâsa şehirlerde Türkçe isim taşıyan mahalle isimlerinin kısm-ı azamı oradaki mescidin ismi ile anılırdı. Bilhassa XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ortaya çıkan *Osmaniye*, *Aziziye*, *Mahmudiye*, *Hamidiye*, *Reşadiye* ve benzeri isimler o zaman başta bulunan padişahın ismine izafeten verilen veya yeni kurulan veyahud daha önce olup da tekrar ihya edilen yerleşim yerleridir. Son dönemde padişahların ismine izafeten teşkil edilen yerleşim yerlerinin büyük kısmı da ya göçebe cemaat ve aşiretlerin iskânı veya Rumili, Kırım, Kafkasya muhacirlerinin yerleştirildiği köyler olarak ayrıca dikkati çeker.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik/iktisadi yapısına kısaca göz atılacak olursa iktisadın temeli ziraat, hayvancılık ve ticaret idi. Devlet gelirleri ise bilhassa ziraî üretimden doğrudan alınan ve bazen coğrafyaya göre oranı az bir miktar değişse de da %10 nispetine karşılık gelen “a’şar” ile yine 40 da 1 nispetinde özellikle koyun ve keçi cinsi hayvanlardan alınan “aded-i ağnam rüsumu”, çeşitli adlar altında gümrük noktalarından alınan muhtelif gümrük resimleri, şehirlerde başlıca “ihtisab rüsumu” adı altında esnaftan alınan vergilerden oluşmaktaydı.

Üretimin ve üretilen ürünlerin dolaşıma girmesi için gerekli olan en önemli alt yapı unsuru ise gelişmiş bir ulaşım teşkilatı idi. Eski çağlarda Anadolu coğrafyasını ölçü aldığımızda Osmanlı'ya seleflerinden miras kalan kadim ticaret güzergâhları vardı. Bu yollar zamanın şartlarına göre ve elbette savaş durumuna göre az çok değişiklik gösterse de her zaman aktif bir şekilde işlemeye devam etmiştir. Bu coğrafyaya hâkim olan bütün devletler ticaretin devam etmesine haliyle özen göstermişlerdir. Çünkü ticaret demek, bir yerde üretilmeyen ürünlerin başka yerden sağlanması, ihtiyaçların başka yerden karşılanması ve bunların yanı sıra gümrük, yani vergi geliri demek idi. İstihdam da yine işin bir başka boyutuydu. Her devlet ticaretin yürümesi için mevcut ticari güzergâhlarda mümkün olan asayiş tedbirlerini almış, hanlar, kervansaraylar ve karakol hizmeti denilebilecek derbentler yani küçük kaleler inşa etmiştir. Ticaretin ana nakil vasıtaları ise dayanaklı bir hayvan olan develer ve bunlardan oluşan büyük kervanlarla yapılmaktaydı. Bununla uğraşan kişiler zaman içinde özel bir esnaf teşkilatı oluşturmuşlardır ki tarihte “kervancı”, “sürücü”, “kervancıbaşı” gibi tabirler ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde görülen hanlar, kervansaraylar da bu ticari ağın işlerliği ve zamanla gelişmesi ile ortaya çıkmış, her idari yapı kendi anlayışına göre bu teşkilatı geliştirmiş veya elinden geldiğince geliştirmeye çalışmıştır. Hatta derbentlerin civarındaki köyleri yol, köprü vs. gibi alt yapıların bakımından sorumlu tutmuş, mezkûr derbent köylerini bazı vergilerden muaf tutmuş, geri kalanlarını ise işgücü veya aynı olarak tahsil etme yoluna gitmiştir.

Ortaçağda bir yerin ticari yönden merkezi bir yer olabilmesinin ön şartlarından biri, zamanın en güvenilir ve ucuz ulaşımı olan deniz ulaşımının karayla birleştiği nokta olan limana sahip olmasından geçmekteydi. Onun için Anadolu'da (ve başka coğrafyalarda) bütün devletler deniz kıyılarına, bilhassa liman ve iskelelere büyük önem vererek denizlerde ve limanlardaki hâkimiyetlerini ön planda tutmuşlardır. Dünya çapında coğrafi keşiflere yol açan sebepler, aslında söz konusu ticari iktidarı elde etme isteğinin zorunlu bir sonucudur.

Anadolu'ya bu bağlamda bakılacak olursa Karadeniz kıyılarında öteden beri denizci devletler olan Ceneviz ve Venediklilerin önce Bizans ile sonra Osmanlı ile rekabet içine girdikleri ve rekabeti uzun süre devam ettirdikleri görülecektir. Karadeniz'de kuzeyde Kefe, Anadolu kıyısında Trabzon, Amasra, Samsun, Sinop başlıca liman kentleri idi. İstanbul ise her daim dünya çapında ticari bir merkez idi. Orta Avrupa'yı denize ulaştırmanın en kestirme yolu olan Tuna Nehri de denge profiline ulaşmış ve üzerinde ulaşım yapılabilen bir nehir olması yönüyle her zaman önemliydi. Karadeniz (İstanbul) ve Akdeniz (Çanakkale) boğazlarının önemi aynı zamanda ticaret yolunu üzerinde ve bu yolları kontrol eder bir konumda olmalarından kaynaklanıyordu. Ege'de Ayvalık, İzmir; Akdeniz'de Antalya, Anamur, Taşucu (Silifke), daha sonra Mersin, Karataş (Adana), İskenderun, Lazkiye, Yafa liman ve iskeleleri her zaman önemini korumuştur. Osmanlı taşrasından merkeze bir yer hakkında bilgi ve coğrafi bir tarif verilirken her zaman “iskelesi falan yer” şeklinde bir tarife gidildiği görülmektedir.

Güneyde ve doğudaki ulaşım ise genel hatlarıyla şu şekildedir: Mısır - Şam ticaret istikametinden Halep'e

gelen yol buradan ikiye ayrılıp; biri Birecik-Urfa üzerinden doğuya, diğeri Halep-İskenderun-Adana-Konya-Akşehir-Kütahya ve nihayet Bursa'ya uzanırdı. Buradan daha merkezi konumda olan İstanbul'a İzmit üzerinden ulaşır, buradan da Edirne üzerinden kuzeye, güneye ve batıya yönelirdi.

Doğu-batı ticaret yolu İran'dan Erzurum-Erzincan-Tokat-Amasya-Osmancık (Çorum)-Bolu-İzmit üzerinden yine İstanbul'a uzanıyordu. Tokat'tan ikiye ayrılan yolun diğeri güzergâhı ise Ankara-Eskişehir üzerinden Bursa ve oradan Gelibolu'ya yani denize ulaşmaktaydı. Edirne, Trakya'da kavşak noktası olduğundan buraya ulaşan ticaret emtiası dikine bir istikamet takip ederek Varna-Köstence-Akkerman-Boğdan'dan Lavov'a; batıya yönelen diğeri yol Filibe-Niş-Belgrad-Üsküb'ten Saraybosna'ya; Edirne'den ayrılan güney yolu Serez-Selanik-Avlonya üzerinden Adriyatik'e yani yine denize ulaşmaktaydı. Kefe, Kili ve Akkrerman ise Karadeniz'in kuzeyindeki bütün ticaretin ana merkezleri olup, buralardan yine merkez olan İstanbul'a giriş yapılıyordu.

İstanbul, devletin başşehri olması hasebiyle imparatorluk nezdinde iaşesine en çok önem verilen kentti. Trakya ovalarının tahılı Tekirdağ üzerinden; Bulgaristan hububatı Dobruca; Karadeniz mahsulatı Kefe; Dimyat ve İskenderun tarafı mahsulü ile Ege bölgesi mahsulleri ise deniz üzerinden İstanbul'a giriş yapardı.

Bu arada Orta Anadolu ticaretinin güzergâhı Konya-Gaferyad-Larende ve Taşucu iskeleleri iken Yavuz Sultan Selim zamanında Sultaniye (Karapınar)'nin inşası ile zamanla Karataş iskelesine kaymıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi dünya tarihini derinden etkileyen meşhur coğrafi keşiflere yol açan esas sebep ticaret yollarını kontrol arayışlarıdır. Osmanlı Devleti'nin Memlükü topraklarını da kontrol altına alan siyasi nüfuzu elde etmesiyle ve Güney Akdeniz'e tamamıyla hâkim olmasıyla Avrupalı devletler alternatif güzergâh arayışlarına hız vermişlerdir. Bu aslında doğuya ve Uzak Doğu'ya Osmanlı yollarını by-pass ederek ulaşabilme arayışlarının sonucudur. Süveyş ve Panama Kanalları da ticareti kolaylaştırmak için sonraki dönemlerde açılmıştır. Sıhhati tetkike muhtaç bir bilgi olmasına rağmen 1560'larda bir ara Karadeniz-Hazar arasında bir kanal açma tasavvuru bile ortaya atılmıştır ki ulaşım için devletlerin ne kadar büyük çaplı projelere girişebileceğinin tarihsel bir örneği olmaları bakımından bu ve benzeri projeler önemli ve bir o kadar da anlamlıdır.

Doğu-batı münasebetlerinin mihenk taşlarından biri de bütün inançlar için mukaddes kabul edilen Kudüs'e ulaşma meselesidir ki Haçlı Seferleri denilen büyük askeri hareketliliğin en temel motivasyon kaynaklarından birisi budur. Haçlı Seferleri'nde papalar Hristiyanları gayrete getirmek için daima Kudüs'ü hedef göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin başta Fransızlar'a verdiği kapitülasyon imtiyazları olmak üzere batılı devletler ile yaptığı bütün antlaşmalarda muhakkak bir Kudüs ve kutsal topraklar maddesine atıf yapılmıştır. Şöyle ki kendi tebaalarının Kudüs'e gitmesine müsaade edilmesi şartı muhakkak ortaya konulmuştur. Bu başlangıçta Osmanlı Devleti'nin tanıdığı bir imtiyaz iken ileriki dönemlerde ibadet özgürlüğünün bağlamından çıkarak adeta dayatma halini almıştır. Dolayısı ile bu Kudüs ziyaretleri batının doğuyu keşfinin önde gelen ve anlamlı bir unsurudur. Elbette bu Kudüs ziyaretleri sadece dinî bir ritüel olarak kalmamış, ticareti de etkilemiştir.

Sanayi ve mamul üretim şekilleri ve ilişkilerine gelince, Cumhuriyet'e gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde büyük ölçekli bir sanayiden bahis olunamaz. Tarım tamamıyla insan ve hayvan gücüne inhisar etmiş durumdadır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren bazı makineleşme çabaları olmuş ise de, bu konuda mutlak, kesin ve etkili bir başarı elde edilemediği ne yazık ki görülmektedir. Üretim tamimiyle el tezgâhlarına, dokumacılık, ipekçilik, dericilik, bakırcılık, el emeği demircilik, ahşap işleri gibi zanaatlar ve küçük ölçekli işletmelerle sınırlı kalmıştır. Kıyılarda gemi ve yelkenli gemi inşaatçılığı da yapılmaktadır ki bundan da ağır sanayi olarak ne yazık ki söz edilemez.

Nüfus ve demografik yapıya göz atılacak olursa, Osmanlı nüfusunu büyük çoğunluğunun köylü yani kırsalda yaşayan gruplar olduğu görülecektir. Çok büyük gibi görünen şehirler bile aslında o kadar da büyük değillerdi. Mesela 1500'lü yıllarda o zamanın en büyük en ticaretgâh ve en hareketli şehri olan Bursa'da ancak 8.003 vergi mükellefi tespit edilmiştir ki, en iyi hesaplamalara göre toplam nüfusun 36.000 kadar olduğu var sayılabilir.²

² Suraiya Faroqhi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, çev. : Elif Kılıç, İstanbul 2005, s. 49

Yine klasik dönemde önde gelen bazı şehirler şunlardı: Atina, Selanik, eski başşehir Edirne; daha batıda Belgrad, Bosna ve Macaristan'ın diğer şehirleri. Yavuz Sultan Selim'in Memlûklüleri teslim almasından sonra ise doğuda Halep, Şam ve Mısır'da Kahire zamanla en mühim şehirler haline gelmiştir. Kahire'nin başka bir özelliği daha vardı. Bağdad'ın Moğollar tarafından tahrip edilmesinden sonra Kahire, Afganistan'dan Hindistan'a İran'dan Anadolu'ya kadar İslam dünyasının en mühim ilim ve kültür merkezi hükmünde idi.

1.1. OSMANLI TOPLUMUNUN ANA BİLEŞENLERİ

Klasik dönemde Osmanlı toplumunu oluşturan ana unsurlar ve Osmanlı toplumunun bileşenleri ise iki büyük başlık altında değerlendirilebilir: bunlar Yönetenler (askerî sınıf) ve yönetilenler (re'âyâ)'dır.

1.1.1. Askerî sınıf

Askerî sınıf, doğrudan devlet hizmetinde bulunan şahıslar olarak da tarif edilebilir. Bunlar yeniçeri, sipahi, süvari gibi kapıkulu denilen askerler ile bunlara mensup aileler, geri hizmetlerde kullanılan yayalar, müsellemler denilen atlılar; kadı, müderris, imam, hatip, müezzin gibi ilmiyeden sayılanlar, muhtelif idareci, kâtib gibi memurlar; madenciler, derbendciler, tuzcular ve doğancılar gibi hizmetleri görenler olarak genişleyen bir halka olarak özetlenebilir.

Askerîler yaptıkları iş ile ilgili muhtelif imtiyazlara sahiplerdi. Vergiden muaf olup, davaları da kadı tarafından değil, kadı asker tarafından görülür, öldüklerinde terekelerinin taksimi ise askerî kassam tarafından yapılırdı. Reaya yani vatandaş ile davası olan askerî sınıf mensubunun davasına kendisi aksi itirazda bulunulmadığı takdirde genellikle kadı bakardı.

Askerî sınıf başlıca üç gruptan oluşmaktaydı.

1.1.1.1. Seyfiye

Bunlara ehl-i örf de denilmekte olup, gerektiğinde harplere bilfiil katılan muhtelif saray mekteplerinde yetişmiş, yolu sadrazamlığa kadar açık olan üst düzey insanlar idi.

1.1.1.2. İlmiye

Medrese tahsili gören ve en üstte şeyhülislamdan en altta kadı, müderris ve medrese öğrencilerinin tamamı ilmiye sınıfına mensuptu. Yine bunların kendi içinde tertip edilmiş bir sıralamaları vardı. Kadılığın en üst mertebesi İstanbul Kadılığı, müderrisliğin ise Süleymaniye Medresesi Müderrisliği idi. Ayrıca Anadolu ve Rumeli Kadı askerlikleri olmak üzere iki büyük kadı askerlik mevcuttu. Rumeli Kadı askeri ise devlet protokolünde daima önde sayılmıştır. Kâdılık kurumuna ise ileride değinilmiştir.

1.1.1.3. Kalemiye

Kalemiye'ye bürokratik sınıf da diyebiliriz. Bunların en üstte olanları divan kayıtlarını tutan nişancılar (nişan: yazmak) ve hepsinin amiri olan reisü'l-küttab yani kâtiblerin reisiydi. Gerektiğinde reisü'l-küttabın hariciye nazırı vazifesini gördüğü, yabancı elçiler ile muhatap olduğu, yine gerektiğinde yabancı devletler ile görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Bu sebeple II. Mahmud devrinde reisü'l-küttablık doğrudan hariciye nezaretine tebdil edilmiştir. Kalemiye erbabı, merkez ve taşra bürokratlarının hizmetine girerek zamanla tecrübe kazanır, maaş ve kariyer olarak yükselirlerdi. Kalemiye mensuplarından Sadaret'e kadar yükselenler de yine vakidir.

Osmanlı Ordusu

Başlangıçta beyliği oluşturan insanların eli kılıç tutanları aynı zamanda beyliğin askerî gücünü oluşturmaktaydı. Beyliğin hudutları genişledikçe, Bizans'tan, Selçuklulardan, İlhanlılardan ve Memlûklülerden de askeri yapılanma ve askeri teknoloji bakımından bir şekilde etkilenildiği söylenebilir. Osmanlı ordusu temel olarak üç unsurdan oluşmaktaydı:

1.1.1.4. Kapıkulu Askeri

Bunlar büyük çoğunluğu devşirmelerden oluşan yaya askeri olup, yeniçeriler, cebeciler, topçular ile muhtelif atlı birlikleri ki merkez kuvvetleri idi ve hükümdarın şahsına mahsus maaşlı askerler olup, padişah nerede ise

bunlar da orada olurdu. Bunlardan Enderun'da eğitim görüp, devletin en üst kademesi olan Sadaret makamına kadar yükselenler çoktur. Bunların büyük kısmı da tabir caiz ise *Türkleştirilip* topluma kazandırılıyordu.

1.1.1.5. Timarlular

Timar, bir askerî yetkilinin konuma ve emri altında bulunan atlı süvari sayısına göre, kendisine gelirleri tahsis edilen arazi demektir. Timar müessesinin geçmişi, küçük farklılıklara rağmen, Moğollarda, İranlılarda, İlhanlılarda ve özellikle tekemmül etmiş hali olan "iktâ" sistemi ile Selçuklularda görüldüğü gibi, Akkoyunlular'da, Karakoyunlular'da da vardır. Osmanlı Devlet, Balkanlara geçince benzer bir uygulamayı baştina adı ile görmüşlerdir. Dolayısı ile Timarlular işi askerlik olan profesyonel süvari/atlı insanlardır.

1.1.2. Reâyâ

Reâyâ: Başlangıçta, yukarıda bahsedilen devlet görevlileri haricinde kalan herkese reâyâ denilirken daha sonra Müslüman ahali dışında kalan gayrimüslim tebea için kullanılır olmuş; Müslümanlar için ise berâyâ denilmiştir.³

Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti bürokratik ve idari yönden tamamiyle değişmiş, nezaretler kurulmuş, bunların alt birimleri teşekkül etmiştir. Yine adli makamlar, mahkeme sistemi ve taşra idarî birimlerinde gerek yeni uygulamalar ve gerekse yeni idarî taksimatlar ve bunlara bağlı tâlî değişiklikler neredeyse devletin sonuna kadar devam etmiştir.

Osmanlı Beyliği/Devleti'nin kuruluş aşamasında başta bulunan bey ve çevresi tebaanın idaresi için yeterli iken, topraklar genişledikçe ve özellikle Rumili'ne geçildikçe, gerek Selçuklu, Bizans, Memlûklü, diğer beylikler ve gerek ise Rumili'nde karşılaşılan başka mahallî unsurlardan da etkilenilerek yeni yönetim birimleri oluşmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti idaresinde padişahların otoritesi mutlak idi ve tartışma konusu bile yapılmazdı. Ancak Osmanlı padişahlarının tahta geçmesinde tesbit edilmiş mutlak bir kaide olmadığı uygulamalardan anlaşıl-maktadır. Şehzadeler arası hâkimiyet mücadeleleri olduğu gibi babasına karşı taht mücadelesine giren şehzadeler dahi vardır. Gelenek büyük oğulun tahta geçmesi yönünde ise de, bunu kabul etmeyen şehzadeler ortaya çıkmıştır. Bunun yanında baştaki bey veya padişaha karşı çıkanlar olmuştur. I. Murad'ın oğlu Savcı Bey, Fatih Sultan Mehmed'in oğulları Cem Sultan ve II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim'in babası II. Bayezid'e karşı hareketi ve Kanunî Sultan Süleyman'ın oğullarının hareketleri buna gösterilebilecek en bariz misallerdir. Meşhur Fatih Kanunnâmesi ile devlet otoritesi için problem çıkaran, çıkaracak olan hanedân mensubunun veya mensublarının katline cevaz verilmiş ve bu katl⁴ uygulaması sonraki padişahlar tarafından da uygulanmıştır.⁵

Osmanlı Devleti'nde padişahın sonraki hanedanın erkek mensublarına şehzade denilmekte idi. İlk zamanlarda bunların büyük ve güçlü olanların paşa, diğerlerinin de çelebi ünvanı kullandığı görülmektedir. Son dönem Osmanlı arşivi vesikalarında ise şehzadelerin tamamına efendi denildiği, hatta sabık padişahlar Abdülaziz ve Murad-ı Rabi için dahi bu efendi tabirinin kullanıldığı, ancak en yakın taht adayına veliaht şehzade, veliahd-ı saltanat denildiği yine malumdur.

Klasik dönem denilen 1400-1500'lü yıllarda muhtemel padişah adayları olan şehzadeler, küçük yaşlarına rağmen bir kapı halkı (maiyyet) ve hocaları ile beraber sancağa çıkar, burada âdeta küçük bir devleti (sancağı) yönetmeyi öğrenirlerdi. En önemli şehzade sancakları Amasya, Trabzon, Kütahya ve Manisa idi. Cem Sultan'ın da Konya Valiliği yaptığı biliniyor. Cem Sultan-Bayezid, bizzat Yavuz Sultan Selim ile babası Bayezid arasındaki taht kavgaları ile Kanuni Sultan Selim zamanındaki şehzadelerin kanlı taht kavgaları bu müessesenin yapısının değiştirilmesi gereğini ortaya çıkarmış ve artık şehzadelerin sancağa çıkarılması uygulamasından vazgeçilmiş-

³ Mübahat S. Küçüköğlü, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı, TTK. Yay., Ankara 2018, s. 36-37

⁴ Ahmet Mumcu, Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl, Ankara 1963

⁵ Halil İnalçık, Osmanlılar'da Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgisi, A.Ü. SBF, c. 14, s. 1, Ankara 1959; Haldun Eroğlu, Osmanlı İktidarının Değişim Süreci ve Meşruiyet Sorunu, A. Ü. DTCF Dergisi, 43/2 (2003), s. 19-39; Abdülkadir Özcan, Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem için Kardeş Katli Meselesi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, c.33 (1980-1981), s.7-56; Şerafettin Turan, Kanuni Devri Taht Kavgaları, Ankara 1997; Haldun Eroğlu, Osmanlı İmparatorluğunda Şehzadelik Kurumu, Ankara 2002

tir. Bunun üzerine şehzadelerin dersaadette gözlem altında geçen kapalı bir hayat devri başlayarak, taht için de ekberiyet denilen en büyük hanedan üyesinin (oğul, kardeş) padişah olması usulü ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin zirveye çıktığı klasik dönemde taşra teşkilatının temeli bir kâdı tarafından idare edilen kazâdır. Kadı, zannedildiği gibi sadece bir mahkeme görevlisi değildir. Kadılar her ne kadar önemli davalara baksalar da o birimin yani kazânın bütün hâkimiydi. Kazanın sevk ve idaresi, her türlü beledi işler, vergilerin toplanması, yanında bulunan sübaşı ile beraber zabtiye işleri yani asayişin sağlanması, eğer bir ordu geçiş güzergâhında ise ordunun ihtiyaçlarının karşılanması kapsamında gerekli tedbirlerin alınması tamamıyla kadının mükellefiyetleri arasındaydı. Dolayısı ile kadı bürokratik bir şahsiyet idi.

Taşrada şehirlerin iaşesinin temini, sanat ve ticaret hayatının düzenli yürümesi vazifesi muhtesiblerin uhdesinde idi.⁶ Kaza merkezi olan şehir mahallelerden, taşrası köylerden oluşmaktaydı. 1830'lu yıllara kadar muhtarlık teşkilatı olmadığından mahalle ve köylerdeki idare imamların uhdesinde idi. O mahalle ve köyde oturan herkes bir birine müteselsil olarak kefil idi. İmamların her ne kadar bir camileri olmakla beraber o birimin devlet ile olan bütün işleri imamlardan sorulurdu. Dolayısı ile imamlar da askerî sınıftan sayılarak bizzat padişah beratı ile tayin olunurdu. İmamlar deruhde ettikleri iş karşılığı muhtelif vergi mükellefiyetlerinden de muaf idiler.⁷ Her kazanın mekânsal yönden bir merkezi olacak diye bir ön şart ise yoktur. Özellikle göçebe ahalinin yaşadığı kazalar itibarı, idarî birimlerdir. Mesela Konya Sancağı'nın Aladağ kazasının kadısı hep var olmuştur ama hiçbir zaman buranın idari bir merkezi olmamıştır. Kadılar, vazifeleri icabı mahalle ve köy imamları ile daima irtibat halindeydiler ve uzak yerlerdeki işlerini nâibleri vasıtasıyla görürlerdi.⁸

Kazalar sancakları, sancaklar eyaletleri oluştururdu. Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk eyâlet Rumili Eyâleti idi. Anadolu'daki idari yapılanmada ise fethedilen, ilhak olunan beylikler birer eyâlet/sancak olarak teşkilatlandırılmıştır: Karaman Eyâleti, Aydın Eyâleti, Hüdâvendigâr Eyâleti, Rum Eyâleti vs. Bunun yanında bazı müstakil eyâletler de vardı. Bunlar, devlete bağlı olmakla beraber merkezin izni ile kendi liderleri tarafından idare olunmaktaydı. Eflak-Boğdan, Kırım, Erdel bunlardandır. Eyaletlerin başında bulunan şahsa beylerbeyi veya vali denilirdi. Beylerbeyiler kendi bölgesinde padişah adına tam yetkili bir kişi olup, eğer sınır boyunda ise gerektiğinde diğer devletler ile görüşmeler yaptığı gibi, yetki sahasındaki bölgelerde güvenliği sağlamaktan, timar tevcihlerini yapmağa kadar tam yetkili olup, dersaadetteki gibi kendilerine ait divanları vardı ve burada eyaletin mühim meselelerini görüşürlerdi. Birden çok kazanın birleştirilmesi ile sancaklar oluşur, başında bulunan sancak beyi ise kazalardan birinde ikamet ederdi.⁹ Osmanlı devlet düzeninin tamamen yerleştiği 1500'lü yıllar boyunca sancak beyleri, beylerbeyinin kumandasında olmak üzere, emrindeki timarlı askerler ile beraber savaflara da katıldığından, sürekli olarak sancak merkezinde kalamaz oldu. Bunların olmadığı zamanlarda sancak beyleri işlerini önce müsellim, daha sonra mütesellim denilen vekilleri vasıtasıyla görürlerdi. Bu müsellim veya mütesellimler önceleri askerî bir nizam içinde yetişip tayin olunurlarken bu işlem zamanla olumsuz manada aşınıp şekil değiştirirerek, güç sahibi yerel ahalden mütesellimler seçilmeye başlanmıştır. Zamanla bazı mütesellimler öyle büyük bir nüfuza sahip olmuşlardır ki zamanla başlarına topladıkları başı-bozuk asker, yerli çetelerle devlet nizamını bile sarsmaya başlamışlardır. Bu olumsuz gelişmeler yüzünden devletin merkezliği ve gücü de zamanla azalmış, git gide taşradaki devlet otoritesi de kaybolmaya başlamıştır. Bunların en bariz numuneleri önce Anadolu'da ortaya çıkan celâli fetreti olup, daha sonra da Rumili'ne sıçramış ve neredeyse devlet düzenine taşrada tamamen hâkim olmuşlardır.¹⁰ Eyaletlerden nahileyelere pek çok yerde sonraki dönemde a'yânlık adı

⁶ Efdal Şükrü Batmaz, 18. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 36

⁷ Kemal Beydilli, *İmam*, TDVİA, c. 22, s. 179

⁸ Kadılık müessesesi hakkında bk. İlber Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994

⁹ Sancak ve anahatları ile Osmanlı taşra idaresi hakkında bk. İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet*, 1550-1650, İstanbul 1978

¹⁰ Müsellim, mütesellim, a'yân konuları hakkında bk. Yücel Özkaya, *XVII. yüzyılda mütesellimlik müessesesi*, A. Ü. DTCF Dergisi, XXVIII/3-4 (1970) s. 372 vd. ; Musa Çadrcı, *II. Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu*, A. Ü. DTCF Dergisi, XVIII/3-4 (1970), s. 288 vd. ; Mustafa Akdağ, *Osmanlı*

altında yeni bir zümre ve zamanla da müessese de ortaya çıkmıştır ki a'yânlardan yarı feodal güç odakları olarak söz etmek pek de yanlış sayılmaz.

Âyan, herhangi bir vilâyet ve kazada o mahallin idaresiyle alakadar olur, yerel siyaseti doğrudan etkiler, halk ile hükümet arasındaki işlere aracılık eder, daha doğrusu her iki tarafın işini de görürdü. Ayanlar görünüşte ahali tarafından seçilen o mahallin nüfuzlu ailelerinden (eşraf) olsalar da, bu seçime hükümet karışmaz, yine görünüşte o kişinin iyi ve olumlu bir intiba ile devlet nezdinde bilinir olması istenirdi. Bunlara valiler tarafından âyanlık buyrulması verilirdi. Âyanlar, asker yazımı, toplanması, vergi tevzii ve toplanmasına da karışırlar, buna mukabil vergilere ek vergiler/ücretler alırlardı. Bir ara hükümet bunların nüfuzundan çekinip, yerlerine eskiden olduğu gibi şehir kethüdası tayin etme teşebbüsünde bulunmuş ise de, pek çok yerde kontrol âyanlar eline geçmiş olduğundan, bu teşkilat yürütülemedi, bu teşebbüs akım kalmıştır. Âyanlar içinde padişah ile vezir ve sair üst düzey ümeranın timar, has gelirlerini toplayan voyvodaların yetkilerini uhdesine geçirenler dahi vardı.¹¹ İmparatorluk coğrafyasının hemen hemen her bölgesinde mevcut olan ayanlardan en tanınmış ve Osmanlı tarihinde bilineni, sadrazam dahi olan Âlemdâr Mustafa Paşa'dır. 1876 yılındaki Kanun-i Esâsî ile teşekkül eden Meclis-i Mebusan'ın yanına bir de Âyan Meclisi ihdas edilmiştir ki, bunun çoğunluğu bu ayanlara dayanır.¹²

Yine birkaç sancağın birleşmesi ile de eyalet meydana gelirdi. Osmanlı Devleti merkezî bir idareye sahip olduğu için bütün yetkililer merkezden tayin olunmaktaydı. Özellikle sınır eyaletlerindeki (Macaristan, Kefe, Erzurum, Mısır, Tunus, Cezayir vs.) beylerbeyleri tam yetkili kişiler olup, âdeta devlet içinde devlet gibi yetkilere sahip idiler. Bunlar hududlarda başka devletler ile görüşmeler ve icabında antlaşmalar yapabiliyorlardı. Bunlara mümtaze eyaletler deniliyordu. Bunların yanında bazı mümtaze, müstakil sancaklar da vardı. Bunların bağlı olduğu bir eyâlet yoktu. Meselâ Biga, İzmid, Kıbrıs bunlara misal olarak gösterilebilir.

Zamanla devlet idaresinde meydana gelen bozulmalar, şartlar ve oluşan ihtiyaçlar taşra teşkilatında da bir takım zorunlu değişiklikler meydana getirmiştir. Söz gelimi her ne kadar öteden beri muhtar tabiri muhtelif manalarda kullanılıyor olsa da ilk defa 1829/1830'da muhtarlık adı altında bir teşkilat ortaya çıkmış, bunlar imamlarla beraber ve müşterek işleri görmeye başlamışlardır. İmam, birinci ve ikinci (muhtar-ı evvel, muhtar-ı sâni) muhtar ve bir ihtiyar hey'eti (a'za) ile köy veya mahallenin ihtiyaçlarını ve mükellefiyetlerini yerine getirmeye başlamıştır. Aşağı yukarı yine aynı tarihlerde kâdılarının idarî yetkileri zayıflayarak, kaymakamlık teşkilatı ortaya çıkmış ve bugünkü manada bir kazayı yani ilçeyi idare etmeye başlamışlardır. 1864 yılına gelindiğinde zaten pek çoğu önemini kaybetmiş olan eyâlet sistemi terk edilerek yine aşağı yukarı bu güne yakın şekilde bir Vilâyet Nizâmnamesi¹³ yayınlanarak, eyaletlerin sınırları daraltılmış, yenilerinin de ilavesiyle vilayet sistemine geçilmiş, sancak sistemi de büyük ölçüde terk edilmiştir. 1876'da bu sistem tadil edilerek vilayetlerde değişiklik yapılmış, bir kısmı ortadan kaldırılmış veya yenileri ilave edilmiş, sınırları daha da küçültülmüştür.

Buna göre her idarî birim bir sancak olacak, her sancağa merkez olan şehir oranın merkezi olacak, sancaklar mutasarrıflar tarafından yönetilecektir. Yine sancaklar kazalara taksim olunup, yöneticisi kaim-makam olacak, her kaza, kuraya yani köylere taksim olunacak, köyler nahiye teşkilatı altında toplanacak ve merkezî olan köy aynı zamanda nahiyenin de merkezi olacaktır. Köylerde ise belediye teşkilatı kurulacak, şehir ve kasabalarda her 50 hane bir mahalle itibar olunmak suretiyle ihtiyar meclisleri ihdas olunacaktır. Eğer köylerde başka millet (din) mensupları var ise, meclisler sayılarına göre bu meclisle karışık teşkil olunacaktır.¹⁴

1864 senesinde çıkarılan Vilâyetler Nizâmnamesi ile liva (sancaklar) uzaklık esasına göre tekrar şekillendirilmiştir. Eski büyük eyâletlerin yerine coğrafya vilayetler taksim edilerek, yine merkeze olan mesafeye göre alt

Tarihinde A'yânlık Düzeni Devri (1730-1839), Tarih Araştırmaları Dergisi, VIII-XII, 1970-1974; Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları*, Ankara 1963

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK., Yay., Ankara 1942, s. 5-7

¹² Ayan Meclisi için bk. İ. Aliyar Demirci, *İkinci Meşrutiyet'te Âyan Meclisi (1908-1912)*, İstanbul 2006

¹³ 1288/1871 Vilayetler Nizâmnamesi'nin metni *Düstur, Birinci Tertib*, c. I., s. 608

¹⁴ Nizâmnamenin metni için bk. *Düstur, Birinci Tertib*, c. I, s. 608-651

birimler olarak sancak, kaza, köy, nahiye ve mahalleler oluşturulmuştur. Buna göre vilayetlerin başında vali, sancakların başında mutasarrıf, kazaların başında kaymakam, nahiyelerin başında nâhiye müdürleri, tabiatıyla köy ve mahallelerde de muhtarlar bulunacaktı. Vali, alt birim idarecilerini oluşturacak, başlıca asayiş, bayındırlık, maariften mesul olacak ve vergilerin toplanmasını sağlayacak; bunun yanında kamu görevlilerinin durumlarını gözeticek, koğuşturacak, cinayetle ilgili suçlarda mahkeme safhasını başlatacaktır.

1864 Nizâm-nâmesine göre 1871'de valilere birer de vali muavini terfik edilerek, valinin sorumluluğunda olmak kaydıyla vilayetin yazışmaları ve bu yazışmaların saklanması vali muavininin uhdesine verilmiştir. Ayrıca her vilayette birer vilayet matbaası tesis edilerek, bu matbaalarda çıkacak vilayet gazetelerinde resmî ve gayr-ı resmî duyurular ve hükumete dair bilgiler yer almış, matbaa ve gazetenin mesuliyeti vilayet mektubcularının sorumluluğunda olmuştur. Bunun yanında öncelikle vilayetlerde birer Ziraat ve Ticaret, Maarif Müdürlükleri tesis edilmiş, 1869 Maarif-i Umûmiye Nizam-nâmesi ile "maarif meclisleri" tesis edilmiştir. Vilayetlerde emlak ve arazi işlerini yoluna koymak üzere Defter-i Hakanî Nezareti'nin taşra birimi olarak Defter-i Hakanî Müdürlükleri, yol inşası için Turûk Emaneti, konsolosluklarla işleri yürütmek üzere Umûr-ı Ecnebiye Müdüriyetleri tesis edilmiştir.

Osmanlı coğrafyasında beledi işler dersaadette şehremaneti çatısı altında yürütülürken, taşrada yukarıda da temas ettiğimiz gibi kâdılar tarafından yürütülmekte idi. Şehremaneti'nin kurulması ise Kırım Savaşı sırasında, savaşın başşehirde meydana getirdiği tahribatı bir düzene sokmak için, savaşa iştirak eden devletlerden de etkilenerek 13 Haziran 1854'te oldu. Şehremini umumiyetle esnaf ve ileri gelen devlet memurlarından müteşekkil ve saraydan tayin olunan bir şehremaneti meclisi ile beraber çalışırdı. Pek çok arşiv belgesinde görüleceği üzere, dersaadetteki Şehremaneti'nin taşranın beledi işlerine zaman zaman karıştığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu ilk belediyecilik denemesi, ne şehremininin ne de ona terfik olunan Şehremaneti Meclisi'ni oluşturan kişilerin bu konuda hiçbir bilgi ve tecrübesi olmadığı için çok başarılı ve etkili olamamıştır. Osmanlı'nın ilk belediyesi 1864 Vilayetler Nizamnamesi'ne istinaden İstanbul'da Galata/Beyoğlu'nda kurulmuş ve buna Altıncı Daire-i Belediye ismi verilmiştir. Altıncı Daire-i Belediye'nin faaliyet yürüttüğü Beyoğlu, Galata civarı aynı zamanda yabancı devletlerin ticaret sahası, sefaretlerinin, işyerlerinin, muhtelif temsilcilerinin çokça yaşadığı yer olduğundan, teşkilatta bunların temsilcilerine de yer verilmiştir. Yine aynı yabancı devletlerin artan politik baskısının da etkisiyle dairenin başına Hariciye memurlarından Kâmil Bey tayin olundu. Altıncı Dâire-i Belediye Paris Belediyesi esas alınarak kurulmuş ve Cumhuriyet Dönemi dâhil bütün belediyecilik faaliyetleri için ilk örnek teşkil etmiştir. Bunu daha sonra Anadolu yakasında Üsküdar, Avrupa yakasında Eyüp gibi büyük kadılık merkezlerinin olduğu yerler izlemiş ve İstanbul ondört belediyeye taksim edilmiştir. Taşrada ise ilk belediyecilik çalışmaları Midhat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında başlatılmış, ilk belediye kanunu da 1877 yılında çıkarılmıştır.¹⁵

1.2. OSMANLI İDARİ TEŞKİLATININ ANA BİLEŞENLERİ

1.2.1. İl / El

"Oğuzlar kavmi ve siyasî bir teşekkül için el (il)" demişlerdir. Göktürk kitabelerinde geçen bodun¹⁶ da aynı manayı ifade eder. İlhanlı (Moğol) tesirinde kalan Türkler ise bunun Moğolcası olan ulus kelimesini kullanıyorlardı. Bunların da en tanınmış Bozulus'tur. Bu tabirin bugün dilimize yerleşmiş olanı Arapça kavim'dir. Oğuzların her bir teşekkülüne boy denmektedir. Boy kelimesi ise Göktürk Kitabeleri'nde bod¹⁷ olarak geçmektedir. Bodun ise bod'un + ân ekiyle yapılmış çoğuludur. İl tabiri topluluk ismi iken zamanla mekan ismi haline gelmiştir. Boylar obalara, obalar da ailelere ayrılıyordu. Osmanlı tahrirlerinde oba kelimesinin yerini de cemaat almıştır.¹⁸ Aşağıda görülecek olan tîr de obanın alt teşkilatı, yani bizce geniş aile olmalıdır. Oğuz teşekküllerinin oturduğu yere

¹⁵ Bu konudaki gelişmeler için bk. İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilât ve İdâre Tarihi, Ankara 2008, s. 435 vd.

¹⁶ Talat Tekin, Orhun Yazıtları, İstanbul 1998, s. 34, (oğuz begleri boduni, tabgaç bodun), 36 (arıp irak bodunug, uzaklarda yaşayan halklar), törük bodun, türk halkı, yok çıgany bodunug, yoksul halk, s. 38, 40 ve muhtelif yerler

¹⁷ Talat Tekin, age, s. 84, 94, 100

¹⁸ Faruk Sümer, Oğuzlar, Ankara 1972, s. 201-202

de yurd denir ki, yine Osmanlı tahrirlerinde geçen yurtluk, ocaklık tabirleri de buradan gelmektedir. Yurtluk, ocaklık: Bir arazinin kayd-ı hayat şartıyla ve irsen birilerine tahsis edilmesidir.¹⁹

Yöre; memleket, diyar manasına gelen Türkçe bir kelimedir. Mesela Aydın-ili, Canik-ili, Danişmend-ili, İç-il, Germiyan-ili, Karesi-ili, Kır-ili, Menteşe-ili, Said-ili vs. gibi diyar, memleket, bölge demektir. El/İl aynı zamanda eyâlet, vilâyet manasına da gelir, mesela Rumili gibi. Zamanla bu el/il kelime ve tabirinin yerine “vatan, vilâyet” tabirleri de kullanılmıştır. Mesela: Agraboz Vilayeti/Vatanı (TD: 367/50), Alacahisar Vilayeti/Vatanı (TD: 167/403), Alaiye Vilayeti/Vatanı (TD: 166/372), Ana Vilayeti/Vatanı (TD: 998/243), Avlonya vt., Avrahhisarı vt., Bagobit vt., Bayburd vt. (TD: 94/3; 167/116), 387/741, 835), Belgrad vt. (1078/12), Çepni vt. (TD: 387/746-751) vs. Bu manası ile el/il, vatan, vilayet o birimin şehir dışında kalan coğrafyasını ve halkını ifade eder.

1.2.2. Beylerbeyilik

Beylerbeylik, idarî bir yapı olmaktan daha çok askerî yönü ağır basan bir teşkilattır. Beylerbeyilik teşkilatı veya ünvanının özellikle Anadolu Selçuklularında, melikü'l-ümerâ²⁰ denilen ve bütün orduların tek komutanı olan müessesenin devamıdır. Beylerbeyleri, sadece padişaha karşı sorumlu olan büyük bir ordunun komutanıdır. Beylerbeyi, Sancak beylerinin amiridir; dolayısıyla askerî ve idarî olarak sancaklardan oluşan eyaletin de başıdır. Osmanlı Devleti'nde zamanla timar sisteminde görülen bozulma ve aksamalar dolayısı ile beylerbeylik tabir ve sistemi de çözülmeye uğramış zamanla yerini eyalet ve daha sonra vilayet almıştır.

1.2.3. Eyâlet

Eyâlet “bir şey üzerinde hâkimiyet” demektir, dolayısı ile hükümdar adına onun verdiği yetki ile bir kişi tarafından kontrol edilen yer, coğrafya bir birim anlamına gelir. Başında beylerbeyi veya vali bulunur. İdarî teşkilat olarak sancakların oluşturduğu üst idarî birim demektir. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nde üç ana eyalet mevcuttu: Rumeli, Rum ve Anadolu.

Rumeli Eyâleti, devletin Balkanlardaki bütün arazisidir. Anadolu Eyâleti ise 1393'te merkezi Ankara olmak üzere kurulmuş, Menteşe Beyliği'nin ilhakından sonra 1451'de Kütahya'ya nakil edilmiş, Kanunî'nin oğulları Bayezid ve Selim (II)'in sancak beyi sıfatıyla Kütahya'da bulunması sebebiyle (1550-58, 1562-66) tekrar Ankara'ya ve nihayet 1566'da tekrar Kütahya'ya nakledilmiştir. Anadolu Eyâleti'nin içinde Kütahya, Saruhan (Manisa), Hüdâvendigâr (Bursa), Aydın, Menteşe (Muğla), Hamid (Isparta), Ankara, Kengiri (Çankırı), Kastamonu, Karahisar Sahib (Afyon), Kocaeli, Biga, Karesi (Balıkesir), Sultanönü (Eskişehir), Alaiyye (Alanya) ve Teke (Antalya) sancaklarından oluşmaktadır.

Rum Eyâleti'nin nüvesini Amasya ile Sivas ve Tokat oluşturur. 1413'te teşekkül edilmiş, Çelebi Mehmed'in oğlu Murad (II)'in Sancak Beyi olmasıyla Amasya şehzâde sancağı durumuna gelince eyâletin merkezi de Tokat olmuştur. Rum Eyâleti Amasya, Çorum, Tokat-Sivas, Sonisa (Erbaa)-Niksar, Karahisar-ı Hasandıraz (Şebinkarahisar, Giresun ve çevresi), Canik (Samsun), Trabzon, Kemah, Bayburt, Malatya, Gerger-Divriği sancaklarından oluşmaktadır. Yani 1400'lü yıllarda devletin sahip olduğu coğrafya Rumeli ve Anadolu'nun doğu ve kuzeydoğusu ile batısı üç eyalete taksim edilmiş idi.

1.2.4. Sancak /Liva

Sancak aslında tamamıyla askerî bir tabir olup, bir bayrak, bir sancak altında sancak beyi komutasında seferlere katılan idarî coğrafyanın askerleri demektir. XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde askerî ve idarî teşkilat iç içe girmiş olduğundan sancak beyleri aynı zamanda o idarî coğrafyanın en üst amiridir. Ancak özellikle XVI. yüzyıldan sonra sancak ile vilayet aşağı yukarı aynı manayı ifade eder olmuştur.²¹

¹⁹ Nejat Göyünç, *Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında*, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 269-277

²⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Ala'iyye*, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Ankara 1996, c. I, s. 97, 149, not: 412, kitabı hazırlayan emirü'l-ümerâyı zamanımız Millî Savunma Bakanlığı ile karşılaştırmıştır, s. 159 ve not: 427 ve muhtelif sahifeler.

²¹ Halil İnalçık, *Eyâlet*, TDVİA, c. II., s. 548-550; İlhan Şahin, *Sancak*, TDVİA, XXXVI/97-99; Mehmet İpşirli, *Beylerbeyi*, TDVİA, c. VI., s. 69-74; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, I, Ankara

1.2.5. Kaza

Kaza tabiri her ne kadar zamanımızda ilçe denilen idarî birime karşılık geliyor olsa da tam anlamıyla bugünkü manayı ifade etmez. Kaza bir kadı tarafından idare edilen hem yargı, hem idarî, aynı zamanda da coğrafyayı ifade etmektedir.²² Kaza teşkilatı Osmanlı Devleti'nin kendine has bir kurumudur. Başında idarî ve şer'î işlerin başı sıfatıyla bir kadı bulunur, kadıya bağlı olarak inzibat işlerine sü-başı veya su-başı²³ denilen ve askerî sınıftan birisi bakardı. Kadı merkezde oturur, mahkemelere bakar ve kazanın bütün beledî ve idarî işlerini yürütür, gidemediği yerlerde de mahkeme işlerine kendi tayin ettiği nâibler bakardı. Kadıların eyalette (vilayette) bağlı buldukları ve emir aldıkları hiçbir kimse ve makam yoktu; bunlar doğrudan doğruya merkeze bağlıydılar. Dolayısı ile her kaza müstakil bir mahkeme konumundaydı.²⁴

Kadı, bu vazifelerinin yanında eğer güzergâhta ise ordunun iâşesini temin etmekle, vergileri düzenli toplamakla da görevli idi. Kaza çoğu zaman alt birim olarak nahiyelere, nahiyeler köylere, eğer köy büyük ise veya dağınık ise mahalle ve mezralara ayrılırdı. Kaza genellikle kadının ikamet ettiği birimin adını taşımakla beraber, kesin bir şekilde o birimin adı ile anılması da gerekmiyordu. Kadının oturduğu yerin bir şehir de olması gerekmez, nahiyeye merkezlerinden birisi aynı zamanda kazanın da merkezi olabilirdi. Bazı kazaların ise hiçbir zaman bir kadılık merkezi de olmamıştır. Bunlara itibarî kaza denilir ki, bunun en güzel misali Karaman (Konya) vilayetinin Aladağ Kazası'dır. Tanzimat'a kadar her daim bir Aladağ Kazası olmuş ama hiçbir kazanın kadısının oturduğu bir merkezi olmamıştır. Bu kazanın mahkeme işleri Larende (Karaman) kadısı tarafından yürütülmüştür. Bunun gibi Mekri (Fethiye) kadısı da o çevrede Beşkaza denilen Mekri, Üzümlü, Ağırdos, Eşen ve Döğer ile Marmaris kazası kadılık olarak Mekri kadısı tarafından idare olunmuştur.²⁵ Tanzimat'tan sonra ise kazalar kâim-makâmlar veya kaza müdürleri tarafından idâre edilen tamamen idarî ve sivil bir birim haline getirilmiştir.

1.2.6. Nâhiye

Nâhiye de, kaza gibi Tanzimat sonrası döneme, özellikle 1864 ve 1871 Vilayetler Nizamnâmeleri'ne kadar, çoğu zaman bir kazanın alt birimi olarak, coğrafya, bölge veya birden fazla köyü içine alan coğrafi bir bölgeyi ifade etmektedir. Nâhiye denilen bölge nâhiyeyi teşkil eden bir köyün adını aldığı gibi, öteden beri o bölgeye verilen genel bir isim ile de anılabılırdı.

"Yöre, çevre, memleket anlamında bir kelime olup, beylerbeylik ve sancak gibi anlamları da vardır. Aslında bir şehrin çevresi anlamında olup bu yönü ile "vilayet" ile eş-anımlı gibidir. Nahiyede daha çok bir coğrafi birlik de sezilmektedir. Türkiye Selçuklularında nahiyede bir terim manası görülmemektedir. Kaynaklarda sadece "şehirlerin dışı, çevresi" gibi bir mana vardır. Osmanlıların erken döneminde de genel olarak coğrafi bir birlik gösteren yerler "Nâhiye" olarak yorumlanmış ve bu şekilde devlet mekanizmasında bir anlam ifade etmişlerdir. Nahiyenin doğrudan idari teşkilata ait terim manası olmamakla birlikte, Türkiye Selçuklularının "vilâyet"i, sonradan Osmanlı tahrirlerinde "nâhiye" ile ifade edilmiştir. Nahiyeye, bu yönü ile XVI. yüzyıl, sonlarına kadar, sancağın alt birimi kabul edilebilir. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren "nâhiye"nin üzerine hukukî bir manası olan kaza geçmiştir. Bir başka deyişle, nahiyeler arasında kadının olduğu, oturduğu, görev yaptığı nâhiye, ötekilerin üzerinde kabul edilmiştir. Ancak bu özelliği, Selçuklu devrinden bürokratik hatırası olmayan yerlerde tesbit edip uygulamak kolay olmuşsa da, iç ve doğu kısımlarda bu uygulamanın bazen kargaşalığa sebep olduğu görülmektedir.

1988

²² Mustafa Akdağ, *Celâli İsyânlarının Başlaması*, AÜ. DTCFD., c. : 4, S. : 1 (1946), s. 25

²³ Sü en eski Türk kaynaklarında (Orhon Kitabeleri, Kutad-gu Bilig) asker manasına geçmekte ve sü-başı da başbuğ, kumandan demektir ve bütün Türk devletlerinin teşkilatında Türkçe olarak bulunmaktadır; bk. Hüseyin Namık Orkun, ETY., c. I-III, Ankara 1987, s. pek çok yerler; Kâşgarlı Mahmud, DLT., (çev. : Besim Atalay), c. : I, 69, C. II, 5, 7, c. : III, 59, 77 ve daha muhtelif yerler; Mahmud el-Kâşgarî, *Türk Şiveleri Lügati* (Divânü Lugat-it Türk), I-III, (1982, 1984, 1985) Yayınlayan: Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi, Harvard 1982; Kâşgarlı Malmûd, *Divan-ı Lügati't-Türk*, çev. : Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser, İstanbul 2005; Yusuf Hâs Hâcib, *Kutad-gu Bilig* (Yayınlayan: Reşid Rahmeti Arat), I, s. 243-245

²⁴ Mustafa Akdağ, *Celâli İsyânlarının Başlaması*, s. 25-26

²⁵ Kaza biriminin geçirdiği tarihî değişiklikler hususunda bk. : Tuncer Baykara, *Kaza*, TDVİA., c., XV., s. 119-120

Aynı zamanda kaza merkezi, yani kadılık olan Ahlat, Adilcevaz Sancağı'nın bir nahiyesiydi. Nahiyenin doğrudan sancağın değil, kazanın alt birimi olması, XVII. yüzyıldan sonra yaygınlaştı. Ancak bir yandan da bu kelimenin yöre, memleket manası ise kullanım değeri olarak devletin bürokratik dilinde varlığını devam ettirmiştir.²⁶

Mesela 978/M/18 (1570/Haziran/22) tarihli bir vesikada "**nâhiye-i Mekri**"²⁷ olarak geçen Mekri kaza olduğu halde yine aynı tarihlerde Mekri ve Peçin'den bir başka vesikada²⁸ nahije olarak bahsedilmektedir ki bu belgelerde nahiyeden kasıt mezkûr coğrafya yani bölgedir.

Osmanlı Klâsik Dönemi denilen XV-XVI. yüzyıllarda nahiyelerin başında timarlı sipahilerden biri bulunurken, Tanzimattan sonra nahije teşkilatı kurulmuş, daha doğrusu 1867 yılında tertip ve neşredilen Vilâyetler Nizâmnamesi ile ilk defa nahiyenin idarî teşkilat içindeki yeri tarif edilmiştir.²⁹ Buna göre: nahije, kazanın bir alt birimidir, köyler ve çiftliklerden oluşur, erkek nüfusu 500'den az olan yerler bir nahije addolunamaz, nahije merkezinin kapsadığı coğrafyadaki birimlere yakınlığı gözetilir, yönetimi de nâhiye müdürlerine verilmiştir. Nizâmnamede tarif edildiğine göre nâhiye müdürlerinin fazla bir yetkisi olmayıp, âdeta köyler ile kaza arasında bir aracı, bir gözetleyicidir. Bir livânın merkezi aynı zamanda merkez kaza ve merkez nâhiye olarak da addedilmiştir.³⁰

1.2.7. Karye

Karye, kaza ve nahiyenin alt birimidir. Osmanlı Devleti'nde son zamanlara gelinceye kadar köy diye bir idarî birim yoktur. Bunun yerine karye tabiri kullanılmıştır. Köy ise Farsça kûy kelimesinin Türkler tarafından köy diye Türkçeleştirilmesinden ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde bütün topraklar padişah adına devletin mülkü sayıldığından, (karye) kiracı veya vergi karşılığı toprağı işleyen insanların meskenlerinin bulunduğu üç-beş hanelik yerlere karye denildiği gibi, çok büyük nüfusu barındıran karyeler de mevcuttur. Bu büyük karyeler mahallelere taksim edilmekte veya bir kaç meskenin bulunduğu mezralar ve mahalleler yine bir karye çatısı altında toplanabilmekte idi. Bir yerin köy sayılabilmesi için defterde belirli bir süre köy olarak yazılmış olması ön şarttı. Yine ahalisini geçindirmeye yeterli miktarda tarım arazisi; bu araziye işleyecek koşum ve âlâtı; yine besi hayvanları için otlağı; genellikle köyden çok uzak olmayan çayırı, harman yeri, çeşmesi ve mezarlığı olması da gerekirdi.³¹ Arşiv belgelerinde karye-i (...) köy veya (...) köy karyesi gibi pek çok karye veya köy ismi olduğuna göre, köy kelimesi ahali arasında, karye ise devlet yazışmalarında yaşayan ve yaşatılan birbirine denk, müteradif kavramlardır. Köy veya karye teşkilatı da Tanzimat sonrası değişikliğe uğramıştır. Bu ana kadar köylerde devletin muhatabı imamlar iken, bürokratik reform dönemi sonrası devletin muhatabı muhtarlar olmuştur. Tanzimat'ın ilk yıllarında imamlar idareci olarak konumlarını korumakla beraber bunların yanına eğer o köy Müslüman köyü ise muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani eklenmiştir. Köy tamamen gayrimüslim köyü veya birkaç farklı milletin, dini cemaatin ortak yaşadığı bir yer ise gayrimüslimlerin temsilcisi olarak kocabaşılar da bürokratik yazışmalarda muhatap olarak taşrada devletin karşısında yer almışlardır.

Türklerin Anadolu'ya (ve diğer yerlere mesela Rumili) ilk yerleştikleri zamanlarda boyların, aşiret ve cemaatlerin büyük önemi olduğundan, özellikle Türk köylerinde yaşayanların aynı boy, aşiret ve cemaatlerden oluştukları, dolayısı ile aralarında akrabalık ilişkisi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bunun yanında pek çok köyün, tekke ve zaviyeler etrafında oluştuğu da görülmektedir ki mahallelerin oluşması ve adlandırılması ile ilgili bölümde bu durum zikredilmiştir.

²⁶ Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş, I, Ankara 1988, s. 33-34

²⁷ BEO., Mühimme Defteri, Numara: 8, Hüküm: 138, aynı defter, Hüküm: 219, aynı defter, Hüküm: 1605

²⁸ BOA., AE. SMHD. I., Dosya: 15, Vesika: 899 (1168/L/16- 755/Temmuz/26)

²⁹ bk. Düstur: Birinci Tertib, s. 636-638

³⁰ Selim Aybar, Nâhiye teşkilatı ve nâhiye müdürlerinin vazife ve salahiyeti, İdare Dergisi, XXV/229, Ankara 1954, s. 18-39; M. Tayyib Gökbilgin, Nâhiye, İ. A., IX/37-39; Tuncer Baykara, Nâhiye, TDVİA., C. XXXII, s. 306-308; Ali Özçağlar, Türkiye'nin idari coğrafyası bakımından köy, bucak, ilçe, il ve belde kavramları, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, XII, (Ankara 1959), s. 7-24

³¹ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I, İstanbul 2002, s. 222-223

1.2.8. Mahalle

Mahallenin tarihî geçmişi olmakla beraber etimolojik veyahut bürokratik kavramsal çözümler bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Osmanlı Mahallesi, bir şehir veya kasabada bir câmi ve/veya mescit cemaatinin o câmi ve/veya mescit çevresinde oluşturdukları meskenlerden oluşan yerlerdir. Osmanlı mahallesi belli zümrelerin (meslek veya zanaat veyahut sanat erbabının) yeknesak bir şekilde toplanıp yaşadıkları yerler olmadığı gibi, eğer mahallede gayrimüslimler de yaşıyorsa, Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte oturdukları karma sosyolojili yerler olarak dikkati çekerler. Osmanlı tahrirlerinde [farklı amaçlar için yapılan vergisel sayımlar, kayıtlar] gayrimüslimler her ne kadar ayrı defterlerde yazılıyorlar ve kent içinde farklı milletler farklı bölgelerde yoğun şekilde yaşıyor olsalar da bu durum modern dünyanın olumsuz bir kavramı olan ayrılmış, kurtarılmış, mahrumiyet bölgeleri sayılabilecek “getto” kavramıyla karıştırılmamalıdır. Mahallelerin idaresi yukarıda belirtildiği şekilde köy/karye gibidir ve mahallede devletin muhatabı Tanzimat’a kadar imam, eğer mahallede mütemekkin gayrimüslim nüfus varsa kocabaşlardır.

1.2.9. Çiftlik

Osmanlı Devleti literatüründe çiftlik, bir çift öküzle ziraat yapılabilecek arazi demek olup, timar sisteminin mer’iyyetini muhafaza ettiği zamanlarda bir çiftçi ailenin ziraat yapıp, geçimini sağlayabileceği ve buradan elde ettiği kazanç ile vergisini de verebileceği vergi ünitesi idi. Timar sistemi bozulunca, çiftlik tabiri geniş arazileri, malikâneleri ifade eder olmuştur. Yine Osmanlı Devleti’nin 1500 ve 1600’lü tarihlerinde çift aynı zamanda vergilendirmenin de bir ölçü birimi olup, 60-150 dönüm arasında, bölgelere ve toprağın verimliliğine göre değişen arazi birimini ifade eder, buradan alınan vergiler de, çift, nîm-çift (yarım-çift) ve mücerret gibi sınıflandırmaya tabi tutulur idi.³²

1.3. OSMANLI TAŞRA TEŞKİLATI HAKKINDA BAZI BİLGİLER

Osmanlı Devleti’nin bürokratik yapısı ve bu yapıyı oluşturan ana iskelet kavramları kısaca açıkladıktan sonra Osmanlı’nın son dönemde taşradaki idari yapılanmasını kısaca özetlemesi bakımından aşağıdaki başlıklara göz atmakta yarar var:

Elde kalan resmî vesikalara göre Osmanlı Devleti daha başlangıçtan itibaren fethettiği topraklarda hemen bir tahrir/sayım yapmaktadır. Bu bir çeşit ekonomik ve demografik potansiyeli görme düşüncesidir ve yine kendinden önceki siyasi teşekküllerin uygulamalarının bir devamı olduğuna şüphe yoktur. Mesela İlhanîler ve Selçukîlerde de benzer usuller vardır.

Osmanlı’nın sayımlar konusunda yine hiç bocalamadığı görülmektedir ve seleflerinin sayım stilleri ile Osmanlı sayım ve yazım stilleri arasında bazı kodifikatif benzerlikler görülmektedir. Tahrir usulü Osmanlı’nın büyük oranda toprakları üzerinde kurulduğu Bizans’ta da vardı. Bazı araştırmacıların Osmanlı Devleti’nin erken devirlerinde gelişmiş bir toprak tahriri usulü olmadığına dair görüşü³³ eksik ve hatalı bir yorumdur. Zira 1500’lü yıllarda yapılan tahrirlerde eski Anadolu Beylikleri’ne dahi atıflarda bulunduğu görülmektedir. Bu atıflar özellikle vakıf defterlerinde yoğun bir şekilde göze çarpar. Halil İncalcık tarafından yayınlanan ve Osmanlı’nın en erken tarihli tahrir defteri olan Arvanid Sancağı’na ait defterin içinde buna dair onlarca delil mevcuttu.³⁴

Osmanlı Devleti’nin idarî mekanizmasını oluşturan unsur İstanbul’un fethine kadar bu tahrirlere dayalı, mülkiyettir. Mülk sultanın/padişahın şahsında devletindir. Osmanlı Devleti’nin klasik devirlerinde toprak mülkiyeti üçe ayrılır:

³² Çiftlik tabirinin muhtelif vecheleri hakkında: Halil İncalcık, *Çiftlik*, TDVİA., VIII/313-314

³³ M. Macit Kenanoğlu, *Mîrî Arâzi*, TDVİA., XXX, s. 157 vd.

³⁴ Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, Ankara 1954; Mesela: Feridun M. Emecen, *Defter-i Köhne, Pirlepe-Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)*, Osmanlı Araştırmaları, s. 43 (2014), s. 341-474

1.3.1. Mîrî arâzî

Mîrî arâzî mülkiyeti tamamıyla devlete ait olan arâzî olup, bu arâzî kira (vergi) karşılığı reaya/tebea/yurttaşta verilir; reaya da toprağı işler, karşılığında öşr/aşar olarak genellikle onda bir (1/10) nisbetinde vergi verir.

1.3.2. Mülk arâzî

Mülk arâzî her türlü tasarruf hakkı sahibi veya sahiplerine ait olan arâzîdir. Sahibi bu arâzî veya arâzîler üzerinde her türlü hakka sahiptir; satabilir, kiralayabilir, vakıf, miras ve vasiyet yolu ile devredebilir; rehin edebilir. Mülk arâzî tek kişiye ait olabileceği gibi müşterek olarak da tasarruf olunabilir.³⁵

1.3.3. Vakıf arâzîsi

Vakıf meselesi gerek İslam ve gerek Türk-İslam ve gerek ise Osmanlı tarihinde kompleks ve hayli girift bir konudur. Başta hayrî müesseseler yani cami, mescid, imaret, dârü'l-hâdis, dârü'l-hâfız, medrese, çeşme, su kuyusunun yapımı bakımı onarımı gibi işler için ihdar edilen vakıflar zamanla fakir fukaranın vergilerini ödemekten evlenemeyenleri evlendirmeye varana kadar çeşitli amaçlara evrilen kültürel / iktisadi yapılara dönüşmüşlerdir. Vakıf arâzîsi ise, gerek en başta devleti yöneten başta halife, sultan, padişah ve sair hanedân azaları ve idâreciler ile mülkiyet sahibi şahıslar tarafından herhangi bir hayrî müesseseye yapılan arâzîleri ihtivâ eder. Vakfiyet sadece araziye müteallik değildir, bazen de bu arâzîlerin gelirleri vakf edilebilirdi.

Araştırma konumuz olan Kayseri coğrafyasına göz atılacak olursa Osmanlı Devleti'nin Kayseri'nin de içinde bulunduğu Karaman İli'nde yaptığı tahrirlerde nisbeten erken sayılabilecek tarihlere dair bilgiler mevcuttur.³⁶

Buna göre Karaman Vilayeti Kazaları

Kaza	Nahiye	Karye	Mezra/Çiftlik
Konya			
Belvıran			
Larende			
Beyşehir			
Akşehir			
Aksaray			
Seydişehir			
İlgın			
Karahisar-ı Develi			
Develi			
Koş (Ç) hisar			
Niğde			
Andığ			
Çimenili			
Ürgü			
Turgud			
Eskiil			
Ereğli			
Kayseriyye	Kayseriyye		
	Cebel-i Erciş		

³⁵ M. Macit Kenanoğlu, *Mülk*, TDVİA., XXXI, s. 540 vd.

³⁶ 888 tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, haz. Fahri Coşkun, İstanbul 1996

Kaza	Nahiye	Karye	Mezra/Çiftlik
	Karakaya		
	Hinzırı		
	İslamlu		
	Karataş		
	Karahisar		
	Develi		
	Malya		
	Sahra		
	Cebel-i Ali		
	Kenar-ı Irmak		
	Köstere		
	Çörümşek		
	Zamantu		
	Pınarbaşı		
	Koramaz		
		Barsama	Belviran Yoğunhayha
		Boğa	
		Boldacı	
		Bozatlu	
		Canbaz	
		Çatalkoca	
		Çırgalan	Yalnızın
		Darsiyak	Gürlesün Akviran
		Demren	Kemil
		Dolasun	
		Efkere	
		Eğerliler	
		Elmaluca	
		Fadlasun	-Karakuyu (Ekiliin)
		Gergeme	
		İkizcekenar	
		İkizlü	
		İspile	
		İverek	
		Karacaviran	
		Kızılağıl	
		Kızılcaın	
		Kuruköprü	
		Mersin	

Kaza	Nahiye	Karye	Mezra/Çiftlik
		Mıgırdıç	-İsa Bey çf. -İmirze Bey çf. -Ahmed Bey Çf.
		Nizeyye	
		Sarumsaklu	-Ekecik mz.
		Seydiini	
		Sinos	
		Sultanhanı	-Karakilise -Bükide -Alınpınarı
		Ulu Bürüngüz	
		Yalnız Öküz	
		Yuvalı	

1.4. İDARE TARİHİ VE TAŞRA TEŞKİLATI ARAŞTIRMALARINDA KAYNAKLAR / YÖNTEMLER

1.4.1. Klasik Dönem Osmanlı Tahrirleri [Defter-i Hâkâni Serisi]

Osmanlı Devleti, Selçuklular, İlhanlılar ve tevarüs ettiği diğer Anadolu beylikleri vasıtasıyla İran ve Orta Asya, yine Selçuklular, Dulkadirli, Eyyûbîler ve nihayet Memlûklular vasıtasıyla, Abbâsî, Emevî İslam ve kadim Mısır, tabii olarak devraldığı Bizans yolu ile Roma ve Doğu Roma ile Balkanlar yolu ile pek çok karışık kültür ve medeniyeti içinde mecz etmiş bir imparatorluktur. Dolayısı ile bu kültür ve medeniyetlerden alabileceği her şeyi almış, bazı konularda almaya mecbur kalmış veyahut doğrudan doğruya kendini bu çok sesliliğin içinde bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı arazi tahrirî sisteminin Roma devrinde uygulanan jugum-caput, Bizans'ta zugokefali tabirlerinin Osmanlı'daki çift-bâ-bane tabirlerinin aynı olduğu, bunların da Mezopotomya'da ailelerin kendilerine ait arazilerde öküz ve karasaban ile ziraat yapmasına kadar gittiği bilinmektedir.

Osmanlı Devleti, fethettiği veya diğer Anadolu beyliklerinden devraldığı topraklarda muhakkak bir sayım/tahrir yapar, eldeki materyale göre de bunu her otuz yılda bir tekrar ederdi. Eldeki mevcut kaynaklara göre devletin ilk yıllarına dair malzemeler sistematik olmasa da, ele geçen bazı defterlerden³⁷ bu usulün erken tarihlerde başladığı anlaşılmaktadır. Ancak bu kayıtlar nadirattır ve genele teşmil edecek kapsam geçerliliğinden yoksundurlar. Bahsettiğimiz ve "Osmanlı Klâsik Dönemi" olarak adlandırılan döneme dair yapılan araştırmalarda kullanılan veri setlerinin ve kaynakların büyük bir kısmı İstanbul'da Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivlerinde bulunan ve büyük kısmı 1500-1600 yıllarını içine alan defterlere dayanır. Bu defterler timar tevzini ve vergi mükellefini tespit etmek için tanzim edilmiş olduğundan erkek nüfusun tamamı burada yazılmaz. Söz konusu defterlerde vergi mükellefi yaşına gelmiş olanlar, şehirlerde mesleklerine göre, kırsalda ise elinde tuttuğu toprağa göre çift (tam), nim (yarım), bennak (yarım çiftten daha az) ve mücerred (henüz evlenmemiş, babasının yanında olan) erkekler kaydedilir. Vergiden muaf sınıfını teşkil eden imam, müezzin, hatip, pir (ihtiyar), amel-mande (iş göremez) ler de yine ayrıca belirtilir. Osmanlı araştırmalarında işte bu kayıtlardaki hane reisleri ve mücerredler göz önüne alınmış ve bu rakamlar üzerinden imparatorluğun genel nüfus tahmini yapılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de bu usulü başlatan iktisat tarihçisi Ömer Lütfi Barkan³⁸, yukarıda bahsedilen tapu-tahrir defterle-

³⁷ Mesela: Feridun M. Emecen, *Defter-i Köhne, Pirlepe-Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)*, Osmanlı Araştırmaları, s. 43 (2014), s. 341-4741; Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, nşr. Halil İnalçık. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1987; 888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, Haz. : Fahri Coşkun, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996

³⁸ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de imparatorluk devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri*, İktisat Fakültesi Mecmuası, c. II, s. 1-2 (1940-1941), s. 20-60, 214-247

rindeki hane sayılarını 5 nüfusa karşılık olarak almış [hane=5 kişi] ve bu haneleri 5 katsayısı ile çarpmak suretiyle Osmanlı demografi araştırmalarında çığır açıcı çalışmalara imza atmıştır. Bu katsayı imparatorluğun bütün coğrafyaları için kesin ve değişmez olmasa da tarih araştırmalarında pek çok kişi tarafından kabul görmektedir.

Nüfus ve demografi araştırmalarında kanon oluşturan ve her daim revaçta olma özelliğini koruyan bir başka çalışma da Nejat Göyünç'e aittir.³⁹ Göyünç bu makalesinde 1800'lü yılların sonu ve 1900'lü yılların başlarında Balkanlar, Kırım ve Dağıstan taraflarından gelip, Anadolu'da muhtelif yerlere yerleştirilen muhacirlerden yola çıkarak bir hânedeki kaç kişi olabileceğine dair bazı istatistikler vermiştir. Ancak o tarihlerde Osmanlı arşivindeki bu tarz istatistiklere imkân verecek temettuat ve nüfus defterlerinin tamamına yakını henüz tasnif edilip, araştırmaya açılmadığından ve diğer taraftan da savaşlar dolayısı ile pek çok nüfus kaybı söz konusu olduğundan bu istatistiklerdeki hata payı göz ardı edilmemelidir.

1.4.2. Avarız Defterleri

Tahrir Defterleri dışında Osmanlı tarih araştırmalarında belirli bir bölge üzerine yoğunlaşılacak istenildiğinde kullanılan bir diğer ana kaynak defter serisi Avarız Defterleri'dir. Avarız, arıza kelimesinin çoğulu olup, fevkalade hallerde, savaş, tabii afetler gibi, alınan vergiye de avarız vergisi, denilmektedir. Umumiyetle herhangi bir mahalle ve köyde, mesela her 10+- hane 1 avarız hanesi olarak kabul edilir ve o hanelerden bir birim vergi tahsil edilirdi. Yine avarız hanelerinden yola çıkılarak da nüfus tahminleri yapılmaya çalışılmıştır. Bu defter serileri özellikle 17 ve 18. yüzyıl araştırmaları için önemlidir.⁴⁰

1.4.3. Cizye Defterleri

Osmanlı Tarihi araştırmalarının ana kaynaklarından olan bir diğer defter serileri ise gayrimüslim tebaanın askerlik yapmadıkları için devlete verdikleri "Cizye" denilen vergi kayıtlarının tutulduğu defterlerdir. Cizye muhasebesi tarafından tutulan bu defterlerde gayrimüslim tebaa gelir seviyelerine göre âlâ [yüksek] evsat [orta], edna [alt/aşağı] olarak üçlü bir tasnife tabi tutulmuş, gelirleri hangi seviyede ise o mertebede kendilerinden vergi tahsil edilmiştir.

1.4.4. Tımar ve Malikâne Kayıtları

Belirli bir görev karşılığı belirli toprakların gelirlerinin devlet için çalışan memurlara verilmesi, bu sayede hem toprakların daimi surette işlenmesi hem de maaşlı çalışanlar için hazinenin ödemesi gereken maaş kalemlerinin azaltılması amacıyla geliştirilen tımar sistemi, Osmanlı Devlet teşkilatının ana unsurlarının başında gelmektedir. Tımar sahibinin tımarın geliri nispetinde savaş zamanı orduya asker hazır bulundurması da Osmanlı Devleti'nin elinde daimi ve güçlü bir askeri varlığın mevcudiyetini mümkün kılmıştır. Tımar tevcihleri ve kayıtlarına dair defter serileri yani Tımar Ruznamçe Defterleri de yine Osmanlı taşra ve idare tarihi araştırmalarının vazgeçilmez unsurlarıdır.

1.4.5. Nüfus ve Temettuat Sayımları

İstatistik devlet bilimi demektir ve modern dönemde ortaya çıkıp yaygınlaşmıştır. Osmanlı Devleti de bilgi ve istatistiğin eksikliğini Avrupa karşısında süre giden askeri başarısızlıkları sonucunda acı da olsa öğrenmiş, askeri ve ekonomik yönden devletin röntgeni çekmek ve bu bağlamda potansiyelini öğrenmek istemiştir. Bunun için yaptığı ilk majör uygulamalar nüfus sayımlarıdır.

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı modern manada olmasa da hicri 1246/miladi 1830-31'de yapılmıştır. Bu sayımın yapılmasındaki temel gaye, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı lağv edilmesiyle ortaya çıkan askeri boşluğun giderilmesi öncesinde devletin askeri insan kaynağı ve varlığının ne durumda olduğuna dair bilgi sahibi olma düşüncesidir.

Bunun yanında devletin içine düştüğü bir başka ana problematik mali düzenin bozulması olduğundan yeni

³⁹ Nejat Göyünç, *Hâne deyimi hakkında*, Tarih Dergisi, s. 32 (1979), s. 331-348

⁴⁰ Ayrıca bk. Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Ankara 2010, s. 1-8

gelir kaynakları elde etmek ve mevcut vergi mükelleflerinin sayısını tespit etmek maksadıyla nüfus sayımlarının devamı olan ve vergisel nüfus sayımları denilebilecek temettuat sayımları başlatılmıştır. Bunun için de ilki 1256 yani miladi olarak 1840 ve daha sonra 1260 yani 1844'te iki sayım yapılmıştır. Temettuat/gelir sayımları da ilk nüfus sayımı kayıtları üzerinden geliştirilip detaylandırılarak yürütülmüştür.

İlk nüfus sayımı, o zamanki imparatorluk coğrafyasının tamamında yapılamamış, ancak Rumili ve Anadolu'nun bazı yerlerinde uygulanabilmiştir.

Rumili'nde sayım yapılan yerler: Ada, Ağustos, Ahiçelebi, Ahtıman, Akçakızanlık, Atrepoli, Avrathisarı, Babadağı, Baba-i Atik, Balçık, Behište, Bergos, Berkofça, Cisir-i Ergene, Cumapazarı, Çatalca, Çırpan, Çire, Çirmen, Çorlu, Çöke, Demirhisar, Dimetoka, Drama, Edirne, Edirne ve nâhiyeleri ile Eğribucak, Eğridere, Enez, Ereğli, Evreşe, Ferecik, Filibe, Filorina, Gelibolu, Gümölcine, Hasköy, Havsa, Hayrabolu, Hırsova, Horpeşte, İncik, İnez, İshakçı, İstrova, İştıp, İvrace, İvranya, İzladı, İznebol, Kalkandelen, Karadağ, Karaferye, Kavala, Kesriye, Keşan, Kırçova, Kızılağaç, Koçana, Komanova, Köprülü, Köstence, Köstendil, Lofça, Malkara, Manastır, Manastır, Meğri, Menlik, Minkalye, Naslıç, Nevrekop, Niğbolu, Niş, Palanga, Persepe, Petriç, Pirlepe, Plevne, Pravište, Preznik, Prezrin, Radomir, Radovište, Rahova, Rusçuk, Saçın, Sahrıka, Samakov, Sarıgöl, Sarışaban, Selanik, Serfice, Servi, Silistre, Siroz, Sofya, Sultanyeri, Şarköy, Şehirköy, Tatarbazarcık, Tekfurdağı, Tırgovište, Tırnova, Tikveş, Tirfilli, Tolcı, Toyran, Usturumca, Uzuncaâbad, Üsküdar, Üsküp, Varna, Vidin, Vodine, Yanbolu, Yenice-i Karasu, Yenice-i Vardar, Zağra-i Atik, Zağra-i Cedîd, Zihne, Zıştovi.

Anadolu'da sayım yapılan yerler: Adana, Akdeniz adaları (Cezâir-i Bahr-i Sefîd), Alâiye, Amasya, Ankara, Aydın, Biga, Bilan, Bolu, Bozok, Canik, Çankırı, Çıldır, Çorum, Eskişehir, Hamid, Hüdavendigâr, İçil, Karaman, Karesi, Kars, Kastamonu ve Kocaeli, Kütahya, Mentеше, Saruhan, Sivas, Tarsus, Teke, Trabzon, Viranşehir.

1830 sayımından sonra 1834, 1838 bazı yerlerde 1840, 1843 ve 1845'te düzenli sayımlar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yine bu süreçte her altı ayda bir "yoklama" yapılmakta, meydana gelen değişimler: doğanlar, ölenler ve askere, gidenler ve gelenler de ait olduğu yılın defterine şerh olarak kaydedilmektedir.

2. KAYSERİ VİLÂYETİ VE KORAMAZ BÖLGESİ

2.1. KAYSERİ

Kayseri, İç Anadolu'nun güney bölümü ile Toros Dağları'nın birbirine yaklaştığı bir yerde Orta Kızılırmak bölümünde yer alır. 37 derece 45 dakika ile 38 derece 18 dakika kuzey enlemleri ve 34 derece 56 dakika ile 36 derece 58 dakika doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Doğu ve kuzeydoğusu Sivas, kuzeyi Yozgat, batısı Nevşehir, güneybatısı Niğde, güneyi ise Adana ve Kahramanmaraş illeri ile çevrilidir.

Şehir olarak Kayseri, yapılan arkeolojik çalışmalara ve özellikle Kültepe tabletlerine göre Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Öyle ki MÖ 3500'lü yıllarda burada iskân izlerine rastlanmaktadır. Kayseri antik devirlerden beri doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yolları ile muhtelif devirlerde orduların menzili hüviyetinde büyük bir merkezdir.

Şehrin adı antik devirlerde Mazaka, Roma devrinde Caesarea¹ ve İslam ve Türkler devrinde bu son isimden bozma olarak Kayseri'ye, orta çağlarda "dârü'l-mülk", "dârü'l-feth" olarak da tesmiye edilmiştir.

Kayseri, erken dönemde Asurlular'ın ticaret kolonisi idi (MÖ II. bin). Bu özelliğini Hitit, Frigya ve Helenistik devirde de sürdürmüş, Romalılar tarafından Kapadokya'nın bir Roma eyaleti haline getirilmesi ile de MÖ 37 tarihinde Romalılar eline geçmiştir. Şehir 600'lü yılların başında Sasani hükümdarı II. Hüsrev (590-628) zamanında ele geçirilmiş ise de çok geçmeden Bizans İmparatoru Heraklios tarafından 611'de geri alınmıştır. İslamiyet döneminde, Arap ordularının hedefi İstanbul'un fethi olduğu ve bu amaçla sürekli seferler yapıldığı için deyim yerindeyse orduların geçiş güzergâhı haline gelmiştir.

Yine Kayseri, 647'de Muaviye tarafından zapt edilmiştir. Daha sonra bu ordular geri çekilmiş, 690'da Abdülmelik b. Mervan, 726'da Mesleme b. Abdülmelik tarafından ayrı ayrı iki defa fethedilmiştir.

Halife Mu'tasım (833-842) zamanında 838'de Türk Komutan Afşin'in Afyon'a kadar ilerlediği sırada Kayseri'yi de kuşatmış ise de ele geçirilememiştir. 1072'de ise Artuk Bey tarafından Sivas ile birlikte ele geçirilen şehir kesin olarak Türk hâkimiyetine girmiştir. Artuklular'ı müteakiben Kayseri bölgesi Danişmendliler'in, Kadı Burhaneddin ve nihayet 1398'de Yıldırım Bayezid tarafından ele geçirilmiştir. Osmanlı hâkimiyetindeki Kayseri 1402 Ankara savaşından sonra Timur'un Anadolu topraklarını eski sahiplerine iade etmesi sürecinde Karamanoğulları'nın eline geçmiştir. 1419 yılında ise Memlûklular burayı Dulkadiroğulları'ndan Nasıreddin Mehmed'e vermiştir. Bu tarihten itibaren Kayseri'nin yönetimi bazen Dulkadirliiler bazen de Karamanlılar arasında el değiştirmiştir. Kayseri Kalesi'nde bulunan 1465 tarihli kitabe Karamanoğulları'ndan Pir Ahed Bey'e ait olup, kitabeden bu tarihte burasının Karamanlılar elinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kayseri, Osmanlı Devleti'nin Karamanoğulları'na nihayet vermesi (1466) ile birlikte sonraki süreçte kurulan Karaman Beylerbeyliği'nin bir sancağı olmuştur ve ilk tahriri 1474'te yapılmıştır. 888 h. / 1484 m. tarihli tahrir göre Kayseri livasının sınırları şu şekilde tarif edilmiştir:

"Kayseriyye sınırı ki Karaman oğlu zamanında tasarruf olunmuş. Kabak Şeyh köyünden Kustere dağına tabi ne kadar mezra ve yaylak ve kışlak varsa Alaaddin Hanı'na varınca andan Kazık Deresi başına andan Kılıç Deresi başına andan Gedük hududuyla andan Çubuğa hududuyla andan Kurt Kulağına hududuyla andan Ilgun Deresi'ne Canbaz yerine hududuyla andan Ortayol andan Kayadağ hududuyla andan Özeği başından Odunluğa varınca andan Eğribel andan Dereboğazına andan Koramaz hududuyla andan Orta Virana değin varınca andan Dökmetaşa andan Pınarlıca değin ki andan Mancur Kal'asından berüsi andan Ağca Çalu eteğinden Saadgene andan Kızılca Irmağa andan Harmancuğa andan Elkite andan Tekur Taşı'na hududuyla andan Beş Baruha andan Omuzu Güçlüye andan Sakataşa Karahisardan gelen ulu yola varınca andan Boran köyünden andan Küçük

¹ Bu isim Kapadokya Kralı Archelos (MÖ 36-MS 17) tarafından Roma İmparatoru Augustus adına verilmiştir, bk. Baydur, Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, s. 77-83

Dikili Taşa andan Çalılara andan Yıva Deresi'ne andan Su Virmezin orta başına andan Boyalu Eğrisinden andan Sivas hududunu geçer. Akpınarın akar ve yanındaki çaydan İsmail seferinin depesine varır. Andan Akarca Pınarı başına andan Göloyuğa andan Eğri kavağa andan İldala ki andan Akpınar başına andan Osman Paşa'ya andan Sangur Köprüsü'ne andan Buladı Özinin iki geçesinden Rumgene varır. Andan Akdağın Bozyüzünden Saru-in depesinden andan Eğdir Özinin yukarı başından andan Yüzerlik Geçüdü'ne andan Çubuk Boğazına varınca ki Malye Ovasıdır. Kayseriye sınırındır. ”²

Yukarıdaki kayıttan da anlaşılacağı vechile Karamanili, Osmanlı Devleti idaresine geçtiği zaman Kayseri ve çevresi Karamanoğulları idaresindedir.

2.2. KORAMAZ'IN TARİHİ COĞRAFYASI

Koramaz denilen yer, Kayseri ilinin güneyinde bulunan Erciyes Dağı ile bunun kuzeyinde bulunan Hınzır Dağı arasında; yerleşim yeri olarak da Bünyan ile Tomarza arasında kalan bir bölge olup, ismini de Koramaz Dağı'ndan alır. Dağın en yüksek yerinin irtifa 1.900 metredir. Bu yerin isminin olduğu varsayılan bir Kapadokya dilinden geldiği ve aslının Korama olduğu; Helenistik devirde sonuna “S” eklendiği; civarın ve bölgenin Türkler eline geçmesi ile de “s”nin “z”ye dönüşerek Koramaz haline geldiğini; dolayısı ile yine Kapadokya'da bulunan Göreme ile aynı kelime kökünden geldiği kanaatinde olanlar vardır.³

Koramaz Dağı'nın doğusunda Zamantı Irmağı yer alır. Osmanlı zamanında bu ırmağın doğusunu, yukarıda Hınzır Dağı'ndan başlamak suretiyle Zamantı adlı Maraş'a bağlı bir bölge bulunuyordu. Zamantu Kazası batıda Koramaz ve Koramaz Dağları, kuzeyde Hınzır Dağı'nın kuzey kısımları, kuzeydoğuda Uzunyayla platosu, doğuda genel hatlarıyla kuzeydoğu güneybatı uzanışlı Tahtalı Dağları'nın dorukları ile sınırlanmıştır. Burada Akkışla ve Pınarbaşı ilçeleri yer almaktadır. Zamantı'dan bahsetmemizin sebebi; zamantı bölgesinde yaşayanların kahir ekseriyetinin Dulkadirli bakiyesi Türkmenler'in teşkil etmesidir ve Türkmen grupları o tarihlerde henüz yerleşik hayata geçmemiş olduklarından o tarihlerde bölge yaylaklarını Kayserililer ile birlikte kullanmaktadırlar. Hatta Kayseri'ye bağlı birçok mezrayı da Zamantı Türkmenleri ekip biçmektedir.⁴ Yeri geldikçe aşağıda bu konuya dair detaylardan bahsedilecektir. Zira Kayseri bölgesi zaman zaman Dulkadirli zaman zaman da Karamanlılar elinde kalmış olduğundan Zamantı, tarihi-coğrafya açısından bir sınır kabul edilse bile, her iki tarafta yaşayan göçebe veya yarı-göçebe (yaylak-kışlak) Türkmenlerin varlığı sebebiyle bölgenin insan unsuru ve bunlara dair etnik-antropolojik-kültürel yorumlarda, tespitlerde temkinli davranma zaruriyeti vardır.

Osmanlı öncesi döneme dair elimizde yeterli kaynak olmadığı için Koramaz mıntıkası hakkında bu döneme dair söylenenlerin bir kısmı sıhhati tetkike muhtaç bilgilerdir ve ne yazık ki akademik dünya içinde de dolaşıma girmiş, zamanla doğru kabul edilir olmuşlardır. Ancak ne yazık ki pek çoğunun tarihi temeli yoktur, bu bilgiler metinlerle takip edilememektedirler. Zira elimizdeki Osmanlı öncesi Selçuklu ve Beylikler dönemlerine ait kaynaklar çok sınırlıdır ve mevcut olanları da çok büyük majör olaylara dair içerikleri bünyesinde barındırmaktadırlar.

Koramaz özeline gelince; Koramaz veya Kuramaz, Osmanlı literatürün de قوراماز imlası ile yazılmaktadır. Bunu Kuramaz veya Koramaz okumak mümkündür. Bu tartışmaya girmeye gerek yok. Artık genel kullanımı Koramaz'dır. Kelimenin kökeni ve manası hakkında elimizde sağlam kaynak olmadığı gibi yapılan yorumlar da tamamıyla afakidir. Bazı kaynaklarda قوراماس Kuramas imlâsı ile yazıldığı da görülüyor. Çünkü Osmanlı bir özel kelimeyi gerek coğrafya ve gerek ise yabancı bir kişi, cemaat, kabile vs. ismini nasıl duydu ise öyle yazar. Şunu da ilave edelim; Koromaz, Koramas, Kuramaz, Kuramas isimlerine Kırşehir'in Günyüzü nahiyesinde Koramaz

² BOA., TD. d., Numara: 38, s. 95 (tarih: 1484 m.); ayrıca bk. BOA., MAD. d., Numara: 20, s. 95b (tarih: 1500 m. -tahmini-)

³ Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul 1993, s. 293, 298, 463, 831

⁴ Mesela: BOA., TT. d., Numara: 38, s. 20 (Tomarza), s. 24 (Ağca İn), s. 25 (Koramaz köylerinden Şavlak), s. 27 (yine Koramaz köylerinin en kuzeyinde yer alan ve Zamantı'ya daha yakın olan Sultan Hanı), s. 112 (Koramaz köylerinden Palas'ta Gök İn mezrası), yine Gömlüğün'de Saderun mezrası vs. bu misalleri çoğaltmak mümkündür.

Kışlağı ve Koramaz Mezrası⁵, Zamantu'da yine Koramaz ve Koramaz Korusu ve Yaylağı⁶, Canık'ın Kocakaya kazası Göl nahiyesinde Kuramazözü Mezrası⁷ ve nihayet Lazkiye (Denizli)'de bir Kuramaz Mezrası⁸ olduğunu da belirtelim. Tabi ki bunların aynı mana ve kökeni ifade ettiğini iddia edemeyiz.

Osmanlı dönemine gelince, Koramaz denilen muhitten bazı kaynaklar “nahiye” olarak bahsetmektedirler. Bazı araştırmacılar maalesef yakın zamana kadar idari bir birim olan nâhiye ile Osmanlı'nın ilk zamanlarında kullanılan nâhiye tabirini birbirine karıştırmaktadırlar. Fakat bu kavramın daha synchoronic [eş-zamanlı] bir bağlamda yorumlanıp değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Zira Nahiye kavramının kullanım değeri ve Osmanlı bürokrasisindeki karşılığı, yüzyıllara göre farklılıklar göstermektedir. Yukarıda da defaatle bahsedildiği üzere nâhiye Osmanlı kroniklerinde ve devlet yazışmalarında 1500'lü yılların başından itibaren ortaya çıkmış bir tabir olup, kesinlikle bir bürokratik teşkilat olarak tarif edilemez. Zaten 1500'lü tarihlerin öncesine ait de çok az vesika vardır. “Nahiyeler, esas itibariyle timar sistemi çerçevesinde ortaya çıkan ve coğrafi bir bütünlük gösteren bölgelerdi”⁹

Koramaz özeline gelirse; elimizdeki vesikalardan, muhtemelen Kayseri'nin de içinde bulunduğu Karaman Eyâleti'nde Osmanlı Devleti tarafından yapılan ilk tahrir olan 1484 tarihli tahrir defterinde Koramaz'dan sadece Kayseri livasının sınırları tesbit edilirken bir muhit olarak bahsedilir.¹⁰

Yine ve muhtemelen Karaman Eyâleti'nde ilk yapılan tahrir olması gereken bir evkaf defterinde¹¹ -ki defterin tam adı “Üslûb-ı Defter-i Evkâf-ı Karaman ve Kayseriyye” olup, muhtemelen eksik bir defter olsa gerek- burada Karaman Eyâleti ve Kayseri Livası'ndaki vakıfların kayıtları vardır. Bu defterin fihristine göre kaza olarak sırasıyla Konya, Belviran, Larende, Seydişehir, Beyşehir, Çimen, Akşehir, Iğın, Niğde, Anduğu, Ürgüb ve Ürgüb kazası dahilinde Develü, Karahisar [-ı Develü], Ürgüb ile Ereğli, Aksaray, Koş (ç) hisar ve Kayseriyye kazaları sayılmaktadır.

Şaban 1067/1657 tarihli bir vesikada Avanos veled-i Semaven ile Cırlavuk karyeli Bayram Bey ibn-i Cuma arasındaki İsbile çayından su alma vesilesi ile çıkan kavga dolayısı ile Koramaz'dan Kayseri'ye bağlı bir köy olarak bahsedilmektedir.¹² Bu meseleye dair başka bir kayıt tesbit edilememiştir. Tahminen Salkuma veya Kuruköprü kast ediliyor olabilir. Aynı defterde Koramaz'dan katiyyen nahiye adı altında bir bahis olmayıp, Koramaz köylerinden Efkere (s. 5, 7, 9), Darsiyak (s. 12), Ağırnas (s. 47), Gergeme (s. 58), Ulu Bürüngüz (s. 83) ve sair köylerden doğrudan Kayseri'ye tabi köyler olarak bahsedilmektedir. Başka bir vesikada¹³ Koramaz'ın bazı köyleri: Palas, Vekse, İsbıdın, Gesi, Darsiyak, Sakra (?), Ekere, Kiçi Bürüngüz, Ağırnas, Dağdere (?), Harmanlı (?), Gergeme; Hırsarcık, Endürlük, Akçakaya, Akçadere, İstigna, Tomarza, Köstehayr, Görgörsüz ile beraber Köstere köyleri içinde sayılmıştır. Başka bir vesikada¹⁴ bir Koramaz köyü olan Mancusun Sahra nahiyesinde gösterilmiştir.

Yukarıdaki bilgilere muvafık olarak bazı avarız defterlerinde¹⁵ Kayseri'de, Kayseri kazasından başka Yahyalı'dan da kaza olarak bahsedilmekte, yine Kayseri'de nahiye olarak Merkez Kayseri Nahiyesi, Köstere Nahiyesi İslamlu Nahiyesi, Sahra Nahiyesi ve Yahyalı Nahiyesi bulunmakta iken, Koramaz'dan bahis yoktur. Koramaz köylerinin bir kısmı Sahra, bir kısmı da Köstere Nahiyesi içinde gösterilmiştir. Yine aynı yıllara ait bazı defterlerde ise doğrudan Kayseri kazasına tâbi olarak gösterilmektedir.¹⁶

Yine aynı tarihlerde dikkate şayan bir bilgiye göre aşağıda görüleceği gibi (bk. İsbile) mezra olarak tesbit

⁵ BOA., TT. d., Numara: 998, s. 654, 678

⁶ BOA., TT. d., Numara: 216, s. 101

⁷ BOA., TT. d., Numara: 387, s. 692

⁸ BOA., TT. d., Numara: 438, s. 47

⁹ İlhan Şahin, *Nâhiye*, TDVİA, c. XXXII, s. 306

¹⁰ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 95; ayrıca bk. BOA., MAD. d., vr. 95/b

¹¹ 888 tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, haz. : Fahri Coşkun, İstanbul 1996

¹² Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 66/1, s. 13, hüküm: 28

¹³ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 15/2, haz. : İsmail Kaya, Kayseri 1995, s. 123

¹⁴ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 15/2, s. 65

¹⁵ BOA., MAD. d., Numara: 7063, s. 90-100 (yıl 1642)

¹⁶ BOA., MAD. d., Numara: 7063, Numara: 1208, muhtelif sahifeler, BOA., MAD. d., Numara: 3659, s. 26 vd. ; Numara: 5856, s. 27 vd.

ettiğimiz Kevi'den Kuruköprü ve İsbile yakınlarında bir köy olduğundan bahsedildiği gibi İsbile'den "harab" ve köyde bulunan "İsbile Hanı"ndan yine harab olarak ve bu arada civarda yaşayan Şihlu cemaatinden bahsolutmaktadır.¹⁷ Yine şer'iyye sicillerinden öğrendiğimize göre Koramaz'da bir Koramaz Yaylağı olup, burası Zamantı tarafından gelen Danişmendli Türkmenleri'nin yaylağıdır.¹⁸

1600'lü yılların başında (1600-1625) Kayseri'de adları geçen nâhiyeler ise şunlardır:

Kulaklıkaya, Gürle, Mahrumlar, Kayadibi, Çaldıryan, Hasandağı, Akyazı, Gediris, Yahyalu, Körpe, Belbaşı, İslamlu, Çay, Karakaya, Eğribucak, İncikler, Belbaşı, Karacaviran, Güzel, Kanlıyurt, Merkeb Meydanı, Köstere, Billur, Değenlik, Çağlakbaşı.¹⁹ Görüldüğü gibi burada Koramaz'dan bahis yoktur. Aynı dönemde Koramaz köylerinden Kuruköprü, Darsiyak, Gergeme, Ağırnas, Sarımsaklu, Gesi, Sakar, İsbile, Efkere, Mancusun, Üskübi, Isbıdın, Ağ İn'in adları geçmektedir. Ancak diğer Kayseri köyleri gibi bunların da nâhiyesi belirtilmemiştir.²⁰

1645'te adı geçen nâhiyeler içinde yine Koramaz olmayıp, yalnızca Sarımsaklı'dan ve orada bulunan İsa ve Emirze Bey çiftlikleri vesilesi ile bahsedilir. Ancak buranın hangi nâhiyeye tabi olduğu belirtilmemiştir.²¹ Ulu Bürüngüz'ün de²² tâbi olduğu yer de yine belli olmayıp, Mancusun²³, Salkuma²⁴, Isbıdın²⁵, Efkere ve Kiçi Bürüngüz²⁶ Kayseri; Gesi²⁷, Gergeme²⁸den Köstere köyleri olarak bahsedilirken, başka bir yerde²⁹ Gesi Kayseri köyü olarak zikir edilmiştir. Aynı vesikanın bir başka yerinde ise Salkuma'nın Koramaz Nâhiyesi köyü olduğu belirtilmiştir.³⁰

Bundan yaklaşık 10 sene sonra ise bazı Koramaz köylerinde meydana gelen timar boşlukları ve yeni timar tevcihleri vesilesiyle Koramaz devlet bürokrasisinin gündemine girmektedir. Timar tevcihleri hakkında ileride detaylı bilgi verilecek olsa da nâhiye kavramını daha iyi açıklayacağı düşüncesiyle bazı belgeleri burada zikretmekte yarar var:

1655 tarihli Girid seferine memur olduğu halde katılmayan Ahmed Ağa'nın, Kayseri'nin muhtelif yerlerinde ve Koramaz nâhiyesinde Niziye karyesindeki timarının elinden alınıp, diğer Ahmed'e verilmesi.³¹

Yine aynı sefer ile ilgili olarak, sefere iştirak eden Seyyid Mehmed'e Koramaz nâhiyesinin İsbile köyü timar olarak verilmesi.³²

Girid seferine gelmeyen Koramaz nâhiyesi Bozatlı karyesinde timar sahibi Mustafa'dan buranın alınıp, Receb'e verilmesi.³³

Sarımsaklu'da timar sahibi Hasan seferden firar ettiği için timarının Ali'ye verilmesi³⁴ vesilesiyle Koramaz'dan nâhiye olarak bahsedilir.

Hülasa daha başka ve çok misaller verilebilir. Nâhiye yakın zamana kadar yürürlükte olan bir bürokratik birim olmayıp, timar tevcihi ile ilgili bir tabirdir; Dolayısı ile Koramaz bir nâhiyenin değil aslında bir bölgenin adıdır.

¹⁷ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 66/1, s. 65

¹⁸ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 61/2, s. 85 (sene 1851), Danişmendli Türkmenlerinden aşağıda da kısaca bahsedilmiş idi. Bunlar hakkında ayrıca bk. Aynı defter, s. 73, 77 ve diğer sahifeler

¹⁹ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 27, haz. : Ahmet Gündüz, Kayseri 1994, s. XXIII

²⁰ Aynı defter, muhtelif yerler

²¹ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 55, s. 9

²² aynı defter, s. 17

²³ aynı defter, s. 18, 68, 74

²⁴ aynı defter, s. 33, 50

²⁵ aynı defter, s. 56

²⁶ aynı defter, s. 61, 107

²⁷ aynı defter, s. 39

²⁸ aynı defter, s. 61

²⁹ aynı defter, s. 103

³⁰ aynı defter, s. 191

³¹ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 60, s. 160-161

³² aynı defter, s. 168, 169

³³ aynı defter, s. 169

³⁴ aynı defter, s. 171

Mesela Mancasun'da Pehlivanlı cemaati yaşıyordu.³⁵ Ulu Bürüngüz'lü Yeniçeri Osman Beşe b. Abdullah ise Salkuma'da inşa ettiği camiye 20.000 akça vakf etmiştir.³⁶

Yine 1247/1832 tarihinde bir Koramaz Nâibi olduğuna dair kayıt vardır.³⁷ Ancak bu, Koramaz'da bir Koramaz Nâibi olduğu manasına gelmez. Nâiblik (niyâbet) Osmanlı Devleti'nin başlangıcından itibaren (belki ve muhtemelen daha önce de) olan bir müessese olup, bir manada bir kazada kadının yardımcısı, vekili olan, tahsil görmüş, muhtelif hukuki ihtilafları çözebilecek ilmî ve hukuki bilgisi olan kişidir. Bunlar ihtilaflı konuları çözmek üzere kadı tarafından tayin edilen sabit değil hareket halinde memurlardır. Kadılar tayin edildikleri pek çok yerlere gitmeyip, yerlerine nâiblerini gönderirler idi. Tanzimat sonrası yıllarda kadılık müessesesinin akamete uğraması ile her kazada bir nâib bulunmaya başlamıştır.³⁸ Koramaz Naibi'nin de bu bağlamda değerlendirilmesi doğrudur.

1864 ve özellikle 1871 Vilâyetler nizâm-nâmesi ile Osmanlı teşkilatında bir idari birim olarak nâhiye teşkilatının kurulmuştur. Ancak yine bu bürokratik reform sürecinde Kayseri'de bir Koramaz Nâhiyesi'nin varlığından bahsedilmez.³⁹ Zira Koramaz bu dönemde idari bir birim değil, coğrafi isimlendirme ve timar bölgesidir.

Tesbit ettiğimiz Koramaz yerleşim yerleri aşağı yukarı 1800'lü yılların başından itibaren Kayseri merkez kazasına bağlıdır.

³⁵ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 20/1, s. 88, Hüküm: 410, 411 (sene 1617)

³⁶ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 20/1, s. 97, Hüküm: 449 (sene 1617)

³⁷ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 197, s. 73

³⁸ Mehmet İpşirli, *Naib*, TDVİA., c. XXXII, s. 312+313; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 84

³⁹ Mesela bk. 1870'li yıllara ait 223 ve 224 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicilleri

3. 15. YÜZYILDAN 17. YÜZYILDA KORAMAZ NAHIYESİ VE KARYELERİ

3.1. KORAMAZ KARYELERİ

3.1.1. Ağ İn

آغ این

Daha önce bir mezraa ve kışlak olan¹ Ağ İn'in 1584'te² içinde Türkçe isimler de taşıyan 9 kişilik bir gayrimüslim köyü idi.

3.1.2. Ağırnas

آغر ناس

Ağırnas, 1484 tarihli tahrire göre³ timar olup, 3'ü müslim, 64 nefer ile 45 avarız hanesi; 1500'de⁴ 3 müslüman ve 76 gayrimüslim; 1570'de⁵ 4 müslüman ve 115 gayrimüslim, 1584'te ise 5 müslüman ile 186 gayrimüslim olup, bu tarihte köy "Murahhasiye", "Kayseri Kalesi Meremetçileri"⁶, "Haslu" ve "Deli Keşişli" mahellelerine ayrılmış idi.⁷

Gayrimüslimler arasında "Tanrıvermiş", "Yusuf", "Yörük", "Yahşi", "Yağmur", "Uğurlu", "Türk", "Tursun", "Temur", "Tatar", "Şadi", "Sultanaşah", "Sultan", "Sırma", "Sefer", "Saru", "Pirlü", "Pervane", "Nevruz", "Murad", "Kutluşe", "Kutlu Bey", "Kutlu", "Kumru", "Körpe", "Koçi", "Koca", "Kiçi", "Kiçi", "Kızılca", "Kaya", "Karyağdı", "Karlu", "Karakoç", "Karagöz", "Karaca", "Karabey", "Kaplan", "Kalender", "Hüsrev", "Hüdaverdi", "Hüdabahş", "Hudaverdi", "Gürcü", "Gülabi", "Fevzi", "Fevaidin", "Evren", "Dögenci", "Devletkar", "Bulad", "Bedri", "Bayramlı", "Bayram", "Bali", "Aydoğdu", "Aslan", "Ağca" gibi Türkçe isimler görülmektedir.

Köyde buğday, arpa, çavdar gibi belli başlı ziraatten başka bağcılık, meyvecilik ki başlıca ceviz ile sebzeçilik, arıcılık ve koyunculuk yapılmaktadır. Ayrıca Köyde 6 değirmen ve 4 bezirhane bulunmaktadır.

3.1.3. Almaluca

آمالوچه

Daha önceki tahrirlerde adı karye yani köy olarak geçmeyip, Almalu veya Almaluca bir mezra adı olarak geçerken, bu köy aşağıda kısaca bahis konusu ettiğimiz Ardıç Cemaati tarafından kurulmuştur. 1584 tarihi itibarıyla 9 neferin yaşadığı bir Türkmen köyü idi.⁸

3.1.4. Avşar

آوشار

Avşarlar (veya bazı kaynaklardaki söylenişle ile Afşarlar) 24 Oğuz boyunun özellikle Türklerin islamiyet dairesine girmesi ile adı en çok duyulan ve Anadolu'nun her tarafı ile Suriye ve İran taraflarına yayılmışlardır. Özellikle Anadolu'da Kayseri ve çevresi Avşarların en çok görüldüğü yerlerden biri olup, bugün Kayseri dâhilinde 70'ten çok Avşar köyü vardır.⁹

Osmanlı Devleti tahrir kayıtlarına gelirsek, 1484'te Avşar Kışlağı diye bir yer olup, burası İslamoğulları'nın

¹ BOA., TD. d., 387, s. 202, 208, 209, 219

² TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 124/b; ayrıca bk. BOA. TD. d., Numara: 976, s. 45

³ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 67; ayrıca bk. BOA., TD. d., 387, s. 217, 219

⁴ BOA., MAD., Numara: 20, s. 59/a-b

⁵ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 77-78

⁶ Meremetçi: kale tamircisi

⁷ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 136/a-137/b

⁸ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 125/b

⁹ Faruk Sümer, *Avşar*, TDVİA., c. IV, s. 160-164; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1980, s. 502 vd., ; M. F. Köprülü, *Avşar*, İA., c. II., s. 28-38

çiftliğidir. Yine aynı aileden olduğu belirtilen bir de İslamcı Cemaati bulunmaktadır.¹⁰ Kayseri dâhilinde Yörük taifesinin ekinliği olan Avşar Kalesi'nin Ağcağıl mezrası da Avşarların ekinliği idi. Kayseri yöresinde rastladığımız Avşar cemaatlerinin çoğunun *Dânişmendliler*'den olduğunu da tesbit edebiliyoruz.¹¹

1584'te muhtemelen Sarımsaklı civarında olması lazım gelen bir Avşar karyesi bulunuyor¹²; tabiatıyla tamamı Türk ve müslüman olan ve muhtemelen yeni iskân edilmiş 13 neferden müteşekkil idi.

3.1.5. Bâlâ Gesi

bk. Belagesi بلاکسی

3.1.6. Barsama

برصامه

1484'te Seydi Ahmed'in timarı olan Barsama'da¹³ 43 nefer yaşamaktaydı. Burada bulunan Kemek mezrası köy haricinde bulunanlar tarafından ziraat edilmekteydi.¹⁴

1500 tarihli tahrire göre¹⁵ Barsama (veya Parsama) köyü öteden beri vakfiyet ve mülkiyet üzere idare olunuyordu ve mülkiyet kısmı Kayseri Sancak Beyi Mustafa Bey'e ait idi. Yakınında bulunan Sulamış mezrası Mehmed Halife adlı birinin veresesinin mülkü idi.¹⁶

Barsama 1570 tarihli tahrire göre¹⁷ tamamı müslüman olan 84 neferin yaşadığı bir köy idi. Köyün gelirleri Ashab-ı Kehf Medresesi ve Dulkadiroğlu Şahruh Bey Vakıfları'na, köy civarında bulunan Belviran mezrası ise Hatice Hatun Vakfı olup, o tarihte Müslime Hatun adlı birinin tasarrufunda idi. 1584'te¹⁸ tamamı müslüman olmak üzere 95 nefer bulunmaktaydı.

Belviran mezraası bu köyün ekinliği idi.¹⁹

Köyde başlıca tahıl ziraati olmak üzere, koyunculuk, arıcılık, bağcılık, kayısı bahçesi ve sebzeçilik yapılıyordu. 4 adet de değirmeni bulunuyordu.²⁰

3.1.7. Belagesi

بلاکسی

Burası öteden beri bir Ermeni köyüdür. Konumuz meselenin etimolojisi değil ama (بلاکسی) yazılışından بالا yani Bâlâ Gesi çıkmaz. Çünkü ayrıca "Bâlâ Gesi" diye bir tabir olmaz, Eğer bu Türkçe bir söyleniş ise "Gesi-i Bâlâ" (کسی بالا) olması lazım gelir. Ancak zamanla "Bâlâ Gesi" haline döndüğünü nüfus defterlerindeki kayıtlardan anlıyoruz. Dolayısı ile bazılarının Gesi Bâlâ dedikleri köy Belagesi'dir. Burayı Blagasi şeklinde bile okumak mümkündür. Ayrıca Kayseri Yeraltı Envanteri²¹ isimli kitapta burasından Belağası olarak bahs olunmaktadır ki buna benzer isimlendirmeler tamamıyla halk ağzında meydana gelen, telaffuzu kolaylaştıran bir takım değişikliklerdir. Ancak karye isminin etimolojisi hakkında fikir vermekten uzaktırlar. Yine aynı kitapta burasının

¹⁰ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 37-38, 44, 120

¹¹ Mesela bk. TK. KKA., Numara: 136, vr. 231/a, 232/a, 245/b, 246/a

¹² TK. KKA., Numara: 136, vr. 146/b

¹³ BOA., TD. d., 387, s. 205; ayrıca aynı defterde bir "Eski Bozrama (Barsama) mezraasından bahs olunuyor ki, diğer kaynaklarda böyle bir isme tesadüf olunamadı, bk. aynı defter, s. 219 ve BOA. TD. d., 976, s. 83

¹⁴ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 105

¹⁵ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 61/b

¹⁶ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 63/a

¹⁷ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 42

¹⁸ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 132/a-132/b

¹⁹ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 147/a

²⁰ 1584 tarihinde Köstere köyleri arasında gösterilen Eski Parsama/Barsama adlı diğer adının Gavlar olduğu, Hızır Hacı cemaati tarafından iskân edilen bir köy bulunuyor (bk. TK., KKA. d., Numara: 136, vr. 221/a) tamamı müslüman 42 neferin yaşadığı bir köy olup, Koramaz'ın Barsaması ile alakası olup olmadığı tesbit edilememiştir.

²¹ Kayseri'nin Yeraltındaki Envanteri, Rapor I, Kayseri 2017, s. 61

1600'lerde kurulmuş bir köy olduğu yazılmış ki bu da teknik olarak doğru değildir.

Belagasi²² 1484 tarihli tahrirde²³ 9 kişinin yaşadığı küçük bir köy olarak görünüyor ve buranın Eslem Paşa bin Abid Çelebi veresesinin mülkü olduğu belirtiliyor.²⁴ 1570 tarihli tahrirde²⁵ ise yine Melikşah isminde birinin mülkü olduğu belirtilmiştir. Tamamı gayrimüslim olan 20 nefer bulunmaktadır. 1584'te ise yine tamamı gayrimüslim olmak üzere köyde 60 nüfus yaşamaktaydı.²⁶ Yine bunların içinde "Himmet", "Sıddık", "Sadi", "Veli", "Küçük", "Emin Bey", "Hızır", "Hızırşâh", "Allahverdi", "Aslan", "Budak", "Bülbül", "Calab Şah", "Gülabi", "Garib Şah", "Kutlu Şah", "Şadi", "Sefer", "Şah Emir", "Şahin" ve "Zeki" gibi Türkçe isimlere tesadüf olunmaktadır.

Köyde koyunculuk, bağcılık, arıcılık muhtelif meyvecilik ve tahıl ziraati yapılmaktadır.

3.1.8. Belasin

بلاسن

Belasin²⁷ (بلاسن) diğer kaynaklarda rastlamadığımız bir karye olup, 1584 tarihli mufassal defterde isim olarak benzer bir karye olan Palas (پلاس) olduğu bir önceki tahrirdeki ahali isimlerinin benzerliğine de baktığımız da kesindir (bk. Palas)

3.1.9. Bozatlu

بوزاتلو

1530 tarihli tahrirde özellikle Fedlasun, Ardıç, Bayram Hacılı, Eylük Fakihlü, Şikemli Zikirli (Zakirlü) Yörük cemaatlerinin oluşturduğu bir Bozatlu Nahiyesi²⁸ bulunmaktaydı. Yine bir Bozatlu kışlağı²⁹ olduğu gibi Kayseri şehrinde Bozatlu Mescid Mahallesi³⁰, Bozatlu Mahallesi³¹ bulunuyordu.

1570 tarihli tahrirde³² Koramaz'dan "Nahiye-i Bozatlu ve Koramaz" olarak bahsolunuyor, elbette burada nâhiye olarak bahsedilen Bozatlu bölgesidir. Bu bölgede Kuru Köprü kışlağı ve Karacaviran mezrasında yaşayan 60 nefer Şikemli cemaati; Fedlasun ve Karakuyu (Erim İni) mezarlarında yaşayan 32 nefer Zikirlü cemaati; Bozatlu ve Kiselüce mezraalarında yaşayan 97 neferin yaşadığı Ardıç yörükleri; aynı cemaate mensup olmak üzere Elmalu mezrasında yaşayan 18 nefer; Kemer mezrasında 2 nefer.

Yuvalu Yörüklerinden Eylük Fakihlü ve Bayram Hacılı cemaati:

Kızılca İn mezrasında Eylük Fakihlü cemaati 60 nefer; Akkaya mezraasında Eylük Fakihlü'ye bağlı Bayram Hacılı cemaati 113 nefer; aynı cemaatten Aksenir ve Koşmur mezraalarında 35 nefer; aynı cemaate mensub olarak Ağcakaya mezraasında yaşayan Koçeri Hacılılu cemaati 20 nefer; ayrıca Söğücek (Danakıran), Zaviyecik, Kazun, Kara Yusuf, İkizlü-i Kebir, Demircü, Ağca Öyük mezraaları da bunların ekinliği idi.

Bu yörüklerin hayvancılıktan başka toprak ile de uğraşıp, ziraat yaptıkları anlaşılıyor; arpa, buğday hasılatının yanı sıra arıcılık da yapmaktaydılar.

Ardıç yörükleri tarafından kurulan köyler için ayrıca bakınız Eğürlü Kepez, Almaluca ve Fedlasun köyleri

²² BOA., TD. d., 387, s. 204, 223

²³ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 105

²⁴ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 155

²⁵ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 65

²⁶ TK. KKA., Numara: 136, vr. 149/a

²⁷ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 134/a

²⁸ BOA., TD. d., 387, s. 213

²⁹ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 99; bu defteri yayınlayan Mehmet İnbaşı tarafından buradaki yer (بورآلو)'yu Bozanlu olarak okunmuştur ancak burayı Bozatlu olarak okumak gereklidir. Yine ilgili sahifedeki geçen cemaat de Ederiç değil Ardıç (ارديچ) dir. İnbaşı yayını, s. 67

³⁰ BOA., TD. d., Numara: 976, s. 6; TK. KKA., Numara: 136, vr. 11/a

³¹ TK. KKA., Numara: 136, vr. 12/a

³² BOA., TD. d., Numara: 976, s. 124

1584'te³³ bahsettiğimiz Ardıç cemaatinin iskân edilmesi ile bir Bozatlı Karyesi teşkil edilmiştir. Tabiatıyla tamamı Müslüman olmak üzere 26 nüfusu bulunuyordu. Köyde arpa ve buğday ziraatinden başka arıcılık da yapılmaktaydı.

3.1.10. Canbaz

جانباز

1484 tarihli tahrirde³⁴ bu karye ahalisinin tamamının vefat ettiği ve arazisinin Mancusun ve Talas karyeleri ahalisi tarafından ekildiği belirtilmiştir. 1530 ve 1570 tarihli tahrirlerde³⁵ Koramaz köyleri içinde Canbaz adlı 14 neferin yaşadığı ve ahalisinin tamamı gayrimüslim olan bir köy bulunuyor. Köyün 1570'te Hacı Hamza Kızı Rabia adlı birinin mülkü olduğu belirtiliyor. Ahalisi arasında "Hüdaverdi", "Melikşah", "Küçük" ve "Arslan" gibi Türkçe isimlere tesadüf olunuyor.

Köyün aynı zamanda "Taife-i Etrak"ın kışlağı olduğu, çeresinde Hızır Şah adlı bir de çayırılık olduğu belirtiliyor. Yine vergi kayıtlarından anlaşıldığına göre ziraat ve arıcılık yapıyordu.

3.1.11. Darsiyak

درسیاق

Bir adı da Niksiyak³⁶ olan Darsiyak 1570'de 3'ü müslim olmak üzere 113 nüfusluk bir köy idi.³⁷ 1570 tarihli tahrirde köyde bulunan 110 gayrimüslimin 38'i "Allahverdi", "Altun", "Aslan", "Aydoğdu", "Bağcı", "Bahadır", "Bali", "Bayram", "Benlü", "Bostancı", "Budak", "Bülbül", "Cihan Şah", "Çalabverdi", "Çoban", "Dede", "Döğenci", "Elçi Bey", "Emir Bali", "Esebali", "Evren", "Gülabi", "Hacı Bali", "Hobyar", "Hüdaverdi", "Hüsrev", "İmirza", "İmran", "İskender", "Kalender", "Kaplan", "Karabey", "Karagöz", "Karakoç", "Karlu", "Kemal", "Kiçi Bey", "Kurd Emir", "Kuru", "Kutlu Bey", "Kutluşah", "Küçük", "Murad", "Nevruz", "Nur Baron", "Pirli", "Sayacı", "Sefer", "Sultan Bali", "Sultan", "Süphanverdi", "Şadi", "Şeh Emir", "Şereflü", "Şükrü", "Tanrıverdi", "Temur", "Tursun", "Türk", "Ulu Bey", "Umur", "Yadigar", "Yağmur", "Yahşi", "Yahya", "Yakub", "Zeki" gibi Türkçe isimler taşıyanların sayısı gayrimüslimlerin kullandığı isimlerden daha çoktur. 1584'te ise³⁸ 5 müslüman nüfus ile "Gündoğusu" ve "Günbatısı" olarak ikiye ayrılmış mahallelerinde 155 gayrimüslim yaşamaktaydı.

Köyde başlıca buğday ve arpa ziraatinden başka koyunculuk, arıcılık, bağcılık, başta ceviz olmak üzere meyvecilik ve muhtelif sebzeçilik yapıyordu. Köy gelirlerinin yarısı "dîvânî", yarısı da "mâlikâne" sistemiyle işletilmekteydi.³⁹

Köyün gelirlerinin bir kısmı köyde bulunan Efendi Gere Hatun türbesi vakfı⁴⁰ olup, köyde bulunan "Loğa" mezrasının yarısı Hürrem Çavuş Mescidi vakfı, "Korlusun" mezrası ise timar idi.

3.1.12. Değirmenci

دگرمنجی

Değirmenci ilk defa karşımıza 1584'te⁴¹ çıkan ve tahrir sıralaması Tavşan Tepesi'nden sonra gelip, ahalisinin tamamı müslüman olmak üzere 25 nefer idi.

³³ TK. KKA., Numara: 136, vr. 146/b

³⁴ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 10

³⁵ BOA., TD. d., 387, s. 205; BOA., TT. d., Numara: 976, s. 68-69

³⁶ BOA., TD. d., 387, s. 276 ve ayrıca bk. aynı defter s. 205

³⁷ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 42-43

³⁸ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 127/a-128/a

³⁹ Kelimeler hakkında sözlükte bilgi verilecektir.

⁴⁰ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 84, s. 145

⁴¹ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 125/b

3.1.13. Dimidre

دمدره

Dimidre^{42*} (دمدره)'te Hamza adlı birinin timarı olarak gösterilmiş olup, 56 nefer yaşadığından başka tafsilatlı malumat yoktur. Başka bir kayıta ise Hacı Hamza mülkü olduğu teyit edilirken,⁴³ 1500 tarihli tahrirde ise ahalisinin tamamı müslüman olan 37 hane ve 64 nefer idi. 1570'te köyde yine tamamı müslüman olan 113 kişi yaşıyordu. Aynı kayıta köyün mülk ve vakıf olduğu belirtilmekle beraber kimin mülkü ve hangi vakfa ait olduğu yazılmamıştır. Herhalde mülkiyet önceki ailenin vereselerine ait idi. Ağcasevniç, Kızılcaın, Yağmurbey, Karacaviran, Koplucu, Sulumalyan mezraları köyün ekinlikleri idi.⁴⁴ Köyde başlıca tahıl ziraati olmak üzere bağcılık, meyvecilik, sebzeçilik ve arıcılık yapılmaktaydı.⁴⁵ Yine aynı kaynakta köyün Hacı İbrahim oğlu Mehmed'in ve yukarıda adı geçen Hacı Hamza'nın oğlu Hacı Ömer'in mülkleri olduğu belirtiliyor.⁴⁶

3.1.14. Efkere

افكره

Efkere Sanaster mezrası ile beraber Zeamet olup 121 neferinin tamamı gayrimüslim idi. Bunlardan alınan cizye miktarı yekûn 14.078 akça idi.⁴⁷ Efkere eskiden Karamanoğlu Ali Bey tarafından Sivas'ta bulunan dârü's-şifânın vakfı yapılmış deniliyorsa da daha sonraki bir kayıta buranın bizzat Sultan Gıyase'd-din Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Aslan es-Selçukî'nin vakf ettiği belirtiliyor⁴⁸ ki zaten bu dârü's-şifâyı Sultan I. İzzeddin Keykavus 1217'de yaptırmıştır.⁴⁹ dârü's-şifânın yıkılması üzerine geliri bir müddet ulemaya verilmiş ise de timara tebdil edilmiştir.⁵⁰

Efkere 1500 tarihli defterde⁵¹ 122 hâne ve 163 nefer olup, nüfusun tamamı gayrimüslimdir ve bu nüfusun içinde "Zeki", "Zekeriyya", "Yusuf", "Yanık", "Yadigar", "Ulaş", "Uğur", "Uğurlu", "Temur", "Temir", "Tatar", "Şirin", "Şahinbali", "Şahin", "Şadaldı", "Şaban", "Sultanşah", "Sultan", "Sinan", "Sefer", "Sefa", "Sadullah", "Sabacı", "Paşa bey", "Murad", "Melikşah", "Melik Şid", "Kutlu bey", "Kızılca", "Kaya", "Karaman", "Karakoç", "Karagöz", "İskender", "İhtiyar", "Hüsrev", "Hüdaverdi", "Hızırşah", "Hızır", "Hazar Şah", "Hacı", "Gülabi", "Enbiya", "Emirhan", "Emir", "Emin", "Elçibey", "Elçi", "Döğenci", "Devlet", "Dede Bali", "Çakır Bey", "Çakır", "Cihan Şah", "Calab Şeh", "Bülbül", "Budak", "Benli", "Bayram", "Bali", "Aydın", "Aslan", "Armağan", "Alagöz", "Ağca" gibi isimlere tesadüf ediyoruz (gerçi Murad ismi gayrimüslimler arasında da kullanılıyor) ve "Bahadır" gibi Türkçe isimler dikkat çekicidir.⁵²

1570'de⁵³ köy bir hayli büyüdüğü için iki mahalle haline gelmiştir. "Kuzey" ve "Güney" mahalleleri. Her iki mahallenin ahali de tamamen gayrimüslim olmak üzere nüfusları Güney'de 116 ve Kuzey'de 63 nefer yaşıyordu. 1584'te ise köye Güney ve Kuzey mahallelerinden başka Kilise ve Kethüda mahalleleri eklenmiş, nüfus da tamamı gayrimüslim olmak üzere 269 kişiye çıkmıştır.⁵⁴

⁴² * Osmanlı paleografyasında ve özellikle tapu-tahrir serisi defterlerde umumiyetle siyakat yazı türü kullanıldığı, harekeleme olmadığı için, bilinmeyen yerleri her zaman yanlış veya doğru olmayan şekilde okumak mümkündür, mesela 38 numaralı tapu-tahrir defterini yayınlayan Mehmet İnbaşı, Dimidre* (دمدره)'yi Dimidre (bk. Kayseri 2009, s. 105, 131, 157); Tapu Kadastro Arşivi'ndeki 166 numaralı defteri yayınlayan Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük (Kayseri 2009, s. 174, 208 ve muhtelif yerler) de Demüre (دموره) okumuşlardır

⁴³ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 105, 131

⁴⁴ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 78, 79 ve Osmanlı Arşivi'nde Tapu Tahrir defterleri üzerinde çalışma yapan arkadaşlar ile yaptığımız görüşmede, defterlerdeki imlayı göz önüne alarak "Dim-dere" okunuşunu tercih ettiklerini beyan ettiler ayrıca bk. BOA. TD. d., 387, s. 205, 221

⁴⁵ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 25/a, 25/b

⁴⁶ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 62/b, 65/b

⁴⁷ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 103

⁴⁸ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 74

⁴⁹ Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul 1989, s. 144; ayrıca bk. Gönül Çantay, Keykavus I Dârü's-şifâsı, TDVİA, C. XXV., s. 353-355

⁵⁰ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 122

⁵¹ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 22/a-23/a

⁵² İsimler TT. d., Numara: 38 ve 976'dan derlenmiştir.

⁵³ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 74-75

⁵⁴ TK. KKA., Numara: 136, vr. 141/b-142/a

Köyde başlıca buğday, arpa ziraatinden başka üzüm bağları, ceviz muhtelif meyve ve sebze bahçeleri olan, arıcılık yapılan, 6 âsiyâb ve 3 bezirhanesi olan bir yer idi. Aynı kaynakta burasının yine Sivas Dârü'ş-şifâsı Vakfı olduğu belirtilmiştir.

3.1.15. Eğerli Kepez

اكرلو كپز

Eğerli Kepez köyünün adına daha önceki tahrirlerde tesadüf edemiyoruz; 1584 tarihli tahrirde bu köyün “Ardıç Cemâati” tarafından iskân edildiği belirtiliyor ki dolayısı ile tamamı müslüman olan 36 nefer yaşıyordu. Vergi kayıtlarına göre köyde ziraat, koyunculuk, arıcılık yapılmaktaydı.⁵⁵

⁵⁵ TK. KKA., Numara: 136, vr. 126/b

3.1.16. İsbile

اسبيله

İsbile'ye tabi Kevni⁵⁶ mezrasında 12 nefer bulunuyordu ve buranın hasılatı 2.400 akça idi.⁵⁷

Karye civarında bulunan Sakani mezrası Yusuf Bazdar adlı birinin timarının bir parçasıydı.⁵⁸

1484'te Esas İsbile karyesi ise 38 avarız hanesi ve 61 neferi⁵⁹ ile tamamı gayrimüslimlerden oluşan bir köy idi. 1570'de⁶⁰ yine tamamı gayrimüslim olan 77 kişi; 1584'te ise aşırı bir nüfus artışı ile ahali sayısı 202 kişiye yükselmiştir.⁶¹ Köydeki "Karagöz", "Karakoç", "Hızır", "Kaplan", "Emirzâde", "Emir", "Döğenci" (herhalde Düvenci olacak), "Demirci", "Tanrıvermiş", "Karadon", "Aydın", "Abid", "Arslan", "Çölmekçi", "Küçük Ulaş", "Koçi", "Küçük Agob", "Zeki", "Yusuf" gibi Türklere mahsus isimler bulunmaktadır. Karyede Kızılcaın⁶² ki bunun gelirleri de Nasırıye Medresesi Vakfına aitti, mezrası, Kızılağıl mezrası köylüler tarafından ziraat edilmekte olup, Yar Derviş ve Hoca Derviş çiftlikleri de bulunmakta idi.

Köyün hasılatının yarısı Kayseri'de bulunan Nasırıyye Medresesi Vakfı'na ait bulunuyordu.

Köyün başlıca hasılatı buğday, arpa, edes, sebze, bağ, ile hayvancılık (ganem), sebzecilik ve arıcılıktan ibaret idi.⁶³

3.1.17. Fedlasun

فدلاسون

1584 tarihli tahrirde Zakirlü cemaati tarafından iskân edilmek suretiyle ortaya çıkan bir köy olup, bu Zakirlü cemaati veya yörükleri kendi içinde pek çok kollara ayrılıp, esas yaşadığı yer Kars-ı Zülkadiriye (yani Kadirli) çevresi ile Bozok'ta Sorkun tarafları idi.⁶⁴ Bu tarihte tamamı tabiatıyla müslüman olmak üzere 76 nefer nüfusları olup, başlıca hayvancılık ve biraz çiftçilik ile arıcılık yapıyorlardı.⁶⁵

⁵⁶ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 147'de "Karye-i Kevni"

⁵⁷ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 10, s. 126

⁵⁸ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 85

⁵⁹ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 107

⁶⁰ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 66

⁶¹ TK. KKA., Numara: 136, vr. 134/b-135/a

⁶² BOA., TT. d., Numara: 38, s. 107

⁶³ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 78-79, 125, 138

⁶⁴ BOA., TT.d., Numara: 998, s. 488-490, 610, 611, 624, 632

⁶⁵ TK. KKA., Numara: 136, vr. 143/b

3.1.18. Şavlık

شاولق

Şavlık 1484 tarihli tahrirde göre⁶⁶ tamamı müslüman olan 11 nefer ve 8 hanelik; 1500'de⁶⁷ yine tamamı müslüman 16 nefer; 1570'te⁶⁸ köyde 17 müslüman ve çevresinde bulunan Turvane mezrasında 4 gayrimüslim; 1584'te⁶⁹ 20 müslümanın yaşadığı bir köy idi. İsminden de anlaşılacağı gibi muhtemelen Türkler tarafından kurulmuş bir köy olmalıdır. Köyde buğday ve arpa ziraati ve koyunculuk yapılmaktaydı ve değirmen bulunmaktaydı.

3.1.19. Gergeme

گرمه

İlk kaynağımız olan 1484 tarihli tahrirde Gergeme hakkında ayrıntılı malumat yoktur. Yalnız Hamza adlı birinin timarları sayılırken bu köyün ekinliklerinden Kemerlice mezrası ve Trabzonlu Karagöz'ün timarı olarak gösterilen *Gergeme maa Misun mezrasının 41 neferi olduğu belirtiliyor*.⁷⁰ Bahsi geçen mezranın Sadi Bey adında birinin veresesinin mülkü olduğu kaydı da bulunmaktadır.⁷¹ *Gergeme*⁷² 1570 tarihli tahrirde Ali Bey oğlu Şah Sultan adlı birinin mülkü olarak görünüyor, tamamı gayrimüslim olan 32 nefer ile meskûn idi. 1584'te ise⁷³ tamamı gayrimüslim olan 84 nefer bulunuyordu. Bu ahali içinde "Alagöz", "Altun Şah", "Arabşah", "Arzıman", "Aslan", "Bahadır", "Bali", "Ballu", "Bayram", "Bostancı", "Budak", "Bülbül", "Cafer", "Çalabverdi", "Döğenci", "Elçi", "Emir", "Enverdi", "Eremali", "Evren", "Evren", "Eyne Bey", "Eynebeğ", "Fevzi", "Gündoğdu", "Hacı Bali", "Hızırşah", "Hüdabahş", "Hüdaverdi", "İnebeğ", "İskender", "Kadem", "Karyağdı", "Kızılca", "Koca", "Koçi", "Kuru", "Küçük", "Maksud", "Miraç", "Murad Nim", "Sarı", "Satılmış", "Sefer", "Sevindik", "Sultan", "Şehsuvar", "Tanrıverdi", "Timur", "Yağcı", "Zekeriyya" gibi Türklere mahsus isimlerin çokluğu dikkate şayandır.

Vergi kayıtlarına göre köyde koyunculuk, arıcılık, bağcılık, yine ceviz başta olmak üzere meyvecilik ve sebzeçilik ile tahıl ziraati yapıyordu. Köyde 3 değirmen ve 1 bezirhane de bulunuyordu.⁷⁴

3.1.20. Gemerek

گمرک

(bk. Sarımsaklı)

3.1.21. Gesi

گسی

Gesi 1484'te 33'ü müslüman ve 44'ü gayrimüslim olmak üzere 77, 1570'de⁷⁵ "Güney" ve "Kuzey" olmak üzere iki mahalleye ayrılmış büyük bir köy olup, müslümanlar ve gayrimüslimler ayrı yazılmış olmakla beraber, "Güney" mahallesinde müslümanların da yaşadığı belirtilmiştir. Bu tarihte Gesi'de 59 müslüman ile Güney mahallesinde 49 ve Kuzey mahallesinde 90 gayrimüslim olmak üzere toplam 198 neferin yaşadığı; 1584'te 78 müslüman, yine "Güney" ve "Kuzey" olarak ayrılmış iki mahallede yekûn 159 gayrimüslimin yaşadığı bir köy olup, gayrimüslimler arasında "Ancubey", "Arık", "Arslan", "Aydın", "Aydoğdu", "Bahadır", "Bali", "Bayram", "Bucak", "Budak", "Bülbül", "Bünyad", "Cafer", "Cihan Şah", "Çalabverdi", "Dede", "Dedecik", "Devletkar", "Dilsiz", "Döğenci", "Durmuş", "Elçi

⁶⁶ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 26

⁶⁷ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 53/a

⁶⁸ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 43

⁶⁹ TK. KKA., Numara: 136, vr. 126/a

⁷⁰ BOA., MAD. d., Numara: 20, s. 105-106

⁷¹ aynı defter, s. 134

⁷² BOA., TD. d., 387, s. 204, 223

⁷³ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 135/b

⁷⁴ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 64

⁷⁵ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 70-71

Bey”, “Elvani”, “Emir Arslan”, “Emir Bali”, “Emir Bey”, “Emir Hasan”, “Emir Serkis”, “Emir”, “Emirbeğ”, “Emirkor”, “Esmer”, “Eşelü”, “Evren”, “Eynebey”, “Fevaidin”, “Gül Dede”, “Gülabi”, “Gülcügez”, “Gülyar”, “Hacer”, “Hacı Bali”, “Hacı Dede”, “Hacı”, “Hızır Bali”, “Hızır”, “Hızırşah”, “Hoca”, “Hocalı”, “Hüda Bali”, “Hüdaverdi”, “Hüdaverdi”, “İskender”, “Kalender”, “Kar Yağdı”, “Kara Bey”, “Kara”, “Karabey”, “Karaburun”, “Karaca”, “Karagöz”, “Karakoç”, “Karlı”, “Kiçi Bey”, “Koçak”, “Körpe”, “Kutlu Bey”, “Kutluşah”, “Küçük”, “Melik Şeh”, “Melikşah”, “Murad”, “Paşa Bey”, “Pehlivan”, “Pircik”, “Pirli”, “Rum Şah”, “Sayacı”, “Sefer”, “Sultan Bali”, “Sultan Şeh”, “Tanrıverdi”, “Tanrıvermiş”, “Temür”, “Torlu”, “Tursun”, “Yağmur”, “Yalıncağ”, “Yeni bey”, “Zeki” gibi Türkçe isimlerin olması ve çokluğu dikkat çekicidir.

Burada başlıca buğday, arpa, burçak ve çavdar tarımı ile bağ ve bol miktarda muhtelif meyve ve ceviz yetiştirilirken, keçi ve koyun cinsi hayvanlar da bulunmaktaydı. Köyde Ahi Ramazan Tekkesi ve Ahi İsa zaviyesi de bulunmakta idi.⁷⁶

Köy civarında bulunan Kulu mezrasının yarısı Halili Hatun Türbesi Vakfı ve yarısı Hacı Yusuf ve Hacı Musa adlı şahısların mülkü idi.

Köyde koyunculuk, arıcılık, bağcılık, sebzeçilik ve başta ceviz ve armut olmak üzere meyvecilik ve tahıl ziraati yapılmaktaydı. Köyün değirmeni ve bezirhanesi de vardı.

3.1.22. Giriyad

كريداد

Giriyad⁷⁷ 1484’te hakkında fazla tafsilat olmayıp, Sarımsaklı ile beraber Münşa oğlu Mustafa adlı birinin timarı idi.⁷⁸ 1500’de ise tamamı müslüman olan 5 haneli ve 8, 1570’te⁷⁹ 11 neferli bir köy olup, köyde ziraatin yanı sıra bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı.⁸⁰

3.1.23. Gümülgün

كمولكن

Gömülgün 1484 tarihli tahrirde nahiye tasnifi olmadığı için nereye bağlı olduğunu tesbit edemediğimiz bu köy⁸¹ tamamı gayrimüslim olarak kaydedilen 80 hane ve 112 nüfus içinde gerek oğul ve gerek ise baba isimlerinin yarısı Türkçe isim ve lakaplardan oluşmaktadır. Burasının Mekke Vakfı olduğu, Türkmenlerin saldırıları yüzünden tahrir yapılamadığı, Mekke’ye gönderilmesi gereken hasılatın bir kısmının da gönderilemediği belirtiliyor. Köyde ziraatten başka keten yetiştirilip, koyunculuk yapıyordu. Köye tâbi olan Maderun mezrasında 4 müslüman nefer yaşıyordu⁸² ve aynı köye tâbi Saderun mezrası ise Dulkadirîliler tarafından tasarruf olunmaktaydı.⁸³

Maraş livasının Zamantı kazasına bağlı bir Gümülgün ve Hınzırı nâhiyesi vardır. Orada bahsi geçen Gümülgün ile aşağıdaki Hınzırı köyü işte bu Gümülgün ve Hınzırı nahiyesinin teşkil ettiği Hınzır Dağı’nın güneyi ile Zamantı Irmağı’nın doğusunda kalan bölge olup⁸⁴ öyle anlaşılıyor ki, Zamantılı Türkmenler ile özellikle Koramazlılar bazı yaylaları ve mezarları birlikte kullanıyorlar idi. Zira aynı vesikada ayrıca bir Korama[z] mezrasından bahsolunuyor ve bu mezranın Koramaz’a ait olduğu da belirtiliyor.⁸⁵

Bir sonraki tahrirde⁸⁶ önceki bilgiler aynen tekrar edilmiştir. 1570’te nüfus 77’ye düşmüş ve burada yaşayan

⁷⁶ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 28-29, 105, 125, 138, 149, 150

⁷⁷ BOA., TD. d., 387, s. 216

⁷⁸ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 127

⁷⁹ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 72

⁸⁰ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 60/a

⁸¹ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 92-93

⁸² BOA., TT. d., Numara: 38, s. 85

⁸³ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 112

⁸⁴ bk. BOA., TT. d., Numara: 998, s. 546-573

⁸⁵ İlgili mezra için bk. BOA., TT. d., Numara: 998, s. 551, 564

⁸⁶ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 94/b-95/b

ahalinin avarızdan muaf oldukları belirtilmiştir.⁸⁷ 1584'te yine tamamı gayrimüslim olan köyün nefer âdeti 124'e yükselmiştir.⁸⁸ Aslında bir mezra olan ve bu köy ahalisi tarafından ekinlik olarak kullanılan Sahra nahiyesine bağlı "Yalnız Öküz" bu tarihte karye hükmüne geçmiş ve tamamı müslüman olmak üzere 19 nüfusu havi idi. Burada da tahıl ziraatinin yanında bağcılık, koyunculuk arıcılık yapıyordu.⁸⁹

(ayrıca bk. Hinziri, Kesdoğan ve Koyun Abdalı)

3.1.24. Hinziri

حنزیری

Hinziri köyü hakkında 1484 ve 1500 tarihli⁹⁰ tahrirlerde tafsilatlı bilgi yoktur. 1530 tarihli tahrirde bu köyden Maraş livasının Zamantı kazasının bir köyü⁹¹1570'te ise⁹² tamamı gayrimüslim olan 34 nefer bulunuyordu. 1584'te⁹³ 50 nefer yaşıyordu ve içlerinde "Aslan", "Sarı Keşiş", "Kara", "Bülbül", "Emin", "Sinan", "Murad", "Demirci", "Emir Melik" gibi Türkçe isimler de olmak ile beraber bir gayrimüslim köyü idi.

Burada tahıl ziraati, arıcılık, sebzecilik yapıyordu ve bir de değirmeni vardı.

3.1.25. Ispıdın

اسپدون

Bu köyün adı erken kaynaklarda اسپدون veya اسپدون şeklinde yazılıyor⁹⁴ olup, bunu Ispudun, Ispıdun, Aspedon, Espedon ve Isbudun, Isbıdun, Aspedon, Aspedun okumak mümkündür. Ancak son devir kayıtlarında doğrudan Ispıdın اسپيدین şeklinde yazılmaktadır.⁹⁵ İlk kaynağımızda köye dair ayrıntılı bilgi yoktur; burası Hayreddin adlı birisinin timarı idi, dîvânîsi⁹⁶ 3663 akça olan, adı Koramaz köylerinden Sarımsaklu, Mancusun, İspile ile birlikte geçen, 1/8'i Emir Hacı bin Kutlu Beğ, ¼'ü Hacı Yakub bin Hasan Çelebi, ¼'ü Emir Zahid bin Lütfullah mülkü idi.

Diğer kaynakta⁹⁷ köyün adı اسپودون Ispudun okunabilecek şekilde yazılmıştır. Buna göre burası o tarihte (1500) yukarıda adı geçen Emir Hacı ve Mehmed adlı birinin timarı olup, 14 müslüman ve 23 gayrimüslim yaşıyordu. Gayrimüslimler arasında "Çaruk", "Yadigar", "Aydoğar", "Çanakçı", "Aydoğdu", "Hızırşah", "Nazarşah", "Bulgar", "Babacık", "Köybeği", "Şah Emir", "Saru", "Urlu", "Firuz", "Argun", "İskender", "Koca", "Pirli", "Karaman", "Emir", "Temür", "Sultan", "Küçük", "Hüdaverdi" gibi Türklere mahsus isim ve lakaplar dikkat çekicidir.

Aynı kaynakta yine Ispıdın'ının ¼'ünün Hoca Beğ veled-i Emirzâde'nin mülkü olduğu belirtiliyor ki, bunun yukarıda adı geçen Emir Hacı'nın oğlu olduğu muhakkaktır.

1570'de Ispıdın'da 29 müslüman ve 33 gayrimüslim yaşamaktaydı.⁹⁸

3.1.26. Kiçi Bürüngüz

کیچی بورنگز

Kiçi yani "Küçük" Bürüngüz⁹⁹ 1484 tarihli tahrirde 19 nefer ve 13 avarız hanesi, 1500'de ise 12 hane ve 25, 1570'de

⁸⁷ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 44

⁸⁸ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 123/b

⁸⁹ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 53/b

⁹⁰ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 96; BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 96/a

⁹¹ BOA., TT. d., Numara: 998, s. 546

⁹² BOA., TT. d., Numara: 976, s. 44

⁹³ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 125/b, 126/a

⁹⁴ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 125, 145,

⁹⁵ BOA., NFS. d., Numara: 1961, s. 106b

⁹⁶ Dîvânî: Dîvânî bir vergilendirme tabiri olup, taşrada öşür üzerinden alınan vergiler ikiye taksim edilirdi. Bunun birincisi mâlikâne adı ile vakıflara ve şahıslara, diğer kısmı da divânî adı ile devlete ayrılırdı. bk. Mehmet Genç, *Mâlikâne-Dîvânî*, TDVİA, C. XVII, s. 518-519

⁹⁷ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 25/a, 64/b, 67/b

⁹⁸ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 58-59

⁹⁹ BOA., TD. d., 387, s. 216, 217

27¹⁰⁰ neferi olan, ahalisi arasında müslümanlar tarafından da kullanılan “İvaz”, “Murad”, “Aslan”, “Bali”, “Yusuf”, “Çalabverdi”, “Yağmur”, “Yusuf”, “Türk”, “Bahadır”, “Gökçe”, “Sultan” gibi isimlere de rastlanılmakla beraber bir gayrimüslim köyü idi. Köyün gelirinin bir kısmı Nasıriye Vakfının olup, köyde arpa, buğday, burçağın yanında bağcılık, arıcılık ve koyunculuk da yapılıyordu. 1 aded de bezirhanesi vardı.¹⁰¹

¹⁰⁰ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 72

¹⁰¹ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 72; BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 60/b

3.1.27. Kersit

ککرسیت

Daha önceki tahrirlerde tesadüf edilmeyen köylerden biri de Kersit olup, tahrirde Saru Kaya'dan sonra kaydı bulunuyor ve o tarih itibariyle (1584) tamamı müslüman olmak üzere 19 nefer idi.¹⁰²

3.1.28. Kes Doğan

کسطوغان

1584'te¹⁰³ bir Koramaz köyü olarak gösterilen ve 31 neferinin tamamı gayrimüslim olan Kes Doğan köyü, gelirleri Medine-i Münevvere Vakfı'na ait olup, bir önceki tahrirde yine gayrimüslim olan 12 neferden ibaret idi.¹⁰⁴

3.1.29. Koyun Abdal

قویون آبدالی

Koyun Abdal¹⁰⁵ zamanımızda Kayseri ili Bünyan ilçesinin bir kasabası olup, 1570 tarihli tahrirde¹⁰⁶ Zamantı kazasına tâbi, "Cemâat-i Kuru (veya Kuru veya Kırır)" kışla olarak tesmiye edilip, "Koyun Abdal mezarası"nda bu-
ludukları kaydedilmiş ise de, bu cemaatin adının Koyun Abdal olduğu muhakkaktır. 1584'te Koyun Abdal'ın bir
karye haline getirildiği ve cemaatin adının da "Kırır (veya Kuru) Kışla" olduğu ve burasının karye haline getirildiği,
buranın gelirlerinin de Medine-i Münevvere Vakfı olduğu, tabiatıyla bir cemaat olması hasebiyle 49 neferden
mütarekkib ahalisinin tamamının müslüman olduğu belirtiliyor.¹⁰⁷

3.1.30. Kurd İni

قورد اینی

Kurd İni karye olarak ilk defa karşımıza 1584'te çıkıyor.¹⁰⁸ Daha önceki tahrirlerde¹⁰⁹ Malya nahiyesi sınırları
içinde bulunan Kurd İni veya diğer adı Divânî olan bir mezra bulunuyor ki, muhtemelen burası bu tarihlerde
karye statüsü kazanmış olmalıdır. Köyün 1584'te tamamı müslüman olan 19 ahali vardı.

3.1.31. Kuru Köprü

قوری کوپری

Kuru Köprü 1484'te سکم Şikem veya Şikemlü cemaatinin yaşadığı bir yer olup,¹¹⁰ sonraki tahrir defterinde¹¹¹
bu bahsi geçen Şikemlü cemaatinin Kuru Köprü ve Karacaviran mezarlarında yaşadıkları, nüfuslarının 60 nefer
olduğu, 1584'te ise karye sıfatı ile kaydedildikleri görülüyor.¹¹² Yine aynı tarihte bunların aynı ad ile yani Kuru
Köprü adı ile bir de ekinlikleri bulunuyordu. Tabiatıyla tamamı Müslüman olmak üzere nüfusları 67 olup, bu
tarih itibariyle yukarıda bahsi geçen Şikemlü cemaatinin iskân olunup, karye haline getirildiği belirtiliyor. Bu
köy ahalisinin başlıca ziraat ve hayvancılık yaptığını tesbit edebiliyoruz.

¹⁰² TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 12a/a-125/a

¹⁰³ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 12a/a-124/b

¹⁰⁴ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 44

¹⁰⁵ Bazı halk edebiyatı araştırmacıları, Koyun Abdal'ın bir Bektaşî şairi olduğundan ve tesbit edilmiş şiirlerinden bahsediyorlar, doğrusu da bu olsa gerek, bk., Sadettin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, c. I. İstanbul 1944

¹⁰⁶ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 45

¹⁰⁷ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 124/b

¹⁰⁸ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 124/b

¹⁰⁹ BOA., TD. d., 387, s. 210, 222

¹¹⁰ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 99; BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 74/b; BOA., TT. d., Numara: 976, s. 124

¹¹¹ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 66/b

¹¹² TK., KKA. d., Numara: 136, vr. 139/b

3.1.32. Mancusun¹¹³

مانجوسون

1484'te Mancusun karyesi 14 müslim ve 3 gayrimüslim ahalisi olan bir timar köyü olup¹¹⁴, aşağı yukarı yüz sene sonra (1570) köyün nüfusunun genişlediği ve nüfus yapısının da değiştiği görülüyor. Şöyle ki; bu tarihte 14 müslim ve 192 gayrimüslim nüfus bulunmaktaydı.¹¹⁵ 1570 tarihli tahririne göre¹¹⁶ köyde yaşayan 171 gayimüslimin 85'inin isimleri tamamıyla Türkçe veya Türkler'in kullandığı isimlerden oluşmaktaydı: "Ağa Bali", "Ahi", "Allahverdi", "Aslan", "Bahadır", "Bali", "Bayram", "Bolad", "Budak", "Bulduk", "Çelebi", "Dede", "Doğan", "Durmuş", "Elvan", "Elvanşah", "Emir", "Emir Bali", "Firuz", "Gökce", "Güllük", "Hacı", "Hızır", "Hızır Bali", "Hoca", "Hüda-verdi", "Hüsrev", "Kayacı", "Korkmaz", "Kubad", "Kutlu", "Küçük", "Melik Aslan", "Muhtar", "Murad", "Pervane", "Sabacı", "Sedad", "Sefer", "Seferşah", "Selvi", "Sultan", "Şah Bali", "Şah Emir", "Şah Murad", "Şahin", "Temur", "Tursun", "Uğurlu", "Umur", "Yusuf", "Zekeriya."

Köyde gendüm (buğday), şair (arpa), çavdar gibi tahıl ziraatinden başka, arıcılık, bağcılık, başta ceviz olmak üzere muhtelif meyvecilik ve sebzeçilik yapılmakta olup, bezirhanesi vardı.

Köyün mezarası (ekinliği) olan "Kadıbağı" mezarası Hasan Bey zaviyesi Vakfı; "Sazı Kınık" mezarasının yarısı Bezircizade Hasan Muslihadin Vakfı ve bir kısmı da bu şahsın veresesinin mülkü durumunda olup, yine "Sivri Kise" ve "Yalnız Öküz" mezarası yine aynı vakfın ve veresesinin mülkü idi.

Köyde bir de medrese bulunmaktaydı¹¹⁷ ancak bunun mahiyeti hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹¹³ BOA., TD. d., 387, s. 205, 220, 221, 222

¹¹⁴ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 11

¹¹⁵ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 34-35

¹¹⁶ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 65-66

¹¹⁷ BOA., TD. d., 387, s. 205, 221

3.1.33. Mesiha

مسيحه

İlk defa adına 1584 tarihli tahrirde¹¹⁸ rastladığımız Mesiha isimli bir köy bulunuyor. Bu köyün tahrirdeki sırası Sarımsaklı ile Parsama arasındadır, muhtemelen o civarda olması lazım gelir. Buna göre köyün 6 sehim olduğu ve bunların muhtelif kişilerin mülkü olduğu belirtiliyor; ayrıca köyde 3 sakin ve güherçile işçisi olarak 12 kişi olduğu da gösterilmiş ve yine köyde bulunan 12 adet arazinin özellikle Üskübi köyünden kişilerin mülkü olduğu belirtilmiştir. Dolayısı ile köyün yerinin Sarımsaklı, Parsama ve Üskübi civarında olduğu anlaşılıyor. Köyde çiftçilik, bağcılık, arıcılık ve sebzeçilik yapıldığını görüyoruz. Ayrıca bağ için “cedid” denilmiştir ki bunu da bu köyün yeni bir yerleşim yeri olduğuna işaret sayabiliriz.

3.1.34. Misire (Müresun)

موره سون

1570 tarihli tahrirde Koramaz köyleri içinde Misire¹¹⁹ adlı tamamı müslüman olan 7 kişilik nüfus bulunan küçük bir köy bulunuyor. Bu köye dair diğer kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmadı. Zaten ilgili defterdeki kayıtlara bakıldığında bunların akraba insanlar olduğu, bahsedilen köyün ve muhitindeki arazinin de bunların mülkü olduğu belirtiliyor. Köyde arıcılık, sebzeçilik ve tahıl ziraati yapılıyordu. 1584’te “Müresün” olarak okunabilecek ve Koyun Abdalı köyünden sonra gelen köy aynı olmalıdır.¹²⁰ Tamamı müslüman olan köyün nefer âdeti 74 olup, Medine-i Münevver Vakfı idi.

3.1.35. Niziye

نزيه

Niziye¹²¹ 1484 tarihli tahrirde Yakub Hamza oğlu İskender’in timarı idi. Köyde 1484 senesi tahririne göre 24 nefer ve 21 hane, 1500’de 18 hane ve 37; 1570’de 40¹²²; 1584’te 75¹²³ nefer bulunuyordu. Tamamı gayrimüslim olan nüfusun içinde “Allahverdi”, “Aslan”, “Bahadır”, “Bali”, “Benli”, “Budak”, “Bülbül”, “Cihan Şah”, “Dede Bali”, “Döğenci”, “Elçi Bey”, “Emir Aslan”, “Evren”, “Evren”, “Gülabi”, “Güzel”, “Hızır”, “Hisar”, “Kaplan”, “Karagöz”, “Kiçi Bey”, “Melik”, “Murad”, “Pirli”, “Salur”, “Saru (Sarı)”, “Sefer”, “Sultanşah”, “Şahin”, “Turmuş (Durmuş)”, “Tursun (Dursun)”, “Yağmur”, “Zeki”, Asad “Beg” gibi Türkçe isimlere tesadüf edilmektedir.

Vergi kayıtlarına göre köyde buğday, segrek (keten), arpa, çavdar, burçak yetiştiriliyor, bağcılık ve başlıca ceviz olmak üzere meyvecilik ve arıcılık yapılıyordu. Köyde 1 harap olmak üzere 5 de değirmen ve bezirhanesi vardı.

¹¹⁸ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 132/a

¹¹⁹ BOA., TD. d., 976, s. 65

¹²⁰ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 125/a

¹²¹ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 14, 15

¹²² BOA., MAD. d., Numara: 20, s. 75, 76

¹²³ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 133/a, 133/b

3.1.36. Nurvana

نوروانا

Nurvana da ilk defa 1584 tarihli tahrirde tesadüf olunan 13 neferin yaşadığı bir gayrimüslim köyüdür. Köyde çiftçilik ve koyunculuk yapılmaktaydı.¹²⁴

3.1.37. Salkuma

صالفومه

Salkuma¹²⁵ 1484'te¹²⁶ 13'ü müslüman 4'ü gayrimüslim olmak üzere 17 nefer ve 12 hanelik bir köy olup, gayrimüslimlerden birinin adı "Tuti (Dudu)" ve diğeri "Emir Hüseyin" adını taşıyordu. 1500'de ise¹²⁷ gayrimüslim nefer 10, müslüman nefer sayısı ise 23'e çıkmıştır. Gayrimüslimler arasında "Yol Bey", "Tursun", "Göç Beği", "Hüdâverdi", "Kutlu Bey", "Emir", "Tatar" ve "Eyne Beyi veled-i Yahya" isimlerine tesadüf olunuyor. 1570 tahririnde köyde gayrimüslim nüfus bulunmuyor. müslüman nüfus sayısı ise 42 olmuştur. Aynı kaynakta burasının yarısının Emir Sultan Vakfı olduğu ve yarısının da Dulkadirli evladının tasarrufunda olduğu belirtiliyor.¹²⁸ 1584'te¹²⁹ yine köy ahalisinin tamamı müslüman olmak kaydıyla 54 kişi ve 24 arazi sahibi bulunmaktadır. Köyde arpa, buğday, keten, ades, çavdar, burçak ziraatinden başka arıcılık ve koyunculuk ile sebzeçilik ve başta ceviz olmak üzere meyvecilik yapılıyor ve 1 de değirmen bulunuyordu.

3.1.38. Palas

پالاس

Palas¹³⁰ (krş. Belasin) 1484 tahririnde 52 hane ve 79 nefer olup, tamamı müslümandır. Ayrıca Arif Çelebi adlı birinin timarı olduğu ve divânîsinin Dulkadiroğlu ile müşretek olduğu da belirtilmiştir. Ağcain mezarı köyün ekinliği olup, köyde arpa ve buğdaydan başka yetişen bir mahsulden bahis yoktur.¹³¹ 1570'te 72 nüfuslu bir köy olup, timar hissesine Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in kızı tarafından tasarruf olunuyordu.¹³² 1584'te¹³³ 26 neferi olup, muhtelif tahıl ziraatinden başka arıcılık, bağcılık, sebzeçilik yapılıyordu ve değirmeni vardı.

3.1.39. Sarımsaklu

سارمساقلو

Sarımsaklu, bugünkü Bünyan ilçe merkezine tekabül etmektedir. İlk yapılan tahrirlere göre Koramaz köylerinden Sarımsaklu'da 130 nefer tesbit edilmiş ki, bunun 123'ü gayrimüslim, 7'si de müslim idi. 1500 tarihli kayıtlarda 50'si müslim olmak üzere nefer sayısı 124 ve hane sayısı 81 olarak gerçekleşmiştir. 1584'te ise Sarımsaklu ve bunun bir mahallesi hükmünde olan Enerük'te 352 nefer yaşıyordu. Enerük'te yaşayanların içinde gayrimüslim nüfus da bulunmaktadır.¹³⁴ Emirze (İmirze/Ramazan) oğlu İsa'nın timarı idi.¹³⁵ Bu köyde aynı zamanda 75 de avarızhane¹³⁶ tesbit edilmiştir. Aynı tahrire göre Sarımsaklu'nun "kadîmü'l-eyyâmdan berü"¹³⁷ Emirze ve İsa

¹²⁴ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 127/a

¹²⁵ BOA., TD. d., 387, s. 205

¹²⁶ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 16

¹²⁷ BOA., MAD. d., Numara: 20, s.

¹²⁸ BOA., TD. d., 976, s. 73

¹²⁹ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 123/a

¹³⁰ BOA., TD. d., 387, s. 205, 223/b

¹³¹ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 25-26

¹³² BOA., TD. d., 976, s. 42-43

¹³³ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 134/a

¹³⁴ TK. KKA., Numara: 136, vr. 130/a-132/a

¹³⁵ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 2

¹³⁶ Avarız: arızadan gelir, yani olağanüstü hallerde (yangın, savaş vb.) birkaç veya 10 veyahud daha fazla gerçek hane bir vergi hanesi kabul edilir ve ona göre ayrıca bir vergi tahsil edilirdi.

¹³⁷ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 3, s. 107

beylere ait olduğuna dair not düşülmüştür ve bunun karşılığında seferler için bir sipahi beslemekle mükellef tutulmuştur ki buraların Osmanlı öncesi de bu ailenin timarı olduğu anlaşılıyor. Burada 3 çiftlik, 1 bağ ve 5 âsiyâb (yani değirmen) bulunmaktaydı.¹³⁸ Karye ahalisi arasında “Arslan Dîvâne”, “Aslan”, “Bahâdır”, “Barak”, “Börekçi”, “Bulmuş”, “Burunveren”, “Emin”, “Emin Bey”, “Emir”, “Emir Arslan”, “Emir Bey”, “Emirşah”, “Göçeri”, “Gökçe”, “Gürgür”, “Hızırşah”, “Karaca”, “Mahsum”, “Melik”, “Sultan”, “Tanrıvermiş”, “Tekürşah”, “Umurlu”, “Yadigar”, “Yağmur Kaya”, “Yusuf” gibi Türklere mahsus isimler bulunuyor.

Köyde tahıl ziraatinden başka, koyunculuk, arıcılık, meyvecilik, bağcılık yapılıyor, değirmeni ve bezirhanesi bulunuyordu.

1584 tarihli tahrirde¹³⁹ diğer kaynaklarda adına rastlamadığımız ve Sarımsaklı sınırında olduğu belirtilen Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük tarafından Enerük¹⁴⁰ انه روک olarak okunan, aynı defter üzerine bir yüksek lisans tezi yapmış olan Nilüfer Yetkin¹⁴¹ ise muhtemelen fark edememiş olacak bu köyü Sarımsaklı'nın devamı zannederek ona göre yorumlar yapmıştır. Buna göre bu köyde 16 müslüman, zımmiyân adı altında 155 Rum ve 55 Ermeni nefer yaşıyordu. Ancak köye dair yapılan değerlendirmeler (vergi ve hasılat gibi) Sarımsaklı ile beraber yapılmıştır. Buna göre Sarımsaklı ile beraber bu köyde tahıl ziraatinden başka hayvancılık, arıcılık, bağcılık, sebze ve meyvecilik yapılıyor, değirmenleri ve bezirhanesi bulunuyordu.¹⁴²

3.1.40. Saru Kaya

صاروقايا

Müresün veya Mersin karesinden sonra tahriri yapılan ve daha önceki kaynaklarda adı geçmeyen Saru Kaya karyesi¹⁴³ 1584'te 70 nefer olup, Medine-i Münevvere Vakıfları'ndan idi.

3.1.41. Sultanhanı

سلطان حانی

Sultanhanı¹⁴⁴ tamamı Türk ve müslüman olmak üzere 1484'te 11 hane 19 nefer¹⁴⁵ 1570'te 31; 1584'te 44¹⁴⁶ nüfuslu bir köy idi.¹⁴⁷ Burada şu hususu da belirtmekte fayda vardır; Türkler gerek Anadolu'da ve gerek Rumili'nde ve sair yerlerde kendi kurmadıkları yerleşim yerlerinin isimleri ile oynamamışlardır. Türklerde yerleşme, bir mescit inşa edilir, o mescide mescidin bânisinin veya oraya yerleşen boy, aşiret ve kabilenin ismi verilir ve orası büyüyerek köy ve bilahire kasaba haline getirilirdi. Gerçi Anadolu'daki şehirlerin büyük bir kısmı eskiden kalmış yerleşim yerleridir.

¹³⁸ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 107, s. 125, s. 132, s. 134

¹³⁹ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 130/b

¹⁴⁰ Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Kayseri İli Tahrir Defterleri, I. Cilt, Kayseri 2009, s. 189

¹⁴¹ Nilüfer Yetkin, 136 Numaralı Tahrir Defterine Göre XVI. Yüzyıl Sonlarında Kayseri, Ankara 2007, s. 43

¹⁴² Kat'iyyen ne diğer kaynaklarda ne de sarımsaklı civarında Enerük veya ona benzer adı olan herhangi bir karye ve mezraa ile bu büyüklükte bir Koramaz köyüne tesadüf edilememiştir; yalnız bu kelimeyi كه مەره ك Gemerek okumak mümkündür. O tarihlerde Zülkadiriye Eyâleti'nin Bozok Sancağı'na bağlı Çubuk Nahiyesi'nin bir Gemerek köyü bulunuyordu. Bu fikrimizi destekleyecek vesika ise 1600'lü yılların ortalarına ait avârız defterlerinde bulunuyor, BOA., MAD. d., Numara: 7603 (sene: 1645), s. 28 “Karye-i mezbure Bozok sancağına tabi' Çubuk kazasına elli hane ile hane-i avarız dahil olub hala tahrirde tekrar olmağla Kayseri kazasından ref olunmuşdur.” Yine aynı tarihlere ait bir kayıta Gemerek için (BOA., MAD. d., Numara: 1208, s. 58): “Nahiye-i ÇUBUK tabi' Kayseriye der Cizye”, yeni başka bir kayıta (BOA., MAD. d., Numara: 3659, s. 53) İşbu zikr olunan Çebni ve Karaözü ve Gemerek ve Rumdiken nam karyelerin keferi cizyeleri kadimden Kayseriye keferesi cizyesine tabi' olub deftere mülhak olmağın ber muceb-i defter-i atik yine Kayseriye keferesi cizyesi defterine ilhak olunduğu sebt-i defter olundu.” Bu kayıtlardan anlaşılacağı gibi bu tabiiyet bir idari tabiiyet olmayıp, vergi kayıt sistemi ile alakalıdır. Dolayısı ile bu ismi karışık yer bu günkü Sivas'ın Gemerek ilçesidir. Ayrıca bk. BOA., TT. d., Numara: 998, s. 630

¹⁴³ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 125/a

¹⁴⁴ BOA., TD. d., 387, s. 205

¹⁴⁵ BOA., TD. d., 38, s. 27

¹⁴⁶ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 133/b

¹⁴⁷ BOA., TD. d., 976, s. 42

Sultanhanı malikâne ve divânî suretiyle işletilmekte olup köyde koyunculuk, ziraat, meyvecilik, arıcılık ve sebzeçilik yapılmaktaydı. Mezraası olan “Karakilise” timar idi.

3.1.42. Talas

تلاص

Talas karma bir köy olup, bunların 15’i müslüman olmak üzere 148 neferlik bir köy idi. 1500 tarihli tahrirre göre ise gayrimüslimler içinde “Açık Bey”, “Aslan”, “Bahadır”, “Bahşi”, “Bahtiyar”, “Balıkçı”, “Başbilmez”, “Beğlü”, “Börekçi”, “Çakır”, “Çalabverdi”, “Dede”, “Divane Kafir”, “Dolancı”, “Döğenci”, “Dudu”, “Emin”, “Emir”, “Emirşah”, “Emre”, “Emre Bey”, “Erdoğdu”, “Eyilik”, “Firuz”, “Gökçe”, “Hadaverdi”, “Hamza”, “Hızır Şah”, “Kaplan”, “Kara”, “Kara Çadır”, “Karagöz”, “Karyağdı”, “Kaya”, “Melik”, “Melik Şah”, “Özlü”, “Paşa Bey”, “Rum Beyi”, “Sultanşah”, “Şahin”, “Tanrıvermiş”, “Uğurlu”, “Yayıkçı” ve “Yenibeğ” gibi Türkçe isimler taşıyanların çoğunlukta olması dikkat çekicidir. Atıl vaziyette olan Çoban, Satılmış ve İbrahim çiftlikleri de burada idi. Arpa ve buğday tarımından başka bağ, bostan, meyvecilik ile arıcılık de yapılıyor ve değirmeni olduğuna göre suyu da bol bir yerd. ¹⁴⁸

Bir sonraki tahrirde¹⁴⁹ 63 hane ve 147 nefer olup, bunun ancak 4’ü müslim idi.

¹⁴⁸ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 16-17, 62-63, s. 107, 127

¹⁴⁹ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 33/a-34/a

3.1.43. Tavşan Depesi

طاوشان دپه سی

Tavşan Tepesi de ilk defa 1584'te karşımıza çıkan köylerdendir.¹⁵⁰ Ahalisinin tamamı müslüman olup, Medine-i Münevvere Vakfı idi ve tahrir sıralaması Kersit'ten sonra geliyordu.

3.1.44. Tuz Hisarı

طوز حصاری

1570 ve 1584'te bir karye olarak karşımıza çıkan Tuz Hisarı 1484'te¹⁵¹, 1500'de¹⁵² Palas karyesi civarının bir mezrası idi, buraya Tuz Hisarı denilmesi orada bulunan bir memleha (yani tuz ocağı) olmasından ileri geliyor. 1570'te¹⁵³ 29 neferi tamamen gayrimüslim olan bir köy olmuş iken, 1584'te yine tamamı gayrimüslim olan 39'u yerli 10'u dışardan gelmiş olan (muhtemelen tuz için) 49 nefer yaşıyordu. Bu tahrire göre burasının gelirleri Medine-i Münevvere Vakfı idi.¹⁵⁴

3.1.45. Ulu Bürüngöz

اولو برنکوز

Bir adı da "Rimli" Bürüngüz¹⁵⁵Ulu yani "Büyük" Bürüngüz¹⁵⁶, 1500 tarihli tahrire göre¹⁵⁷ 18'i müslim olmak üzere 124 nefer ve 99 hane idi. Gayrimüslim nüfus arasında "Tuti" (yani "Dudu"), "Murad", "Dursun", "Rum Beyi", "Süleyman", "Bahtiyar", "Turmuş" ("Durmuş"), "Eyne Beyi", "Bulduk", "Yağmur", "Doğdu", "Evren", "Polad", "Saruca", "Karaca", "Koçi", "Arslan", "Nevruz", "Göç Eri" ve "Çoban" gibi Türkçe isimler bulunmaktadır. Kaynağımızdaki vergi kayıtlarına göre Ulu Bürüngüz'de muhtelif tahıldan başka bağcılık, muhtelif meyvecilik, ceviz, keten, muhtelif sebzededen başka koyunculuk ve arıcılık da yapılıyordu ve köyde 4 bezirhane bulunuyordu.

1570'de¹⁵⁸ 135'i gayrimüslim 22'si müslüman olmak üzere 157 nefer yaşamaktaydı. Köyün malikâne gelirlerinin yarısı Alameddin Kayser Vakfı'na aid olup, belirtilen nüfusun 49'u Türklerde bile rastlanılmayacak tarzda Türkçe isimlerdir: "Ağca", "Ağcababa", "Aslan", "Aydın", "Bali", "Bayramlı", "Bulmuş", "Delici", "Doğdu", "Döğenci", "Durmuş", "Emir", "Emir Beğ", "Eyne Beğ", "Gümüş", "Hüdaverdi", "İskender", "Karagöz", "Karkın", "Karlu", "Karyağdı", "Kiçi", "Kiçibeğ", "Koci", "Kubad", "Maksud", "Musa", "Orun", "Sadi", "Sarı", "Saslu", "Tatar", "Timur", "Demir", "Uğurlu", "Yadigar", "Yahşi", "Yalman", "Yellüce".

Köyün mezralarından "Adyar" mezrası Alameddin Kayser zaviyesi ve mescidi¹⁵⁹ Vakfı, İliki mezrası da Devletyar kızı Hüsni Hatun mülkü idi.

3.1.46. Üskübi¹⁶⁰

اسکوبیس

Üskübi karyesi¹⁶¹ timar olup, tamamı gayrimüslim 19 nefer ve 13 hanelik bir köy idi. 1570'de¹⁶² yine tamamı gayrimüslim olmak üzere köyde 53 nüfus bulunmaktaydı. Aynı kaynağa göre köyün hasılatı Hacı Davud Vakfı'na

¹⁵⁰ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 125/b

¹⁵¹ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 87, 121

¹⁵² BOA., MAD. d., Numara: 20, s. 55/a

¹⁵³ BOA., TD. d., 976, s. 44

¹⁵⁴ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 124/a

¹⁵⁵ 888 tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, Haz. Fahri Coşkun, İstanbul 1996, s. 125/b

¹⁵⁶ BOA., TD. d., 387, s. 204, 219

¹⁵⁷ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 23/b-25/b

¹⁵⁸ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 63-64

¹⁵⁹ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara:

¹⁶⁰ BOA., TD. d., 387, s. 216, 221

¹⁶¹ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 72

¹⁶² BOA., TT. d., Numara: 976, s. 71-72

ait bulunuyordu. Köyde buğday, arpa burçak ziraatinden başka bağcılık, arıcılık, başlıca cevizcilik olmak üzere meyvecilik ve koyunculuk yapılıyordu. 1 bezirhanesi vardı. Köyün bir kısmı mülk olup, bir kısmı da Hacı Davud Vakfı idi.

3.1.47. Vekse

وكسه

Bir adı da Vanisa¹⁶³ olan Vekse 1484 tarihli tahrire göre tamamı gayrimüslim olan 12 kişinin yaşadığı küçük bir köy idi¹⁶⁴. Birisi atıl olan Saru Kosdil olmak üzere ayrıca üç çiftliği, komşu Salur ve Ağačköyü'nde ve Borlanoğlan'ı ile Ulud, Akçalı, Acalu ve Gökçehisar mezaaları da bu köyün ekinliği idi. Köy civarında bulunan Sulamış mezrası da Abdülcelil oğlu Yusuf oğlu Sinan adlı birinin mülkü idi. Buradan alınan vergilere göre tarımdan başka bağcılık, kavakçılık, cevizcilik ve arıcılık da yapılmaktaydı.

Vekse tamamı gayrimüslim olan 12 nefer ve 11 avarız hanesi ki 1500'de nefer sayısı 19¹⁶⁵ 1570'de¹⁶⁶ 22 olmuştur; olup, bunların içinde de "Tursun" (yani Dursun), "Hüdâverdi", "Karaca" ve Aslan gibi Türkçe isimlere tesadüf olunmaktadır. Köyde ayrıca Haçup ve Sarı Kosdil çiftlikleri de bulunmaktaydı. Burada da buğday, arpa ve çavdar ziraati ile bağcılık, kavakçılık yapılıyor ve ceviz yetiştiriliyordu. Değirmeni ve bezirhanesi vardı.¹⁶⁷

¹⁶³ BOA., TD. d., Numara: 387, s. 256

¹⁶⁴ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 14

¹⁶⁵ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 35/a

¹⁶⁶ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 65-66

¹⁶⁷ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 13, 107

3.1.48. Yalnız Öküz

بالکز اوکوز

Daha önceki tahrirlerde Ağarnos karyesi yakınlarında bir mezra¹⁶⁸ olarak gösterilen Yalnız Öküz, 1584'te¹⁶⁹ köy statüsü kazanmış olmakla beraber Gergürüm köylüleri tarafından ekinlik olarak kullanılıyordu. Burada tamamı müslüman olan 19 nefer yaşıyor; ziraat (arpa, buğday), bağcılık, arıcılık yapılıyordu.

Sahra nahiyesine tâbi Alacalar karyesinin bir adı da Yalnız Öküz olup, burada Kafirlü (Hızır Hacılı) cemaati yaşamaktaydı ancak yukarıda bahsi geçen Yalnız Öküz burası değildir.¹⁷⁰

3.1.49. Emir Karyesi

امير

Adına ilk defa 1247/1832'de rastladığımız bir köy olup, ilgili kayıta aynen şu ifadeler vardır:

"humbaracıardan es-Seyyid ismâ'îl veled-i Seyyid Hüseyin'in Kayseriyye sancağında Kormaz nâhiyesinde Emir nâm karye ve gayrîde on üç bin akçe berat-ı şerifimle mutasarrıf olduğu timârı mülhakâtından Kenarırmak nâhiyesine tâbi' üç nefer re'âyâ ve (silik) karye-i Ilısu Beylü cemâ'ati temekkün idüp karye olmuşdur"¹⁷¹ deniliyor.

3.1.50. Çatal Koca Karyesi

چتال قوجه

Bu köyün adı Seyit Ali Kahraman tarafından hazırlanıp yayınlanan Kayseri Tımarları adlı çalışmada rastlıyoruz.¹⁷² Bu bir tımar tecdit (yenileme) kaydı olup, **Karye-i Çatal Koca** tâbi-i Koramaz denilse de buradaki kayıt چتال قوجه Çatal Koca okunabileceği gibi چتال قوم Çatal Kum dahi okumak mümkündür. Diğer kaynaklarımızda bu köyün bu isimlerine veya benzer isimlerine tesadüf edemedik.

¹⁶⁸ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 86; BOA., TT. d., Numara: 387, s. 205, 223; BOA., TT. d., Numara: 976, s. 78

¹⁶⁹ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 53/b

¹⁷⁰ TK. KKA. d., Numara: 136, vr. 58/b

¹⁷¹ Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 197, s. 70

¹⁷² Kayseri Sancağı Tımarları, haz. : Seyit Ali Kahraman, Kayseri 2009, s. 150

3.2. KORAMAZ CEMAATLERİ

3.2.1. Saru Danişmendlü Cemaati¹⁷³

سارو دانشمندیلو

Bu cemaat 1484'te Kayseri Nahiyesi içinde gösteriliyor ve 20 nefer olduğu belirtiliyor. Gerçi bu defterde bir nahije ayırımı yapılmamıştır. Buna göre bu cemaat Hacı Bozca ve Kızılviran mezraları tarafında bulunan Kayırdan Kışlakı'nda yaşamaktaydılar.¹⁷⁴ 1530'da ise aynı cemaat Malya Nahiyesi dahilinde yaşıyor görünmektedir.¹⁷⁵ 1500'de de bu cemaat 50 kişi olup, yine Hacı Bozca ve Kızılviran tarafında Çayırdoğan kışlağında yaşıyorlar ve bu bölge de Malya dâhilinde gösteriliyor.¹⁷⁶ Aynı cemaat 1570'te ise Koramaz Nahiyesi'ne dâhil olarak gösterilmiştir ve 30 kişidir. O an için Tokuş, Karaşarağıl ve Kapluca mezralarında yaşıyorlardı.¹⁷⁷

Bu arada 1570 tarihli tahrirde "Nahije-i Bozatlı ve Koramaz" başlığı altında bazı cemaatlere yer verilmiştir.

3.2.2. Şikemlü

Şikemlü Yörük cemaati: Kuruköprü kışlağı ve Karacaviran mezrasında yaşarlar, 59 nefer.

3.2.3. Fedlasun

Fedlasun Yörüklerinden Zikirlü cemaati, Fedlasun ve Karakaya (Erimini) mezralarında meskûndurlar, 32 nefer.

3.2.4. Ardıç

Ardıç Yörükleri, Bozatlı, Almalu, Kemer ve Kiliselücü mezralarında perakende bir şekilde meskûndurlar, 114 nefer.

3.2.5. Eylük (Öylük)

Eylük veya Öylük cemaati, Bayram Hacılı cemaati ve Kuşeri cemâati Yuvalı yörüklerinden olup, birlikte ve Kenar-ı Irmak'ta Kızılcaın mezrasında, Akkaya, Avan, Kavak Hasan, Malya'da Danakıran ve Karkın mezralarında yaşarlar, Öylük cemaati 59, Bayram Hacılı 148 ve Kuşeri cemaati 20 olmak üzere 227 neferdirler.¹⁷⁸

¹⁷³ Kurucusu olan Danişmend Gazi Azerbaycan'da yaşayan bir Türkmen iken 1064 yılında Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın hizmetine girerek kendisine tevdi ve iktâ edilen Sivas'ı fethetmek suretiyle (1071) bir hânedânlık kurarak, burayı merkez edinmiş ve nihâyet emirleri Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u zapt etmişlerdi; oğlu Gümüştengin zamanında beylik daha da genişlemiş ve Selçuklular ile birlikte Haçlılar'a karşı mücadelelerde bulunmuşlardı. Çepni boyuna mensub olduğu sanılan Danişmendliler'in hânedânlığı aşağı yukarı 100 yıl sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, *Danişmendliler*, TDVİA, VIII, s. 469-474; M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 425-430

¹⁷⁴ BOA., TT. d., Numara: 38, s. 100

¹⁷⁵ BOA. TD. d., 387, s. 210

¹⁷⁶ BOA., MAD. d., Numara: 20, vr. 78/b

¹⁷⁷ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 79

¹⁷⁸ BOA., TT. d., Numara: 976, s. 79; ve ayrıca bk. BOA. TD. d., 387, s. 213

4. 18. YÜZYILDAN 19. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE KORAMAZ NAHİYESİ VE KARYELERİ

Koramaz ve karyeleri Osmanlı coğrafyasının pek çok yerinde olduğu gibi 17. yüzyıldan 18. yüzyıla, yani modernleşme periyodunun Osmanlı kamuoyunun gündemine girmesi ve bu gündemin taşraya yayılmasına kadar geçen süre içerisinde gerileme döneminin pek çok olumsuz tablosundan doğrudan ve dolaylı etkilenmiştir. Bu etkinin en belirgin erken dönemlerde yerleşim merkezi olan karye, köy ve köy altı yerleşimlerin bir kısmının ortadan kaybolması şeklinde yaşanan gelişmelerdir. Koramaz'a bağlı köylerin sayısının azalmasının en temel sebebi ise denilebilir ki Anadolu'da yaşanan Celali İsyanları'dır. Celali ayaklanmaları sonucu taşrada giderek artan güvenlik problemleri, suhte isyanları ve bozulan asayiş ortamı, küçük köy ve karyelerdeki nüfusun azalmasına yol açmış, buralarda meskun ahali nispeten daha büyük ölçekteki yerleşim yerlerine göç etme yolunu tercih etmiştir.

Bu periyotta devletin Koramaz ve çevresi hakkında aldığı en önemli idari karar Koramaz ve çevresinde yaşayan Müslim ve Gayrimüslimlerin vergilerinin bir kısmını Haremeyn Vakıfları'na aktarma yolundaki girişimdir. Evâil-i Şaban 1173 tarihinde [28 Mart 1760] gerçekleşen bu gelişmeye kadar Koramaz ve karyelerinin sayısı nicelik olarak azalmış, geride kalan köyler ise timar olarak tevcih edilmiş, böylelikle **Ağırnas, Barsama, Darsiyak, Dimidre, Eğriyollar, İsbile, Giryat, Hisarcık, Kiçi Bürüngüz, Kurugöl, Sarımsaklı, Ulu Bürüngüz, Üskübi ve Vekse**'nin de aralarında olduğu 13 köy timar köylerine dönüştürülmüştür. Bunlara sırasıyla bakılacak olursa karşımıza şöyle bir tablo çıkar.

4.1. Ağırnas

Ağırnas¹ köyü Sultan III. Mustafa zamanında yaşanan bir gedik timar ve kale dizdarlığı konusunda yaşanan yolsuzluk ve gasp sebebiyle devletin gündemine gelmiştir.² Buna göre Kayseri Koramaz, Ağırnaslı Mehmed; buradaki 6000 gurusluk gedik timarını işletmekte iken timarla ilişkisi olmayan Mahmud isimli şahıs ilgili timarda hak iddia ederek bir arzuhal yazmış ve haksız bir şekilde timarı üzerine kaydettirmiştir. Mehmed, arzuhalinde Yeniçeri Ocağı'nın İkinci Bölüğü'nde günlük 22 akçe ulufe timarlı sipahi görevini ifa ettiğini ve bu görevi karşılığında kendisine Kayseri Kalesi'nde dizdarlık ve gedik timarı gelirlerinin tevcih edildiğini belirtmektedir. Yine gadre yani haksızlığa ve hukuksuzluğa maruz kaldığını bildiren arzında kendisinin iyi haline kale ahalisinin de şahitlik edeceğini belirten ifadelerle sözlerini tamamlamaktadır. Merkeze ulaşan arz, doğrudan Defterhane'ye iletilmiş ve oradaki kayıtlarda arzuhalin sağlanması yapılmıştır. Çıkarılan kayıtlara göre Kayseri kalesinde vefat edenlerden boşta kalan timar, 2 Zilkâde 1113 tarihinde Mehmed'e tevcih edilmiştir. Kayseri Mirlivası olan Ahmed Bey tarafında da bu işlem onaylanmıştır. 4 Şaban 1114 tarihinde yapılan işlemlere göre Mahmud isimli şahıs, Kayseri Kalesi'nde vefat sonucu boşalan timarları hak sahiplerine vermemiş, hakkını talep eden neferlerden de 60 kuruş para talep etmiştir. Bu kayıta haksızlığa uğrayan Mehmed'in isminin Mehmed Osman olduğu da yine anlaşılmaktadır. Yazışmalardan ve Defterhane kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Kayseri Sancak Beyi olan Ahmed Bey'in de bu gaspın bir şekilde tarafı olduğu ve hilaf-ı şer' yani kanuna aykırı olarak ilgili timarı Mahmud'un üzerine tevcih eden beratın yazılmasında payı olduğu görülmektedir. 10 Recep 1115'te yazılan Sadrâzam buyruhdusu ile Kayseri Kalesi Dizdarlığı ve 6.000 Akçelik timar Mehmed'e iade edilmiş ve haksızlık ortadan kaldırılmıştır. [19 Aralık 1703]

Ağırnas hakkındaki bir gelişme ise hicri 1172 tarihinde yaşanmıştır. Kayseri, Koramaz Nahiyesi, Ağırnas karyesi ve gayridaki 700 akçelik timar ile Kayseri Kalesi Mustahfızlık görevini üzerinde bulunduran Mustafa vefat etmiş ve ilgili görevler mahlul yani boşta kalmıştır. Kayseri Kalesi Dizdarı Ali'nin yazdığı bu arzda, Musta-

¹ Bu köyün adı bazı vesikalarda Ağırnas **أغرناس** Ağırnos **أغرناص** veya **أغرنوص** **أغرنوس** Ağırnos olarak yazılıyor, bk. mesela: BOA., AE. SMST. III 26907, BOA., AE. SMST. III 13995, biz bu çalışmada genel olarak, bu günkü söylenişini tercih ettik.

² BOA. AE. SMST. II. 127/ 13995. 19 Aralık 1703

fa'nın oğlu Mehmed'in de bu görevi layıkıyla yerine getirebilecek bilgi ve deneyimi olduğundan bahsedilmiş ve Mehmed'e bu görevlerin tevcih edilmesi hakkında bir beratın kaleme alınması talep edilmiştir. Defterhane'den ihraç edilen yani çıkarılan kayıtlardan vefat eden Mustafa'nın bu görevi Hicri 1143 tarihinden beri sürdürdüğü anlaşılmaktadır. İlgili talep merkezce de uygun görülüş ve 6 Cemâziye'l-âhir 1172 tarihinde çıkarılan sadrâzam buyruldu ile ilgili görevler Mehmed'e tevih edilmiş ve kendisine berat verilmiştir.³ [4 Şubat 1759].

4.2. Barsama

Koramaz nahiyesinin timara dönüştürülen karyelerinden bir başkası ise Barsama'dır. İsmi pek çok kayıтта yanlış yazılan ve yanlış okunan bu karye ile ilgili rastlanan timar tevcihi hicri 1188 tarihine aittir ve yine bir boşta kalan bir timar sebebiyle işlem yapılmıştır. Kayıтта karyenin ismi Barsam şeklinde geçmektedir. Buna göre Barsam ve Ağaç nam karyelerdeki 6.000 akçe timara mutasarrıf olan Ömer veled-i Süleyman vefat etmiş ve hizmet-i pâdişâhi yani devlet için yaptığı görevi boş kalmıştır. Lâ-veled yani çocuksuz olan Ömer'in vefatı üzerine yine civarda Ocaklık üzere devlet hizmeti yapan Seyyid Ahmed, gelirlerinin yetersizliğini bahane gösterip Ömer'den kalan timarın kendi üzerine verilmesini talep etmiştir. Ancak timarın bir diğer taliplisi de Ömer'in kardeşi olan Mustafa'dır. Ahmed'in arzında, Mustafa'nın bu iş için ehil olmadığı, evladiyet üzere timar nakli mümkün iken kardeşlik bağı üzerinden bir timar tevcihinin kanuna uygun olmadığı belirtilmektedir. Seyyid Ahmed, Defterhane'den kendi Ocaklığı'nın gelirlerinin yetersizliğine dair kayıtların ihraç edilmesini ve timarın kendi üzerine kaydedilmesini talep etmiştir. Defterhane'den çıkarılan kayıtlarda Barsama'daki timarın gelirlerinin 6.100 akçe olduğu, en son Ömer veled-i Süleyman üzerine kayıtlı bulunduğu ve es-seyyid Ahmed'in üzerine kaydedilmesinde bir mahsuru olmadığı belirtilmiş ve sadrazam tarafından yazılan Mûcibince kaydı şerh verilmek için buyruldu ifadesiyle de mezkûr timar Ahmed'e 26 Ramazân 1188 [30 Kasım 1774] tarihinde tevcih edilmiştir.

4.3. Darsiyak

Koramaz nahiyesinin bir başka timar köyü Darsiyak'tır ve diğer karyelerde olduğu gibi bu karyenin isminin yazılması ve okunmasında da kayıtlarda bir standart gözetilmemiştir. Darsiyak hakkında bu yüzyılda tespit edilen en erken tarihli belge yine bir timar belgesi olup sefere gelmeyen Mehmed isimli timarlı sipahi hakkındadır. Darsiyak'ta 6.000 akçe timara mutasarrıf olan Mehmed sefer zamanı orduya katılmadığı gibi bu sebeple üzerinden alınan Darsiyak'taki timarı da kullanmaya devam etmek istemektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan problemleri merkeze ileten Kayseri Mirlivası Ahmet Bey, arzında Mehmed'den 25 yaşında, gücü kuvveti ve sağlığı yerinde biri olarak bahsetmektedir. Arzda *Sefer itmeğe iktidarı var iken timarına rağbet etmemiş ol vec-hile timarı mahlul ol[muş]* şeklinde kendinden bahsedilen Mehmed'in Darsiyak karyesindeki timarı bu kusuru sebebiyle kendinden alınmış ve İbrahim'e verilmiştir. 3 Zilkâde 1113 [1 Nisan 1702] İbrahim ise bu timarı kısa bir süre sonra kendi rızasıyla İvas isimli birine devretmiştir. Ancak Mehmed bu yeni durumu da kabul etmeyip Darsiyak'taki timara olan müdahalesinde ısrarcı olmuş İstanbul'a iletilen arz, Defterhane kayıtlarından kontrol edilmiş ve Mehmed'in sefere gidip gitmediği bir kez daha kontrol edilmiştir. Sadrazam ilk buyrulduunda Defter Emini'ne hitaben "*Defter Emini Efendi, tarafeynin kayıtlarına bakıp hak hangisinin ise görüp ilam eylesin*" demiş, sonra da Kayseri timar kayıtları ve sipahilerin yoklama defterleri üzerinde yapılan incelemeler sonucu Darsiyak'taki 6.000 akçelik timar, kesin olarak İvaz'a verilmiş ve kendisine timar beratı tevcih edilmiştir. 13 Ramazan 1115. [20 Ocak 1704]⁴

Coğrafi sınır olarak Koramaz'ın diğer karyelerine göre geniş olan Darsiyak'taki timarlar ve bu timarlara dair görev değişiklikleri bununla sınırlı değildir. Darsiyak'taki 5.000 akçelik bir başka timar daha vardır. Bu timarın işletmesini elinde bulunduran Ahmed sipahi, fevt olmuş yani vefat etmiş ve ilgili görevi boş kalmış bu durum yine Kayseri Mirlivası Ali tarafından İstanbul'a bildirilmiştir. Mirлива Ali, arzında Ahmed'den boşta kalan

³ BOA. AE. SMST. III. 333/26907

⁴ BOA. SMST. II. 105/11406

görevi Ahmed'in öz oğlu olan Mustafa'nın da yapabilecek kudrete sahip olduğundan bahsetmiş, Defterhane'ye ulaşan arzdaki bilgilerin doğruluğu yani Darsiyak'taki timarı o güne kadar Ahmed'in işletip işletmediği kontrol edilmiş ve 28 Şaban 115 [6 Ocak 1704] tarihinden beri bu timarı Ahmed'in yönettiği ve gelen arzdaki bilgilerin doğru olduğu Sadrazamlık makamına yazılan bir derkenarla Defterhane'den iletilmiştir. Kayda itibar etmekte adeti veçhile sakınca görmeyen Sadrazam da 22 Zilkade 1118 tarihinde Darsiyak'daki 5.000 akçelik timarı Seyyid Mustafa'ya tevcih eden Sadrazam buyruhdusunu çekmiştir. [29 Kasım 1706]⁵

Darsiyak'taki bir başka timar görev değişikliği ise Hicri 1168 tarihinde gerçekleşmiştir. Buna göre Darsiyak'taki 7.100 akçelik timara Hicri 1164 senesinden beri mutasarrıf olan Mehmed veled-i Seyyid Ahmed vefat etmiş ve Kayseri Mirlivası Hacı Hasan'dan gelen arz üzerine bu timar 1167 senesi Zilkadesinin dördüncü günü Mehmed'e tevcih edilmiştir. [23 Ağustos 1754]. Aynı tarihte yine Darsiyak'taki 6.950 akçelik bir başka timara Hicri 1151 tarihinden [1738/39] beri mutasarrıf olan Seyyid Mustafa'nın ölümü üzerine bu timar da Mustafa'nın oğlu Ahmed Nazif'e tevcih edilmiştir. Ancak işin aslı böyle değildir. Zira Mehmed veled-i Seyyid Ahmed'in ifadesine göre kendisi [Mehmed veled-i Seyyid Ahmed / Yani Seyyid Ahmed oğlu Mehmed] hala hayatta olmasına rağmen isim benzerliği [Mustafa'nın oğlu Ahmed Nazif] ve aynı timar kaleminde kayıtlarının bulunması sonucu timarlar karışmış, Mehmed veled-i Seyyid Ahmed'in timarı da Ahmed Nazif'e verilmiştir. Bu sebeple Mehmed veled-i Seyyid Ahmed durumun düzeltilmesini talep etmektedir. Defterhane'den yazılan uzun ve detaylı derkenarlar sonucu sehven yapılan bu işlem iptal edilmiş, Tahvil ve Ruus kayıtları incelenmiş ve ilgili timar 11 Cemâziye'l-ahir 1168 tarihinde çıkarılan Sadrazam buyruhdusu ile tekrar Mehmed veled-i Seyyid Ahmed'e tevcih edilmiştir. [25 Mart 1755]⁶

Ancak bu tevcihten kısa bir süre sonra Koramaz Darsiyak'taki 7.100 akçe timara mutasarrıf olan Mehmed veled-i Seyyid Ahmed, timarını kendi hüsn-i rızasıyla yani isteğiyle Sancakdar Mülâzımlarından Hüseyin'e devretmek istediğine dair bir talebi Kayseri Miralay Mehmed aracılığıyla merkeze iletmış, merkezde işlem onaylanmış 14 Rebü'l-âhir 1171 tarihinde Darsiyak'taki timar Sancakdar Mülâzım'ı Hüseyin'e verilmiştir.⁷ [26 Aralık 1757]

Darsiyak karyesinde yaşanan bir başka olay ise Darsiyak'taki timar sahibi Deli Seyyid Ahmed'in Alaybeyliği görevine gelmesinden beri timar arazisini işleyen köylülere karşı yaptığı kötü muamele ve burdan tevellüd eden bir şikayettir. Darsiyak'ta 6.950 akçe timara mutasarrıf olan Deli Seyyid Ahmed lakabının da hakkını verircesine Alaybeyi olunca [Hicri 1187] delice işlere kalkışmış, kanun ve nizama mugayir hareketlerde bulunmuş, yaptığı türlü kötülüklerle köylüyü yıldırılmıştır. Burada detaylarına girilmesine gerek duyulmayan nahoş uygulamalar neticesinde Darsiyak ve çevresindeki timarı işleyen 42 hane halkı imzalı ve 42 mühürle yazdıkları şikayet içerikli arzlarını Kayseri Kadısı El-Hacc İbrahim'in ilamı ile İstanbul'a bildirmişlerdir. Köylüler, Deli Seyyid Ahmed'in yerine eski Alaybeyi El-Hacc Hasan'ın alaybeylik görevine getirilmesini talep etmektedirler.⁸ Köylülerin toplu dilekçesi işe yaramış ve Sadrazam buyruhdusu ile Deli Ahmed'den Alaybeylik görevinden alınmış ve El-Hacc Hasan bu göreve iade edilmiştir. 18 Cemâziyel-ahir 1189. [16 Ağustos 1775]⁹

Darsiyak'ta timar tevcihinden kaynaklı bir başka problemli durum Hicri 1201 senesinde yaşanmıştır. Osmanlı coğrafyasının farklı yerlerinde de mükerreren yaşanan olayların bir benzeri olan timar yolsuzluğunda arz sahibi Cafer Veled-i Ahmed'in iddiasına göre 7.100 akçelik timarı, kendinden habersiz başkasının üzerine tevcih edilmiştir. Sayda Valisi Cezzar Ahmet Paşa'nın müretteb şerhlülerinden¹⁰ olan Cafer, mağduriyetinin

⁵ BOA. İE. AS. 69/6190

⁶ BOA. AE. SMHD. I. 45/2660. Bu kayıt soyisim kavramının olmadığı Osmanlı Devleti'nde benzerleri defaatle yaşanan hatalı bürokratik işlemlerden biri olması yönüyle de ayrıca ilgi çekicidir.

⁷ BOA. AE. SOSM. III. 48/34431. Bu belgede yapılan işleme dair güzel bir timar beratı örneği mevcuttur. Bkz. Aynı belge Lef 01.

⁸ BOA. SABH. I. 226/14997, Lef 01

⁹ BOA. SABH. I. 226/14997, Lef 02

¹⁰ Müretteb şerhli ifadesi Cafer'in Sayda Valisi Cezzar Ahmet Paşa'nın tertip ettiği askerlerden biri olduğu ve onunla birlikte sefere gittiğine göndermede bulunmaktadır. Timarın gaspı ve başkasının üzerine kaydettirilmesi de bu sefer sırasında oluşan boşlukta yaşanmış olmalıdır.

giderilmesini ve timarının kendisine iade edilmesini talep etmektedir. Sadrazam, buyrulduysunda İki yüz dört senesi âşâr rüsumunun tarafeynden kimseye verilmeyip re'aya zimmetinde her kim bulunduyorsa timarın onun üzerine tevcih edilmesini belirtmiştir. Yani burda timarı o yıl kimin işlediği, tarıma ve askeri ihtiyaçlara kimin cevap verdiği üzerinden bir yoruma gidilmiştir. 25 Zilkâde 1204 [6 Ağustos 1790].¹¹

Darsiyak'a dair bu tespit edilen son timar kaydı 19. yüzyılın hemen başlarına aittir. Buna göre Darsiyak'taki 4.500 akçelik timara mutasarrıf olan Seyyid Halil Veled-i İbrahim yaşlanmış ve timarını işleyemez, devlete karşı olan yükümlülüklerini yerine getiremez olmuştur. Bunlar metinde pîr [yaşlı], alil [hastalıklı], ihtiyar, rükûb ve nüzule iktidar olmamak [ata binip inememek] şeklinde ifadelerle anlatılmıştır. Bu durumun Çeribaşı ve sözüne güvenilir birkaç kişinin daha sözleriyle sabit olduğu, bu sebeple ilgili timarın Seyyid Halil Veled-i İbrahim'in üzerinden alınıp başka birine devrinin gerektiği Kayseri Mirlivası Es-seyyid El-hacc İsmâil'in arzıyla merkeze iletilmiştir. Defterhane'den çıkarılan kayıtlarda Halil'in bu timarı 1207 yılından beri yönettiği anlaşılmaktadır. Sadrazam ise buyrulduysunda İrad-ı Cedid Defterdarı'ndan konuyla ilgili ayrıntılı bir derkenar hazırlamasını ve gereken işlemleri yapıp kendisine bilgi verilmesini istemiştir. 28 Cemâziyelaahir 1217 [26 Ekim 1802]. Defterdar ise belgenin arkasına yazdığı telhisinde Halil'in tekaüde sevkedildiğini ve timarının boşaldığını Sadrazam'a arz etmiştir. 2 Receb 1217 [29 Ekim 1802]¹²

4.4. Dimidre [Dimitre]

Dimidre karyesi hakkında bu yüzyılda tespit edilen timar kaydı 1166 tarihine aittir. Kayseri Sancağı'nda Sahra, Gömeç Hisarı ve Koramaz Dimidre'deki ayrı ayrı 3 parça ve toplamda 13.000 akçe tutarındaki timarlara birkaç farklı beratla mutasarrıf olan Haydar ve toprakları işleyen Köpekli Cemaati arzda belirttiklerine bakılırsa Bozok Voyvodası Ahmed Ağa'dan şikayetçidirler. Zira timarın kapsadığı mezraaların bir kısmı üzerine Bozok Voyvodası Ahmed hak iddia etmektedir. Ahmed'in iddiasının temelinde ise Köpekli namında biriyle -belki de Köpekli Cemaati'nden biriyle- arasında yaşanan husumet yatmaktadır. Arz sahibi İbrahim ve El-Hacc Hasan söz konusu fuzuli müdahalenin men'i için devletten yardım beklemektedirler. İddialarını güçlendirmek için de Defterhane kayıtlarına mutlaka bakılmasını ayrıca belirtmektedirler. Defterhane'den yazılan derkenarlardan Köpekli cemaatinin haklı olduğu anlaşılmaktadır. Sadrazam da durumun Derkenara uygun şekilde halledilmesini bildiren bir buyruldu ile sorunu çözmek yoluna gitmiştir. 11 Safer 1166 [18 Aralık 1752]¹³ Dimidre ile ilgili bir başka kayıt ise timar sistemimin son dönemlerine -Hicri 1240- tarihlerine aittir. Kayda göre Humbaracılık vazifesi sebebiyle Koramaz Nahiyesi Dimidre karyesinde timarı bulunan Hasanoğlu Seyyid İsmail timarına yapılan müdahalenin ortadan kaldırılmasını talep etmektedir. 9 Cemâziyelaahir 1240 [29 Ocak 1825].¹⁴

4.5. Eğriyollar

Koramaz Nahiyesi'ndeki bir başka timar köyü Eğriyollar ve çevresidir. 18. Yüzyıl başlarında tespit edilen bir kayda göre Eğriyollar karyesindeki 7.000 akçelik timara Mirimiran'dan aldığı tahvil ile mutasarrıf olan Mustafa, söz konusu timarı kendi rızasıyla Seyyid Ali isminde bir başkasına devretmek istemektedir. Defterhane'den bu arz üzerine çıkarılan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla iki parçadan oluşan timarın getirisi Hicri 1109'da 5.000 akçe iken 1112'de yapılan yoklama ile 8.000 akçeye çıkmıştır ki bu miktar, arzda bahsedilen 7.000 akçeden 1.000 akçe kadar fazladır. Herhalde 1112'ye kadar geçen süre içerisinde timarın mahsulünde bir artış yaşanmış olmalıdır. Defterhane kayıtları Sadaret makamına iletilmiş ve işlem 25 Şevval 1113 tarihinde onaylanarak Eğriyollar karyesindeki 8.000 akçelik timar Seyyid Ali'ye tevcih edilmiş ve kendisine berat verilmiştir. [25 Mart 1702]¹⁵

¹¹ BOA. C. TZ. 43/2112

¹² BOA. AE. SSLM. III. 410/235777

¹³ BOA. SMHD. I 86/5811.

¹⁴ BOA. C. TZ. 25/1214. Bu belge tamire muhtaç olması sebebiyle detaylı şekilde incelenememiştir.

¹⁵ BOA. AE. SMST. II. 72/7624. Belgede dikkat çeken bir ayrıntı şudur: Timarın kasr-ı yedi [yani devri] konusundaki arzda timardan **Kayseri Sancağı Küstere Nahiyesi, Eğriyollar karyesindeki timar** ibaresi geçerken Defterhane'den çıkarılan siyakat yazılı kayıtlarda ilgili timardan

Eğriyollar karyesindeki timarlarla ilgili bir diğer kayıt hicri 1147 tarihlidir. Koramaz Nahiyesi Eğriyollar karyesinde 9.000 akçelik timarın mutasarrıf olan Kasım timarına Alaybeyi tarafından haksız yere müdahale edildiğinden şikayet etmektedir. Ayrıca kadının ilamına bakılırsa söz konusu timar çürük ve bî-hâsıl yani verimsizdir. Kasım İran seferlerinde ve muharebelerinde ordu için görev almış olmasına ve timarlarının getirisi düşük olmasına karşın **ismi mevcûd cismi nâ-mevcûd** kimseler Mirimiran üzerinden timarı kendi üzerlerine kaydettirmişler ve celb-i mal etmek yani buradan vergi toplamak sevdasına düşmüşlerdir. Bu durum zaten geliri yetersiz olan Kasım'ı daha da zor durumda bırakmıştır. Arz merkeze ulaştınca Sadrazam Defterhane'den Ruus ve Tahvil kayıtlarının çıkarılıp incelenmesini emretmiştir. Kayıtlara göre 1144'de 7.000 akçe gelir getiren bu timarın gelirleri başka bir timarın daha ilavesiyle 10.100 akçeye çıkmış ve Kayseri Mirimiran tarafından Ahmed veled-i Ahmed'e her nasılsa kayd edilmiştir. Kayıtlarda Kasım'dan ise orta boylu, kara gözlü, açık kaşlı şeklinde bahsedildiği de yine burada zikredilmelidir. Defterhane'den yazılan telhisde 4 kılıçlık timarın seferlerde gerekli sayıda askeri toplayamamasından ötürü bölündüğü ve başkasına tevcih olunduğu ancak o kişilerin de İran seferinde herhangi bir hizmet vermemelerinden ötürü bu işlemin geri döndürülüp Kasım'ın İran seferindeki masrafları da göz önünde tutularak tekrar Kasım'a tevcih edilmesi teklif edilmiş Sadrazamca da "İlamı mucibince kaydına şerh virüle deyu buyuruldu" çıkarılarak timar yönetimindeki anlaşmazlık çözülmüştür. 19 Cemâziyelahir 1147 [16 Kasım 1734].¹⁶

Eğriyollar'daki bir başka timar tevcihi ise 1171 senesinde yaşanmıştır. Koramaz Eğriyollar karyesindeki 10.000 akçe timara mutasarrıf olan Ahmed bilâ-veled yani çocuksuz olarak vefat etmiş ve timarı boşa kalmıştır. Mehmed isimli biri de -muhtemelen o da Ahmed gibi timarlı sipahi olmalıdır- yazdığı arzla mezkur timarın kendi üzerine geçirilmesini talep etmiştir. Sadrazam buyrulsudunda "mucibince bilâ-veled fevti vâkî ise tevcih olunmak buyruldu" denilerek olayın araştırılması ve Ahmed'in timarı devredeceği oğlu gerçekten yoksa buna göre işlem yapılması emredilmiştir ki bu da daha önce sözü edilen ve sıkça yaşanan hak gasplarına karşı devletin aldığı bürokratik bir önlem olmalıdır. 18 Zilhicce 1171 [23 Ağustos 1758]¹⁷

4.6. İsbile

İsbile de yine 18. Yüzyıl boyunca timar olarak işletilen karyelerden birisidir. İsbile hakkında tespit edilen ilk timar kaydı hicri 1114 tarihli bir timar beratıdır. Kayseri Sancağı Alaybeyi'ne hitaben yazılan beratta Koramaz nahiyesi İsbile karyesindeki 9.001 akçelik timara mutasarrıf olan orta boylu, açık kaşlı Mehmed elindeki beratını zâyî etmiştir ve kendisine müceddeden [yeniden] berat verilmesini talep etmektedir. Talebi gayet normal bir işlem olduğu için Defterhane'ye iletilen arz üzerin timar tevcihini içeren Ruznamçe Defterlerine bakılmış, zayi kaydı bu defterlere de derkenar olarak düşülmüş, kendisine hazırlanan yeni beratta da -muhtemelen bir öncekinde olduğu gibi- sefer esnasında Kayseri Alaybeyi'nin bayrağı altında gerekli askerleri toplayıp savaşa gideceğine dair yükümlülükleri de hatırlatılarak beratı tevcih edilmiştir. 23 Zilhicce 1144 [17 Haziran 1732]¹⁸

İsbile'deki bir diğer timar tevcihi ise Hicri 1202'de olmuştur. Koramaz Nahiyesi, İsbile karyesinde 5.000 akçe timara mutasarrıf olan Seyyid Mehmed bilâ-veled vefat etmiş ve görevi boşa kalmıştır. Kayseri Miralayı El-Hacc Ahmed de bu timarı Kayseri'deki mülazım-ı evvellere teklif etmişse de bu teklif çoğunun nezdinde rağbet görmemiştir. Ancak daha sonra içlerinden birisi olan Musa veled-i Ali teklifi kabul etmiş ve timarın Musa'ya tevcih edilmesi için merkeze arz yazılmıştır. Defterhane'den yazılan derkenarlar ve bilgi notları Sadrazam'a sunulmuş ve 1201 senesi Rebiülevveli'nin guresinde [11 Aralık 1787] vefat eden Mehmed'den boş kalan timara tam 3 hafta

Eğriyollar, tâbî-i Koramaz, Gurus 8.000 şeklinde bahsedilmektedir.

¹⁶ BOA. C. TZ 38/1889. Metnin bağlamından kopmamak adına fazla detaya girilmese de ilgili kaydın satıra aralarından, timarlı sipahilerin timarlarını ve görevlerini kayıt dışı olarak kendi aralarında alıp sattıkları ve söz konusu kanunsuz işlemlerin sefer zamanında çeşitli bürokratik ve askeri sorunlara yol açtığı anlaşılmaktadır.

¹⁷ BOA. AE. SMST. III. 140/10010

¹⁸ BOA. SMHD. I. 99/6982

sonra [1 Ocak 1788] yeni bir tevcihat yapılmıştır. Bu, Osmanlı bürokrasinin ne kadar hızlı ve dikkatli bir şekilde işlemlerini yürüttüğü ve kayıt kültürünün ne kadar gelişmiş olduğunun da ilk elden bir kanıtıdır.¹⁹

4.7. Giryat

Koramaz nahiyesindeki bir başka timar köyü Giryat'tır. Giryat'taki 1.700 akçe gedik timarını işleten Kayseri Kalesi Mustahfızlarından Mehmed vefat etmiştir. Bunun üzerine Kayseri Kalesi Dizdarı Ahmed de boşta kalan gedik timarının Mehmed'in oğlu Ahmed'in üzerine geçirilmesinde bir mahsur olmadığını bildiren bir arzı merkeze iletmiş ve 15 Muharrem 1147'de yapılan başvuru Sadaretçe de makul görülerek kısa bir süre içerisinde Giryat'taki timar Mehmed'in oğlu Ahmed'e tevcih edilmiş ve kendisinin berattı yazılmıştır. 21 Safer 1147 [23 Temmuz 1734].²⁰

4.8. Hisarcık

Hisarcık da yine Koramaz nahiyesinin 18. Yüzyıldaki timar köylerinden birisidir. Hicri 1115 tarihlerinde Hisarcık'taki 4 kılıçlık timarın kullanım hakları üzerinden bir anlaşmazlık yaşanmış ve bu konu Ali isimli bir sipahinin arzıyla merkeze iletilmiştir. Ali'nin ifadesine göre mezkur timarları kontrol eden Halil isimli birisi buraları kanuna aykırı olarak ele geçirmiştir ve uygulamaları da hükümsüzdür. Ayrıca Hisarcık çevresinde 2.000 akçe 1 kılıçlık timarla daha ilgilenmemiştir. Yine Ali'nin ifadesine timarın yönetimindeki uygunsuzluktan dolayı söz konusu timarlar kendi üzerine geçmiş, bu konuyla ilgili kendisine verilen tahvil hükmü de beratı yazılana dek kaybolmuştur. Ali kendisine bir berat yazılmasını ve hukuksuzluğun giderilmesini talep etmektedir. Defterhane'den çıkarılan kayıtlarda Ağır, Kenar Irmak, Balasun ve Hisarcık'ta Halil'in işletmesinde sorunlar yaşadığı timarların toplam bedeli ise yıllık 12.400 akçedir. Sadrâzam, tahvil kayıtlarına göre 4 kılıçlık bu timarın Ali'ye devredilmesi, zayi olan tahvil hükmü ve sonrasında da timar beratının yeniden yazılıp Ali'ye tevcih edilmesini buyurmuş ve sorunu bu şekilde çözmüştür. 13 Ramazân 1115 [20 Ocak 1704].²¹

4.9. Kiçi Bürüngüz /Küçük Bürüngüz

Kayseri Koramaz nahiyesinde 18. Yüzyılda timar olarak toprakları yönetilen bir diğer karye Kiçi Bürüngüz karyesidir. Kayseri Kalesi Mustahfızlarından Hızır veled-i İsa Küçükbürüngüz'deki 1.400 açelik timarını kendi rızasıyla Mustafa'ya devretmiştir. Ancak ahardan Mehmed isimli bir şahıs ise timarın kendine babasından miras kaldığı şeklinde bir iddia ile ortaya çıkmış ve timar üzerinde hak iddia etmiştir. Arz sahibi Kayseri Dizdarı El-Hacc Mehmed'in detaylı ifadesinde sorunun kaynağını şu şekilde açıklamaktadır: Timar üzerinde hak iddia eden Mehmed'in babası Hacı Maksud Bey'e Hicri 1096 [1684/1685] senesinde Kayseri Damga Mukatası'ndan günlük 5 akçe ulufe bağlanmıştır. Hacı Maksud Bey yine aynı karyede yaşayan kardeşi Hızır'a bu geliri kendi rızasıyla devretmiştir. Hızır Bey de bu timarı 17 sene boyunca müstakil olarak zabtedip işlemiş ve bila-veled vefat etmiş ve bu süreçte timar yukarıda sözü edilen Mustafa'ya devredilmiştir. Bu bakımdan Maksud oğlu Mehmed'in iddiası haksız ve yersizdir. Defterhane'den çıkan kayıtlar da Kale Dizdarı Mehmed'in iddialarını doğrular niteliktedir ve 1.400 akçelik timar 2 Şaban 1113 tarihinde çıkarılan buyuruldu ile Mustafa'ya tevcih edilmiştir. [3 Aralık 1701].²²

Kiçi Bürüngüz'deki bir başka timar tevcihi hicri 1180 tarihinde meydana gelmiştir. Kayseri Kalesi Mustahfızlarından es-seyyid Mehmed veled-i Şeyh İbrahim 700 akçelik timarını kendi rızasıyla Hacı Mehmed veled-i Hacı Ömer'e devretmeyi talep etmiş ve bu talep Kayseri Kalesi Dizdarı Ali aracılığı ile merkeze bildirilmiştir. Sadrâzam kendisine bilgi verilmesini Reisü'l-küttâb'dan istemiş, Defterhane'ye sevk edilen arz orada işlem görmüştür. Defterhane'den çıkarılan kayıta ise timarın 700 değil 1.400 akçe olduğu görülmektedir. Defterhane'den gelen derkenar üzerine "İlamı mucibince Berat Kalemi'nde hıfz olunmak ve hidemat-ı iktizasına kıyam eylemek şartıyla kasr-ı yedinden tevcih olunmak" şeklinde çıka Sadrâzam buyruldu ile de ilgili timar Hacı Mehmed

¹⁹ BOA. C. TZ. 51/2543

²⁰ BOA. SMHD. I. 247/20146

²¹ BOA. AE. SMST. II. 91/9828

²² BOA. AE. SMST. II. 97/10576

veled-i Ömer'in üzerine tevcih edilmiştir. 18 Zilkâde 1180 [17 Nisan 1767].²³

4.10. Kurugöl

Kurugöl²⁴ karyesindeki timar Koramaz'ın diğer köylerindeki timarlardan yaklaşık 5-10 kat büyüklükte bir gelir ve vergi ünitesini teşkil etmektedir. Bu sebeple alt düzey memurlara değil daha üst düzey bir memurun işletmesine verilmiştir ve ismi de doğal olarak Kurugöl zeameti şeklinde geçmektedir. 1176 senesine ait kayıttan anlaşıldığı kadarıyla bu zeametın geliri 24.450 akçedir. Bu sebeple Divân-ı Humâyûn Kalemî Katiplerinden Mustafa Ganem Efendi'nin uhdesine tevcih edilmiştir. Ancak Mustafa Ganem Efendi vefat etmiştir. Arz sahibi olan kişiler arzlarında Divân-ı Humâyûn'da Ganem Efendi'ye denk bir Müslüman katip olmadığını, gayrimüslim katiplere de zeamet tevcihinin kanunen mümkün olmadığını, yine benzeri işlemlerin Sultân Mustafa Han ve Sultân Ahmed Han zamanında da vaki olmadığından hareketle zeametın ikiye bölünerek kendilerine tevcih edilmesini talep etmektedirler. Mustafa Dai ve İbrahim isimindeki kişiler imzalarından anlaşıldığı kadarıyla Divân-ı Humâyûn'da alt düzey Mühimme Kalemî katiplerinden olup maaşlarından şikayetçidirler. Kendi ifadelerine bakılırsa bu kişiler "*kalem-i mezbûr emekdarların olup leyl nehâr [gece gündüz] mühimme tahririyle [yazmakla] meşgul olup şayeste-i merhamete sezâvâr [yardım yapılmaya layık]*" bir haldedirler. Defterhane'den çıkarılan kayıttan ecnebilere ve gayrimüslimlere zeametlerin verilmeyeceğine dair Hatt-ı Humâyûn'un sureti çıkarılıp yazılmışsa da Kurugöl'deki zeametın alt düzey iki memur arasında bölüştürüldüğüne dair Sadrâzam buyrulduyu yayınlanmamıştır. Bu sebeple bu konuda kesin bir hüküm pek mümkün görünmemektedir. 7 Şaban 1176 [21 Şubat 1763]²⁵

4.11. Sarımsaklı

Koramaz nahiyesinin bir başka timar köyü Sarımsaklı'dır. Sarımsaklı karyesi hakkında tespit edilen en erken tarihli timar kaydı Hicri 1124 tarihlidir. Buna göre Sarımsaklı'da 3 kılıç 7.600 akçe timara mutasarrıf olan İbrahim veled-i Ahmed bu timarının 1.600 akçelik yani 1 kılıçlık kısmını kendi rızasıyla kardeşi Eyüp'e devretmek istemektedir. Defterhane'den gelen derkenar üzerine ilgili talep makul görülmüş ve 24 Zilkâde 1124 tarihinde Eyüp'e timarın tevcih olunduğuna dair buyduldu çıkarılmıştır. [23 Aralık 1712]²⁶

Sarımsaklı karyesine dair tespit edilen timar işleten kişilerden bir diğeri ise Dergah-ı Ali Müteferrikanlarından²⁷ İbrahim'dir. İbrahim'in Koramaz Sarımsaklı'daki timarı ise 6.000 akçeliktir. Kütahya'daki zeameti ile birlikte 35.340 akçelik bir zeameti yöneten İbrahim, Koramaz'daki timarına Kayseri Sancağı Alaybeyi tarafından yapılan müdahaleden şikayetçidir. Alaybeyi bu timarın İbrahim'e ait olmadığı iddiasında olduğu için İbrahim, tahvil kaleminden buranın kendisine tevcih edildiğine dair kaydın bir kopyasının çıkarılmasını ve sorunun çözülmesini talep etmektedir. Tahvil Kalemî'nden yazılan derkenarda İbrahim'in timarı ve zeametine dair kayıtların İbrahim'in arz ettikleri ile örtüştüğü görülmektedir. Sadrâzam da buyrulduusunda buna uygun şekilde düzeltilmesini emretmiştir. 23 Safer 1138 [31 Ekim 1725]²⁸

Koramaz Nahiyesi Sarımsaklı karyesinde yalnızca küçük ölçekli timarlar değil orta ölçekli vergi ünitelerini kapsayan zeamet araziler de mevcuttur. Dergah-ı ali Müteferrikanlarından Mustafa'nın mutasarrıf olduğu Koramaz Sarımsaklı'daki zeamet 35.269 akçeliktir. Mustafa ise timarın gelirlerinin yetersizliği [*bî-hâsıl ve çürük olması*] sebebiyle Adana Sancağı, Sarıçam Nahiyesi, Boynuyoğun mezrasında Ebubekir Hulûsi'ni işlettiği olan

²³ BOA. AE. SMST. III. 292/223366

²⁴ 1530 tarihli tahrirde, Zamantı kazasının Hınzırı ve Gömülgen nahiyesinde Kuru Göl adında bir mezraa bulunuyor, muhtemelen orası olsa gerek, bk. BOA., TT. d., Numara: 998, s. 549

²⁵ BOA. AE. SMST. III. 128/9922. Bu belgenin ekinde süreci detaylı şekilde anlatan bir timar beratı mevcuttur.

²⁶ BOA. SAMD. III. 164/16046

²⁷ Üst düzey bürokratların veyahut bizzat sultanın hizmetinde çalışan görevlilere verilen ad.

²⁸ BOA. SAMD. III. 183/17835. İbrahim'in Sarımsaklı 7.600 akçelik timarıyla ilgili bir başka kayıt çok sonraları 1172 tarihine aittir. Gelir yetersizliği sebebiyle timarı Ömer isimli bir başka kişiye devreden İbrahim'in bu değişikliği bir süre sonra tersine dönmüş, Ömer de timarı işletememiş ve timar yeniden İbrahim'in üzerine kaydedilmiştir. BOA. SMST. III. 109/8270 [17 Haziran 1759].

14.541 timarı da üzerine kasr-ı yed ettirmiş, yani almış ve bu birleştirme işlemlerinin berata dökülmesini talep etmektedir. Defterhane'den yazılan derkenar la talep edilen ilhak yani birleştirme işlemi 10 Rebû'l-âhir 1156 tarihinde sadrâzam tarafından çıkarılan buyruldu ile onaylanmış ve tevcihat gerçekleşmiştir. [3 Haziran 1743].²⁹

Sarımsaklı'da yine bir timar değişikliği bu dönemde meydana gelmiştir. Sarımsaklı ve Koramaz'ın bir diğer karyesi olan Darsiyak'ta 7.100 akçe timara mutasarrıf olan Mehmed veled-i Seyyid Ahmed 5 Rebû'l-evvel 1171'de [17 Kasım 1757] vefat etmiş ve timarı boş kalmıştır. Der-sa'âdet'e gelen mektub üzerine Defterhane'deki Ruznamçe kayıtlarına müracat edilmiş, Mehmed veled-i Seyyid Ahmed'in beratı iptal edilmiş ve Kayseri Sancak Beyi'nin bayrağı altında savaşmak, toprağı işlemek ve timarın gereklerini yerine getirmek koşuluyla Osman'ın üzerine tevcih olunmuştur. 10 Zilkâde 1171 [16 Temmuz 1758].³⁰

Sarımsaklı'da hicri 1185'de bir başka timar tevcihi yaşanmıştır. Adana ve Kayseri Koramaz Sarımsaklı karyesinde toplamda 35.027 akçe zeamete mutasarrıf olan Abdülatif bin İsmail'den boşalan gedik timarı; bu timar sahibinin hazineye ödenmesi gereken vergilerini ve devletin timar işletmesinde timar sahiplerine zorunlu kıldığı diğer yükümlülüklerini yerine getirmek koşuluyla Mehmed Said'e tevcih edilmiştir. Diğer timar tevcihlerinden farklı olarak değişiklik talebini içeren arzın üstünde, Mehmed Said'in görev yaptığı kalemin sorumlularından Vekil-i ser-müteferrika Ahmed'in Mehmed Said hakkında yazdığı iyi hal kağıdı denebilecek başka bir arzı daha mevcuttur. İyi hal kağıdı denebilecek arzda Mehmed'in ehl-i ırz, dindar, hizmetkar ve sahib-i emekdar birisi olduğu; sefer zamanı Devlet-i Aliyye'ye sadakat ve istikamet üzere hizmet ettiği, 33 yaşında gücü kuvveti yerinde birisi olduğu belirtilmiştir. Tevcihat ve devir ise 5 Zilkâde 1185'de gerçekleşmiştir. [9 Şubat 1772].³¹

Sarımsaklı'ya dair 18. Yüzyılın sonunda devlet bürokrasisine yansıyan bir başka timar işlemi ise şu şekildedir: Koramaz nahiyesi Sarımsaklı'daki 2.300 akçe timara mutasarrıf olan Ömer veled-i Ahmed, Sancakbeyi'nin de onayı ile elindeki timarı kendi rızasıyla, savaş ve ceng ü cidal için iktidar ve ehliyet sahibi olduğu belirtilen akrabası Mehmed veled-i Abdullah'a devretmek istemektedir. Kayseri Miralay es-seyyid Yahya'nın mektubuyla merkeze ulaşan bu arz doğrudan Defterhane'ye gönderilmiş ve oradan bu konuyla ilgili derkenar yazılmıştır. Tahvil Kalemi'nden yazılan derkenara uygun olarak Sadrazam da işlemi onaylamıştır. Buyrulduyunun başında "Arz ve şürûtu mucibince Berat Kalemi'nde hıfz olunmak şürûtuyla kasr-ı yedinden tevcih olunmak" demiş ve Mehmed veled-i Abdullah için berat hazırlanmıştır. 9 Cemâziye'l-evvel 1199 [20 Mart 1785].³²

Sarımsaklı karyesindeki son timar değişiklikleri 19. Yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Dergâh-ı Âli müteferrikânlarından Mehmed Sâdi, Koramaz Sarımsaklı ve Adana'daki zeametini kendi rızasıyla Mehmed Nuri'ye kasr-ı yed etmek istediğini belirten bir arzı merkeze sunmuştur. Defterhane'den sorulan bu talebin hukuken bir sorun teşkil etmediği oradan gelen yanıtla da onaylanmış ve tevcihat gerçekleşmiştir. 29 Zilhicce 1220 [20 Mart 1806].³³

Sarımsaklı hakkında 19. Yüzyılda tespit edilen son timar kaydı ise Hicri 1234 senesine aittir. Sarımsaklı'da 3.800 akçelik timara mutasarrıf olan Seyyid Mehmed veled-i Seyyid Mustafa, söz konusu timarını Hüdavendigâr ve Kayseri Sancaklarında bazı başka bölümlerle birlikte toplam 24.193 akçelik zeâmeti yöneten Lağımcı Mustafa veled-i İsmail'e devretmek istemektedir. Defterhane'ye iletilen arz, timar, tahvil ve yoklama defterlerinden ayrı ayrı kontrol edilmiş ve buranın Hicri 1228 senesi Zilkâdesi'nin yedisinden [1 Kasım 1813] beri Seyyid Mehmed veled-i Seyyid Mustafa tarafından yönetildiğine dair derkenar çıkarılmıştır. Sadrazam Humbarahâne Nazırı ve Lağımcı Baş Ağa'dan bi'l-iştirak fikir beyân etmelerini istemiş ve onlardan gelen olumlu yanıt üzerine söz konusu timarı, zeametini içine birleştiren "Şürûtu mucibince ilhâken tevcih olunmak buyruldu" şeklindeki kararı buyrulduşuna yazmış ve burayı Lağımcı Mustafa'ta tevcih etmiştir. 21 Rebû'l-âhir 1234 [17 Şubat 1819].³⁴

²⁹ BOA. SMHD. I. 118/8562. Bu işlemle ilgili bir diğer kayıt: BOA. SMHD. I. 217/17196 [11 Temmuz 1743]

³⁰ BOA. SMST. III. 36/2450. Bu belgede yapılan işleme dair güzel bir timar beratı örneği mevcuttur

³¹ BOA. SMST. III. 159/12492

³² BOA. AE. SABH. I. 119/8081

³³ BOA. HAT. 1494.

³⁴ BOA. C. TZ. 29/1442.

4.12. Ulu Bürüngüz

Koramaz Nahiyesinin 18. Yüzyılda timar olarak idare edilen köylerinden bir diğeri de Ulu Bürüngüz'dür. 1119 tarihli bir kayıta burada yaşanan bir sorun mevzubahis edilmiştir. Buna göre Ulu Bürüngüz'de 9.330 akçe Malikanenin 4.665 akçesi nısf-1 malikane olmak üzere aynı karyedeki mescidinin imam, müezzin, mütevellî ve câbîsine verilmekte diğeri yarısı da Şah Hatun bin Hızır Bey Vakfî'na gelir olarak ayrılmıştır. Ancak arz sahibi ve Şah Hatun Vakfî evladından olan Ali'nin iddiasına göre Mescid'in mütevellîsi olan şahıs -metinde ismi boş bırakılmıştır- kendine ayrılan payı kabul etmeyip, malikane gelirinin diğeri yarısı olan para üzerinde de hak iddia etmektedir. Ayrıca Mescid'in mütevellîsi olan şahıs elinde yetki belgesinin olduğunu da iddia edip gelirlerin tamamını almak istemektedir. Ali ise Defterhane'de mahfuz defterlerdeki vakıf ve malikane kayıtlarının tekrar çıkarılmasını ve uğradığını iddia ettiği haksızlığın ortadan kaldırılmasını talep etmektedir. Defter Emîni kendine ulaşan arzı incelemiş ve ilgili kayıtları ihraç etmiş, yani açığa çıkarmıştır. Kayda göre Ulu Bürüngüz'deki malikanenin nısfı Mescid-i Alaaddin Vakfî'na diğeri nısfı yarısı ise Şah Hatun bin Hızır Bey Vakfî'na aittir. Vakıf arazilerinde gendüm, alef, şair [buğday, arpa, yulaf vs] yetiştirilmekte ve bu gelir bu şekilde sağlanmaktadır. Defter Emîni'nden yazılan Ulu Bürüngüz'deki arazilerin gelir kalemlerine ait detaylı derkenar sorunu çözmekten ziyade konuya dair bilgileri içermektedir. Sadrâzam ise derkenarın Divân-ı Humâyûn'da görüşülüp arazi ve gelir anlaşmazlığını çözülmesi yolunda bir buyruldu çekmiş ve sorunu Divân-ı Humâyûn'a havale etmiştir. Ancak sonucun ne olduğuna dair herhangi bir malumata tesadüf olunamamıştır. 7 Muharrem 1119 [10 Nisan 1707].³⁵

Ulu Bürüngüz'deki bir başka timar el değişikliği hicri 1141 tarihinde meydana gelmiştir. Ulu Bürüngüz'deki 3.299 akçelik timara tezkire ile mutasarrıf olan Ahmed ve yine Kayseri Boyahanesi'ndeki 999 akçelik timara mutasarrıf olan Mehmed'in isimleri kayıtlarda mevcut olmasına rağmen kendileri fiziken ortalarda gözükmemektedirler. Kayseri Miralay olan Mustafa Bey de boşta olan bu timarların İbrahim, Seyyid Hüseyin ve Ahmed üzerine tevcih edilmesini Der-sa'âdet'den talep etmektedir. Defterhane'den çıkarılan kayıtlar tarafından incelenmiş ve "Mucibince tevcih ve Alaybeyi arzı hıfz olunmak buyruldu" şeklinde bir karar vererek Alaybeyi'nin arz metninin Deftere kaydedilip Alaybeyi'nin talebi doğrultusunda gereken tevcihatların yapılmasını emretmiştir. 21 Şaban 1143 [1 Mart 1731].³⁶

Bu dönemde Ulu Bürüngüz karyesine dair tespit edilen son kayıt ise 19. Yüzyılın başlarına yani hicri 1228 yılına aittir. Bu belgede Ulu Bürüngüz karyesindeki Daniş Ali Bey Cami'nde Yasinhânlık³⁷ görevine gelecek olan kişiye, İstanbul Mercan Ağa Mahallesi'nde sakin Saray-ı Atik-i Mamure Katibi El-Hacc İsmail Efendi'nin hayratından bir gelirin bağlanmasına dair bir vakıf tevcihatı söz konusu edilmektedir. Bu belge Ulu Bürüngüz karyesinde caminin bu dönemdeki varlığı ve hangi vakıfla dirsek teması halinde olduğunu göstermesi açısından Koramaz tarihi için önemlidir. 16 Muharrem 1228 [19 Ocak 1813].

4.13. Üskübi

Koramaz'ın bir başka timar köyü Üskübi'dir. Üskübi'deki timara dair 18. yüzyıldaki en erken timar tevcihatı hicri 1153 tarihine aittir. Kayseri Kalesi'nde mustahfız olan Hüseyin'in 1.400 akçelik gedik timarı vefatı üzerine boşa düşmüştür. Kayseri Kalesi Dizdarı Ahmed Bey de bu durumu merkeze iletmiştir. Arzının içinde boşta kalan timarının Hüseyin'in oğlu Ahmed'e tevcih edilmesini de teklif etmektedir. Defterhane'den gelen derkenar Sadrâzam tarafından da münasib görülmüş ve 8 Şaban 1153 tarihinde tevcihatı gerçekleştiren sadrâzam buyruldu çıkarılmıştır. [29 Ekim 1740].³⁸

Üskübi'de bu dönemde yaşanan bir başka olay ise timarlı sipahilerin köylülerden kanuna aykırı olarak mal talep etmeleriyle ilgilidir. Üskübi'deki reaya öteden beri kanuna uygun olarak öşür vergilerini ödemelerine rağmen

³⁵ BOA. AE. SAMD. III. 82/8204.

³⁶ BOA. İE. AS. 64/5772.

³⁷ Cami'de Kuran-ı Kerim okumakla görevli kimselere verilen isimlerden birisi.

³⁸ BOA. SMHD. I. 237/19024.

timarlı sipahilerin kendilerinden kanuna aykırı olarak daha fazla kovan vergisi almak istemesi halkı canından bezdirmiş ve Der-sa'âdet'e şikayet mevzubahs olmuştur. Defterhane'ye gelen arz üzerine Üskübi'nin defterlerdeki kayıtları çıkarılmıştır. İlk kayıt İcmal Defteri'ne aittir. Kayda göre buranın 2.000 akçelik bir timar olduğu tespit edilmiştir. Yine çıkarılan bir başka kayda göre buranın gelirlerinin nısfı yani yarısı malikane yarısı da Şah Hatun binti Hızır Vakfı'na aittir ve o dönemde vakıf evladından olan Hacı Davud tarafından bir kısmı idare edilmektedir. Gelir kalemleri ise topraklarda yetişen buğday, arpa ve arı kovanlarından ibarettir. Sadrâzam, buyrulduşunda Defter-i Hâkâni [Tapu Tahrir Defteri] ve vakıf kayıtlarına itibar edilmesini ve toprağı işleyen köylülerden kanuna nizama aykırı olarak fazla emval talep edilmemesini buyurmuştur. 25 Muharrem 1174 [6 Eylül 1760]³⁹

4.14. Vekse

Vekse de Koramaz Nahiyesi'nin timar olarak işletilen köylerinden birisidir. Vekse'deki timar arazilerle ilgili olarak tespit edilen en erken tarihli belge Hicri 1161 tarihine aittir. Seyyid İbrahim isimli timar sahibi Kayseri Sahra Mancasun ve Koramaz Vekse'deki timarlarına, timarla ilgisi olmayan kişiler tarafından müdahalede bulunulduğundan şikayet etmektedir. Arzı dikkate alan Der-sa'âdet, Defterhane'den Vekse ve Mancasun ile ilgili kayıtları çıkarttırmıştır. Vekse hem Hoca Muslihiddin Vakfı'na ait bir vakıf köyü hem de malikane olarak işletilen bir yerdir. Gelirleri toplamı ise 22.000 akçeye ulaşmaktadır. Sadrâzam, çıkardığı buyrulduşunda Defterhane'deki kayıtlara göre gelirlerin taksimi ve arazilerin yönetilmesini emretmiştir. 8 Rebîü'l-âhir 1161 [24 Nisan 1748].⁴⁰

Bu tarihten kısa bir süre sonra yine Vekse'deki bir başka timar gelir yetersizliği sebebiyle devletin bürokratik gündeminde kendine yer bulmuştur. 8.200 akçelik bu timarın 30 senedir işletmesini elinde bulunduran Mehmed veled-i Şaban timarın iptalini ve tekaüde sevkini talep etmiştir. Zira kendisi yaşlanmıştır ve timarla ilgilenemediği için timarın gelirleri de zamanla azalmıştır. Defterhane'ye sevk edilen arz üzerine çıkarılan kayıtlarla arza düşülen derkenar arasındaki bilgiler birbiriyle tutarlıdır. Sadrâzam'a ulaşan derkenara sadrâzam "*Mezbur [Mehmed] alil [ihtiyar] olub rükûb ve nüzule [ata binip inmeye] iktidarı olmamağla bir nefe Cebelü bedeliyesi merhameten tekaüdlük tevcih olunmak buyruldu*" şeklinde bir buyruldu çekmiş ve Mehmed veled-i Şaban'ın üzerindeki timar görevini ondan almıştır. 26 Şevval 1172 [22 Haziran 1759]⁴¹

Vekse hakkında tespit edilen son timar kaydı ise 19. Yüzyılın başlarına aittir. Vekse'deki 8.200 akçelik timara mutasarrıf olan Abdullah veled-i Abdülkadir fevat etmiş ve timarı boş kalmıştır. Arz sahibi olan Miralay-i Kayseri İsmail'in ifadesine göre merhumun oğlu Mehmed bu görevi yapacak yeterliliğe sahiptir. Der-sa'âdet'e ulaşan arz, Defterhane'de tahvil ve yoklama kayıtları ile karşılaştırılmış ve arzdaki bilgilerin doğruluğu Sadrazamca da onaylanıp Mehmed veled-i Abdullah'a söz konusu timar tevcih edilmiştir. 19 Rebîü'l-âhir 1221 [6 Temmuz 1806].⁴²

³⁹ BOA. SMST. III. 87/5941

⁴⁰ BOA. SMHD. I. 87/5941.

⁴¹ BOA. AE. SMST. III. 185/14568.

⁴² BOA. AE. SSLM. III. 93/5618.

5. KORAMAZ VAKIFLARI VE MALİKANELERİ HAKKINDA BAZI NOTLAR

Koramaz bölgesindeki karyelerin bir kısmı vakıf köyüdür ve buradan toplanan gelirler yine o bölgede veyahut farklı yerlerdeki vakıfların işletmesinde kullanılmaktadır. Yine pek çoğu civar nahiyelerdeki karyelerin vergi gelirleri birleştirilmiş buralar malikane şeklinde tasarruf edilmeye başlanmıştır. Bu birleştirme işlemi ise karyeler, Müslim veya Gayrimüslim olarak ayrı ayrı ele alınmamışlardır. Tespit edilen Muhasebe Defterleri'ndeki Kayıtlardan hareketle Koramaz ve çevresi ile ilgili 18. yüzyılın başındaki tabloyu şu şekilde özetlemek mümkündür:

5.1. BOA.EV.HMH.d. 5224 [1760]

s.1/b

Nâhiye-i Koramaz, Der-Livâ-i Kayseriyye

Gemülük tâbi-i Koramaz, malikâne ve zevâyâ, cem'-i mahsulat Hazîne-i Medîne-i Münevvere-i şerefhâde ve ketbü'l-vücûh serbesttir ve madem ki tahsisdir girü alınmaya ve a'vârizdan mu'âfdir. tâbi-i Koramaz

s.2/b

Karye-i Tuz Hisâri, vakf-ı mezbûr, tâbi-i Koramaz.

Karye-i Keykubad, vakf-ı mezbûr, tâbi-i Koramaz.

s.3/a

Karye-i İc-in, vakf-ı mezbûr, tâbi-i Koramaz.

Karye-i Koyun Abdalı, vak-ı M[ezbur]ve Kara Kışa? Cema'âti mülk eylemiştir, karye olmuştur.

s.3/b

Karye-i Mancasın, mezra'a-i vakf-ı M[ezbur], hariç ez-Defter, tâbi-i Koramaz.

s.4/a

Karye-i Saru Kaya, vakf-ı Mezbûr, hariç ez-Defter, tâbi-i Koramaz.

s.4/b

Karye-i Gersek, vakf-ı Mezbûr, hariç ez-Defter, tâbi-i Koramaz.

s.5/a

Karye-i Kurd İni, vakf-ı Mezbûr, hariç ez-Defter, tâbi-i Koramaz.

s.5/b

Karye-i Hasad-yiri, vakf-ı Mezbûr, tâbi-i Koramaz.

18.610 akçe

Suret-i Defter-i Cedîd-i Mufassal-ı Sultânî budur ki nakl olundu. Tahriren evâil-i şehir-i Şâ'banü'l-mu'azzam, sene selâse ve seb'în ve mie ve elf.¹

5.2. BOA.EV.HMH.d 8439 [1816]

19. yüzyılın başlarındaki tabloyu şu şekilde özetlemek mümkündür:

s. 2/b

Nâhiye-i Koramaz, Der-Livâ-i Kayseriyye

Vakf-ı Mancusun malikâne-i vakf-ı Mescid-i karye-i mezkûr. Vakf-ı Mescid-i Âhî İsâ vakf-ı evlâd-ı evlâddan Nısf Sehm Münevver Hâtun ve Nısf Sehm Şâh Dümdâr Bey Emîr-i Zülkadriyye Der-tâbî-i Koramaz.

s. 8/a

Der-karye-i Boran-burclu Cema'âti, mülk etmişler karye olmuştur. Tâbî-i Koramaz.

s. 9/a

Mezra'â-i Küb?, Tâb-i karye-i Gesi, nısf Mâlikâne, Vakf-ı türbe-i Halile Hâtun, ve nısf-ı aharı Mülk-i Hacı Yusuf ve Hacı İbrahim veled-i Hacı Mûsâ ve mucib-i Defter-i Atik, karye-i Gesi ahalisi ve hariç ez-defterhâ, karye ahalisi

¹ 1 Şâ'ban 1173 [19 Mart 1760]

ekerler. tâbî-i Koramaz.

s.12/b

Dimidre, Mâlikâne, vakf-ı Zâviye-i 'İlmü'd-dîn, tâbî-i Koramaz.

s.16/a

Karye-i Göger?, Mâlikâne 2, mülk 2 sehem ve kusûr der-tasarruf-ı Şâh Sultân veled-i Ali Bey tâbî-i Koramaz.

s. 17/a

Karye-i Barsama, Mâlikâne ve Vakf-ı Medrese-i Ashâb-ı Kehf, der-vâkıf-ı 'Alâü'd-devle-i Zü'l-kadriyye, Vâkıf-ı Şâh-rûh Beğ veled-i Alâü'd-devle Beğ tâbî-i Koramaz.

s. 18/a

Mezra'a-i Beyviran, Barsama nâm karyenin ekeneği, malikâne-i Vakf-ı evlâd-ı Hadîce Hâtun, hâla Dârü's-selâm Hâtun tâbî-i Koramaz.

1.000 akçe

Suret-i Defter-i Cedîd-i Mufasssal-ı Sultânî budur ki nakl olundu. Tahriren şehri evâil-i Rebîü'l-âhir, ihdâ ve selâsîn ve mieteyn ve elf.²

Osmanlı Devleti'ndeki vakıf uygulamalarında Hz. Peygambere ve kutsal topraklara hürmeten her vakfın gelirlerinden küçük de olsa bir kısmını Mekke ve Medine havalisine bırakmak adeta kânûn gibiydi. Pek çok vakıf bu şekilde gelirlerinin bir kısmını Mekke Medine'ye bağışlamıştır. Koramaz nahiyesi ve civar karyelerinde de durum bu şekildedir. Ancak tespit edilen 2 adet Haremeyn Muhasebesi defterinden hareketle Koramaz karyelerindeki vakıf gelirlerinin tamamının buraya bağışlandığı söylemek tarihsel açıdan doğru olmaz. Ancak Zülkadriyye Beyliği zamanında kurulan bazı erken dönemli tekke ve zaviyelerinin vakıfları defterden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı'nın son döneminde kadar bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Zira İsa Bey zaviyesi vakfının kurucusu Zülkadriyye Beyi Alâü'd-devle olarak defterde gözükmektedir. Vakıf Muhasebesi Defterleri, vakfın göre farklı coğrafi bölgelerde gelir getiren akarlarına göre tutulan bir defter formu olduğu için bu defterlerde her zaman coğrafi bir bütünlük aramak diplomatika ve kodifikasyon açısından mantıklı olmayacaktır. Bu bağlamda özellikle Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi EV.HMH.d 5224 künye nolu Haremeyn Vakfı Muhasebe Defteri'nde, Koramaz'ın tüm cizye gelirlerinin Haremeyn Vakfı'na tahsis edildiğine dair yorum, teknik olarak biraz zorlama gözükmektedir. Ancak yukarıda zikredilen karyelerde mevcut vakıf akarlarının Medine-i Münevvere Vakfı'na bağlı olduğu; yine vakfın yani vakfı kuran kişinin evladı sayılan kişiler ile kamu yararı gözetilen mescid, medrese gibi yerlerin Koramaz'ın gelirlerinden yararlandığı açıkça görülmektedir.

² 1 Rebîü'l-âhir 1231. [1 Mart 1816]

6. 19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA NÜFUS DEFTERLERİNDE KORAMAZ

Nüfus Defterleri hakkında yukarıda detaylı bilgi verilmiştir. Bu kısımda Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk nüfus sayımları olan ve ilki 1246/1830'da yapılan sayımlara dair beş nüfus defterini incelemeye tabi tutulmuştur. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defterlerin künyeleri ise şu şekildedir:

6.1. BOA. NFS.d., Numara: 1961

Bu defter Kayseri bölgesinde yapılan ilk nüfus sayımına ait olup, tarihi 1246/1830'dur. Defter görünüşe göre 428 sahifedir. Defter kazalara göre yapılan tahrirlerin birleştirilip, ciltlenmesi ile meydana getirilmiştir. Ayrıca orijinal sahife numaralarına göre Kayseri taşrasına yani köylerine ait olup, baştan 1-14. sayfalar arası eksiktir ve Müslüman nüfusa ait bir defterdir.

Defterin ikinci kısmının hangi kazaya ait olduğu tespit edilememiştir zira baştan 1-32 sahifeleri eksiktir. Takib eden 33-41 sahifeler de eksiktir. Aşağıya tesbit ettiğimiz Koramaz köylerini ve o kazaya ait yekun nüfusu alacağız.

Defter No	Sahife	Kaza	Karye	Hane	Nüfus
1961	1-14	Kayseri	?	882	1887
	45b-47b		Gergeme	76	212
	63b-64b		Muncusun	75	195
	70b-72a		Bayram Hacılı	56	159
	101b-102b		Pusatlu	51	153
	104b-105a		Elmalu	16	43
	105a-		Parsama	66	169
	106b-109a		İsbıdın	94	217
	109a-110a		Vekse	36	76
	110a-111b		İsbile	63	186
	132b		Yabani	5	7
	141a-143b		İstifane	97	268
	169b-173a		Ağırnas	130	345
	173a-174a		Nize	31	84
	174a-176a		Darsiyak	79	224
	176a-177a		Kuruköprü	51	178
	177a-179a		Salkuma	62	146
	179a-179b		Sultanhanı	35	106
			Sarımsaklı		
	180b-182a		* Cami-i Kebir mahallesi	69	197
	182b-183b		* Yukarı mahalle	54	152
	183b-185a		* İbrahim Bey Camii mahallesi	54	171
	185a-187b		* Aşağı mahalle	96	251
	187b-189a		Ammiler	46	139
	192a-193b		Boyacı	58	143
	197b-198b		Kirsan	25	77

KORAMAZ VADİSİ TARİHİ

Defter No	Sahife	Kaza	Karye	Hane	Nüfus
	201b-205b		Palas ¹	158	386
	205b		Mecmu-ı ehl-i islâm der kurâ-yı Kayseriye	7693	21005
	1a-32b	Karahisar-ı Develü		1200	3127
	12b-16a	İncesu			1897

¹ Kayseriye'ye tâbi müstakil kaza.

6.2. BOA. NFS.d., Numara: 1962

Yukarıdaki defterin devamı niteliğinde olan bu defter de aynı tarihlerde Kayseri köylerindeki gayr-ı müslim (Ermeni-Rum) nüfusa aittir.

(1246/1831) itibariyle Kayseri'de gayr-ı Müslimlerin yaşadığı köyler şunlardır:²

KARYE	ERMENİ	HANE	NÜFUS	SAYFA	RUM	HANE	NÜFUS	SAYFA
AĞIRNAS					+	28	68	107-108
GESİ					+	18	62	106-107
ÜSKÜBİ					+	45	115	111-113
MOLU					+	19	47	113-114
ENDERLİK								
- Taşçı mh.					+	31	112	114-115
- Kozacıklı mh.					+	55	141	116-118
- Köstendilli mh.					+	29	96	118-120
- Aparlı mh.					+	33	116	120-122
- Düğüncülü mh.					+	73	225	122-126
- Zorbazlı mh.					+	42	133	126-128
- Çağlalı mh.					+	40	144	128-130
- Kayalı mh.					+	18	62	130-131
- Şamili mh.					+	44	147	131-133
Çukur					+	41	148	134-136
ENDERLİK [TOPLAM]						406	1324	
İSTİFANE								
- Petro mh.					+	35	78	146-148
- Küçük Papaz mh.					+	31	86	148-150
İSTİFANE [TOPLAM]						66	164	
ZENCİDERE								
- Vasil Keşiş mh.					+	79	209	155-159
- Zencidere Manastırı					+	6	44	159
- Sava Keşiş mh.					+	74	211	159-163
- Anderya Keşiş mh.					+	99	283	163-168
ZENCİDERE [TOPLAM]						258	747	
VEKSE					+	22	41	168-169
ERKİLET	+	88	230	8-Dec	+	125	293	140-146
EFKERE	+	212	619	13-23				
BÂLÂ GESİ	+	97	189	23-26				
MANASTIR-I KEBİR	+	17	35	26-27				
MANASTIR-I SAGİR	+	5	25	28				
MANCUSUN	+	62	148	28-36				
- Keşiş mh.		64	141	33-36				
MANCUSUN [TOPLAM]		126	289					
NİZİYE	+	62	148	36-39				
KONSUN	+	44	138	36-41	+	45	139	284-287
DEREVENK	+	68	208	41-45	+	95	266	150-154
GESİ	+	44	144	45-47				
BELVİRAN	+	12	37	47				
TOMARZA	+	19	37	48				

² BOA., NFS.d., Numara: 1962, s. 5-6

KORAMAZ VADİSİ TARİHİ

KARYE	ERMENİ	HANE	NÜFUS	SAYFA	RUM	HANE	NÜFUS	SAYFA
- Kuyu mh.	+	73	206	49-52				
- Yukarı mh.	+	81	209	53-57				
- Câmî mh.	+	73	224	57-60				
TOMARZA [TOPLAM]		246	676					
KÖSTERE	+	75	237	60-64				
CUCUN	+	14	26	64-67				
SARIMSAKLI					+	74	242	136-140
DARSİYAK					+	51	150	108-111
GERGEME	+	2	10	67	+	9	35	133-134
TALAS	+	12	36	67-68				
- Derviş mh.					+	65	199	194-197
- Şahbalı mh.					+	39	96	197-199
- İbiş mh.					+	14	33	200
- Çancı mh.					+	36	92	200-202
- Çukur mh.					+	18	46	202-203
* Kemer mh.					+	43	90	204-206
- Dolaylı mh.					+	24	79	206-208
- Yokrados mh.					+	17	39	212-213
- Han mh.					+	12	42	213-214
- Melik mh.					+	54	163	214-216
- Estik mh.					+	40	97	218-220
- Karaca mh.					+	11	25	220-221
- Köselü mh.					+	25	71	221-222
- Mengüş mh.					+	30	82	222-224
- Avas mh.					+	23	69	224-225
- Çaputçu mh.					+	22	69	225-226
- Kaytaz mh.					+	23	56	225-226
- Arslan mh.					+	40	130	227-229
- Hopaser mh.		10	49	72-73				
- Kanber mh.	+	16	63	70-71				
- Demirci mh.	+	16	58	74-75				
- Cünbüş mh.	+	16	58	76-77				
- Mihal mh.		19	57	68-69	+	70	241	208-212
- Bagdasar mh.	+	20	60	68-69	+	18	44	203-204
- Kerbânbaşı mh.	+	20	62	88-89				
- Çerkes mh.	+	20	64	90-91	+	15	40	214
- Gülbey mh.	+	24	98	87-88				
- Etam mh.	+	24	89	89-90				
- Salır mh.	+	27	85	84-85				
- Ciğerci mh.	+	28	85	71-72				
- Turabi mh.	+	31	103	85-87				
- Danis mh.	+	34	97	73-74				
- Arakil mh.	+	49	154	81-83				
- Küçükköy mh.	+	71	215	77-81				
TALAS [TOPLAM]		437	1433			639	1803	
GERMİR								
- Balaban mh.	+	40	122	92-94	+	33	100	175-177
- Çorbacı mh.	+	13	28	94	+	50	132	173-175
- Eci Arzman mh.	+	20	56	94-95				

19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA NÜFUS DEFTERLERİNDE KORAMAZ

KARYE	ERMENİ	HANE	NÜFUS	SAYFA	RUM	HANE	NÜFUS	SAYFA
- Eci Sahhak mh.	+	19	64	96-97	+	35	105	169-171
- Sudamık mh.	+	38	127	97-99	+	49	128	179-182
- Papa Abraham mh.	+	18	57	99-100	+	35	103	171-173
- Papa Pol mh.	+	23	72	100-101				
- Papa Yovan mh.	+				+	37	95	177-179
- Küçükbel mh.	+	29	91	101-102				
- Bedros mh.	+	38	138	103-105				
- Kuşhane mh.	+	6	25	105	+	46	138	188-190
- Bostancı mh.					+	42	113	183-184
- Pehmeli mh.					+	36	103	184-186
- Şirin mh.					+	39	134	186-188
- Karşık mh.					+	49	140	190-193
GERMİR [TOPLAM]		244	780			451	1291	
1. ARA TOPLAM	ERMENİYAN	1878	5567		RUMİYAN	2272	8638	
2. ARA TOPLAM	GAYRİMÜSLİM [ERMENİ-RUM]				HANE	NÜFUS		
					4150	14.205		
KARAHİSAR-I DEVELÜ								
-Ortaköy					+	73	196	233-236
-Betel [Rüm]						78	217	237
-Betel [Ehl-i İslâm]						1200	3127	237
KARAHİSAR-I DEVELÜ [TOPLAM]	MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM				HANE	NÜFUS		
					1278	3344		
İNCESU								
-İncesu [Rüm]					+	568	1479	270
-İncesu [Ehl-i İslâm]						772	1887	270
İNCESU [TOPLAM]	MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM				HANE	NÜFUS		
					1340	3366		
GENEL TOPLAM	ERMENİYAN			RUMİYAN				
	HANE		NÜFUS	HANE		NÜFUS		
	1878		5567	2991		10.530		
	HANE			NÜFUS				
	4869			16.097				

6.3. BOA. NFS.d., Numara: 2003

2003 nolu defterin künyesinden defterden “1246 tarihli Kayseri köyleri nüfus defterinin cild-i ulâsı olup, Talas, Germir, Zencidere taraflı köylerini havidir.” şeklinde bahsedilmektedir.

6.4. BOA. NFS.d., Numara: 2004

Bu defterin tarihi Gurre-i [1] M[uharrem] 1256 / 5 Mart 1840 olup, defterin üzerinde **Kayseriye kurâsının İslâm nüfusunun cild-i sânisidir** yazmakta, iç kapağında ise sonradan yazılmış intibai uyandıran **Bozok Eyâleti Kayseri Livâsı Kayseri Kazâsı şeklinde** derkenarlar mevcuttur. O tarihlerde Osmanlı bürokrasisinde Kayseri için Kayseri sözü yerine Kayseriye kullanılmaktadır. Ayrıca yine o tarihlerde Kayseri Ankara'ya tâbidir.

Bu defter âdetâ Koramaz'a tahsis edilmiş bir içeriğe sahip olması hasebiyle bölge tarihi için ayrıca bir öneme sahiptir. Defterde yer alan yerleşim yerleri şunlardır:

Efkere, Kiçi Bürüngüz, Darsiyak, Ulu Bürüngüz –Daniş Ali Bey Mahallesi, -Alaüddevle Mahallesi, -Mütevelli Ağa Mahallesi, Nize, Isbıdın, Dimitre, Ağırnas, Taşlık, Üskübî, Vekse, Kuru Köprü, İsbile.

Köylerin Nüfusları

Köy	Sahife	Hane	Nüfus
Efkere	4a-7b	49	117
Kiçi Bürüngüz	10a-13a	42	91
Darsiyak	15a-22b	82	227
Ulu Bürüngüz ³			
-Daniş Ali Bey mahallesi	25a-30a	58	147
-Alaüddevle mahallesi	31a-36b	76	174
-Mütevelli Ağa mahallesi	39a-42a	63	131
Nize	45a-48a	36	91
Isbıdın	49b-56a	90	194
Dimitre	58a-70a	148	359
Ağırnas	73a-87a	143	422
Taşlık	88a-89a	20	28
Üskübî	90a-93b	43	106
Vekse	95a-98a	39	93
Kuru Köprü	101a-104b	41	110
İsbile	107a-111a	42	121
Barsama*	111b-116a	52	146
Gesi**			
-Güney mahallesi	93a-99b	85	204
-Kuzey mahallesi	101a-106b	63	155
Mancusun**			
-Yakarı mahallesi	109a-114a	62	156
-Orta mahallesi	116b-119b	37	90
-Aşağı mahallesi	121a-124a	41	95
Salkuma**	1b-6b	53	147

³ BOA., NFS.d., Numara: 2004, vr. 25a'da “Büyük Bürüngüz” yazıyor.

Köy	Sahife	Hane	Nüfus
Sarımsaklı			
-İbrahim Bey mahallesi	9a-14b	55	160
-Yeni Cami mahallesi	16b-21a	44	129
-Cami-i Kebir mahallesi	23a-27b	71	136
-Derviş Ağa mahallesi	29b-35b	71	183
Gergeme**	38a-46b	84	252
Sultanhanı**	49a-52a	30	84
Palas**	53a-65a	143	372

*Barsama BOA., NFS.d., Numara: 2005 defterin içinde olup, bu defter de “cild-i sâlis” olarak numaralanmıştır. Defterde ana hatları ile Kayseri şehrinin kuzeyi ile Koramaz’ın batısındaki köyler yer almaktadır.

**Bu Köylere dair bilgiler 2008 numaralı defterden alınmıştır. Aslında bu defterler tamamen bu köylere aittir.

6.5. BOA., NFS.d., Numara: 2006

Yukarıdaki 2000-2006 numaralı defterlerin devamı olup, bir bölge ayırımı gözetmemesi yönünden negatif ayrılmaktadır. Defterin muhtevası Hacılar tarafı ağırlıklı olmak ile beraber içinde, Koramaz köylerinden Mancusun ve Gesi de bulunmaktadır.

6.6. BOA., NFS.d., Numara: 2008

Yukarıdaki defterlerin devamı olup, muhtevasında Salkuma, Sarımsaklı ve Palas köyleri bulunmaktadır.

6.7. NÜFUS DEFTERLERİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

İncelediğimiz nüfus defterlerine göre o tarihlerdeki Kayseri, merkez Kayseri kazası ile İncesu ve Karahisar-ı Develi'den oluşuyordu. Müslümanların yaşadığı köyler: Gergeme, Muncusun, Bayram Hacılı, Pusatlı (Bozatlı?), Elmalı, İsbıdın, Vekse, İsbile, Yovani (Yabani), İstifane, Ağırnas, Niziye, Darsiyak, Kuru Köprü, Salkuma, Sultan Hanı, Sarımsaklı, Ammiler (Emmiler), Boyacı (Boyalı), Kirse (Kirsan) ve Palas olup, Palas'ın ayrıca kaza hükmünde olduğu belirtilmiştir.

Sadece Ermenilerin yaşadığı köyler ise şunlardır: Erkilet, Efkere, Bâlâ Gesi (burada iki de manastır bulunuyor), Mancusun, Derevenk, Gesi, Belviran, Tomarza, Köstere'de Cucun; Talas ise hem Ermeniler'in hem de Rumlar'ın yaşadığı bir yer olup, büyük bir yer olduğu için bazı mahallelerinde sadece Ermeni veya sadece Rumlar yaşamaktadır. Bazı mahalleler ise her ikisinin milletin birlikte yaşadığı yerlerdir. Ermeni mahalleleri: Ciğerci, Hopaser, Demirci, Cünbüş, Küçükköy, Arakil, Salır (veya Salir), Turabi, Gülbey, Kerbanbaşı, Etam, Danis, Kanber; sadece Rumların yaşadığı Talas mahalleleri: Arslan, Avas, Çancı, Çaputçu, Çukur, Derviş, Dolaylı, Estik, Han, İbiş, Karaca, Kaytaz, Köselü, Melik, Mengüş, Şahbalı, Yokrados, Kemer; Ermeni ve Rumların birlikte yaşadığı mahalleler: Mihal, Bagdasar ve Çerkes mahalleleri.

Germir yine gayr-ı Müslimlerin çok olduğu bir yer olup, Eci Arızman, Küçük Bel, Bedros sadece Ermeni, Papa Yovan, Bostancı, Pehmeli, Şirin ve Karşuk sadece Rumların; Balaban, Çorbacı, Eci Sahhak, Sudamık, Papa Abraham ve Kuşhane Ermeni ve Rumların birlikte yaşadığı mahalleler idi.

Karahisar-ı Develü ve İncesu'da Ermeni nüfus olmayıp, Karahisar'da 1200 müslüman ve 78 Rum ile İncesu'da 772 müslüman ve 568 Rum ahali bulunuyordu.

Müslümanlar umum itibariyle ziraatle yani çiftçilik ile uğraşırken bazı köylerde bazı meslekler ön plana çıkmaktadır. Mesela Vekseli Müslümanların çoğu nakkaş ve kafesçi, Niziyelilerin çoğu yine nakkaş, kafesçi ve değirmenci; Ağırnaslı Müslümanların çoğu merkebçi, Darsiyaklıların çoğu taşçı, nakkaş, duvarcı, merkebçi ve sandalcı idi.

Rum ve Ermenilere gelince; yalnızca Mancusun, Tomarza, Köstere, Sarımsaklı köylerinde ziraat ile uğraşanlar olup, Gesi Bâlâ'da bıçakçılar, Mancusun ve İstifane'de taşçı, Germir'de boğçacıların çokluğu dikkat çekmektedir. Bunların dışında her türlü sanat, zanaat ve satıcılık (esnâf) Rum ve Ermenilerin elinde bulunuyordu. Dikkat çeken bir başka husus da neredeyse her Rum ve Ermeni haneden bir kişinin Der-Aliye (yani İstanbul'da) olmasıdır. Muhtelif yerlerde din adamı (papaz, keşiş) olarak bulunanlar da yine dikkat çekicidir. Zaten Bâlâ Gesi'de iki tane manastır olup, bunların toplam 60 nüfusu olup, her ikisi de birer küçük köy (veya mahalle) hükmünde idi. Buralardaki nüfusun da çoğunluğu muallim olarak kaydedilmiştir. Dolayısı ile bu manastırların birer papaz ve keşiş okulu olduğunu kabul etmeliyiz.

Bunun dışında Ermeni ve Rumların neredeyse o zamanın bütün Anadolu'sunu yayılmış oldukları hatta köy veya mahallelerinde yaşayanlardan çok başka şehirlerde satıcılık yapıp, sanatlarını icrâ ettikleri görülmektedir. Yine dikkat çeken mesleklerden birisi sandalcı olup, buna Müslüman arasında da tesadüf olunuyor; bunların tamamı İstanbul'da yaşıyordu.

Gayr-ı müslim Ermeni ve Rum nüfus arasında tesbit edilen meslekler şunlardır:

Abacı, alacacı, arpacı, attar, babuçu, bağçeci, basmacı, bazergan, berber, bezirci, bezzaz, bıçakçı, boğçacı (bohçacı), boyacı, canbaz, çerçi, çizmeci, çölmekçi, değirmenci, dellak, demirci, dibekçi, doğramacı, dökmeçi (düğmeçi?), duhancı, duvarcı, dülger, eğerci, eskici, fırıncı, hamamcı, hekim, hizmetkâr, hurdacı, ıstarcı, kahveci, kalaycı, kantarcı, karasığırıcı, kasab, katırcı, keçeci, keresteci, kiremitçi, koltukçu, koşumcu, kozacı, körükçü, köşker, kuyumcu, manav, molozcu?, muytab, nalband, nalinci, penbeci, sandalcı, sapancı, sarraf, sazende, sepetçi,

seyis, sıvacı, taşçı, terzi, tombakçı (tömbekici), tuğlacı, tüccar, tüfenkçi, yazıcı, yemenici, ziraatçı (çiftçi)

Gayr-ı müslim nüfusun temsilcilerine genellikle kocabaşı denilmektedir ancak bu tahrirde Müslümanların muhtarlarına karşı Ermeni ve Rumların temsilcisi konumunda olanlardan müdir (müdür) şeklinde söz edilmiştir. Bunların da müdir-i evvel ve müdir-i sânileri olup, bazı büyük köy ve mahallelerde müdir-i sâlis, müdir-i râbilere de tesâdüf olunmuştur. Tabiatıyla her köy ve mahallede Müslümanların imamı olduğu gibi gayr-ı Müslimlerin de en az birer keşiş veya papaz bulunmaktadır.

7. 21. YÜZYILDA KORAMAZ VADİSİ VE UNESCO DÜNYA MİRASI LİSTESİ SÜRECİ

7.1. GÜNÜMÜZDE KORAMAZ VADİSİ'NDE NÜFUS VE YERLEŞİM

Tarih içinde farklı tarihsel tabakalarda var olan ve yerleşim yeri olarak varlığını sürdüren Koramaz Vadisi ve civarında Osmanlı döneminde kırka yakın köy ve köy altı yerleşim bulunmaktadır. Bunların kimisi zaman içinde yerleşim yeri olma özelliğini kaybetmiş, kimisi boşalmış, kimisi civar köylerle birleşip yeni köyleri vücuda getirmiştir. Bugün Ağırnas [Taşören], Bağpınar [İsbıdın/Istepan], Turan [Dimitre/Demure/Demre], Kiçi [Küçük] Bürüngöz, Ulu Bürüngöz, Subaşı [Üskübü, Üskübi], Vekse köyleri ise hala yerleşim yeri olarak mevcuttur.¹ Yerleşim yerlerinin coğrafi dağılımları ise vadi boyunca şu şekildedir:

Koramaz Vadisi'nde bugün mevcut olan yerleşim yerlerini gösteren harita.²

Koramaz Vadisi'ndeki köylerin nüfus ve demografik yapıları ise son 55 yıldır büyük çapta değişmemiştir. Cumhuriyet sonrası dönemde Türkiye genelinde yapılan nüfus sayımlarında Koramaz Vadisi ve çevresinin nüfusu ise genel hatlarıyla şu şekilde gösterilebilir:

¹ BOA.NFS.d [Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Nüfus Defterleri Tasnifi]: 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1970, 1976, 1978, 1988, 1989, 1990, 1995, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2050, 7219'de bu köy ve köy altı yerleşimlere dair kayıtlar bulunmaktadır.

² Bilgin Yazlık, "Koramaz Vadisi, Columbarium Mezarları", Historical Analysis, Volume 14, Issue 3, 2019, p. 674.

Koramaz Vadisi'ndeki İlçe ve Köylerin Nüfusu³

Nüfus Sayımı	Ağırnas [Taşören]	Bağpınar [İsbıdın/]	Turan [Dimitre]	Küçük [Kıç] Bürüngöz	Ulu [Büyük] Bürüngöz	Subaşı [Üskübü]	Vekse [Özlüce]
1945	1835	587	925	332	1232	416	330
1955	2314	435	580	378	1128	432	352
1965	2452	392	842	427	1224	406	323
1970	2998	335	856	491	992	436	309
1975	1982	290	971	467	898	383	233
1980	3050	292	971	524	913	469	306
1985	3059	240	1046	498	750	382	245
1990	3449	228	1173	546	787	371	247
2000	4387	306	2240	461	1686	266	208
2013	2904	261	1213	469	721	305	105

Tabloda Vekse ve Ulu Bürüngöz köyü göç veren ve zaman içinde nispeten küçülen, Turan köyü Ağırnas [Taşören] kazası ise yıllar içinde nispeten büyüyen köyler olarak dikkati çekmektedir.

³ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ank, 1948, s. 351-352; 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ank, 1961, s. 316-317; 1965-2000 arası için: Türkiye İstatistik Kurumu internet sitesi: "http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047" [E.T. 10/08/2020], 2013 yılına ait veriler için: Kayseri Ansiklopedisi, c.4, s. 376-377.

Günümüzde Büyük Bürüngüz Köyü⁴

⁴ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Beşinci Ara Rapor, s.18.

Günümüzde Küçük Bürüngüz Köyü⁵

⁵ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Beşinci Ara Rapor, s.33.

Ağırnas Mimar Sinan Evi⁶

⁶ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi

Günümüzde Bağpınar (Isbıdın) Köyü⁷

⁷ <https://www.sevgeztat.com/gesi-bagpinar-koyu-gezimiz/>, [E.T, 10/08/2020]

Günümüzde Bağpınar [Isbıdın] Köyü⁸

⁸ <http://www.koramazvadisi.com/bagpinar/> [E.T, 10/08/2020]

Günümüzde Vekse [Özlüce] Köyü⁹

⁹ <http://www.koramazvadisi.com/vekse/>, [E.T, 10/08/2020]

Günümüzde Subaşı [Üskübü] Köyü

7.2. UNESCO DÜNYA MİRASI LİSTESİ SÜRECİ

Koramaz Vadisi'nin Kayseri'de, Türkiye'de ve dünya kültür çevrelerinde kamuoyunun gündemine geldiği yakın dönemdeki en önemli gelişme, Vadi'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesi sürecidir. UNESCO dünya mirası listesinin ne olduğu ve dünya kamuoyunda ne ifade ettiğinin de bu noktada biraz açıklanmasında yarar var.

“UNESCO” kelimesi, İngilizce United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization kelimelerinin baş harflerinden oluşmakta, Türkçe'de “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu” olarak kullanılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'in bir özel kurumu olarak oluşturulan UNESCO'nun kuruluş yasası, İngiltere'de 1945 yılında 44 ülkenin temsilcilerinin katıldıkları bir toplantıda kabul edilmiştir. Türkiye, bu yasayı imzalayan ilk yirmi devlet arasında onuncudur. UNESCO eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki amaçlarını, kendisine üye olan her devlette kurulan Milli Komisyonlarla gerçekleştirmeye çalışır. 1949 yılından beri UNESCO Türkiye Milli Komisyonu ülkemizde aktif bir şekilde çalışmaktadır. UNESCO'nun en tanınmış programları arasında; eğitim alanında “Herkes için Eğitim (Education For All)”; kültür alanında “Dünya Mirası Programı (World Cultural and Natural Heritage Program)”; bilim alanında ise “Sürdürülebilir bir Gelecek için Bilim (Science for a Sustainable Future)” sayılabilir. UNESCO, Birleşmiş Milletler'in entelektüel yüzü olarak kabul edilmektedir. UNESCO küresel ölçekte barışın tesisi için eğitim, bilim ve kültürün yaygınlaştırılmasına çalışır. İçinde bulunduğumuz dönemde UNESCO belli öncelikler gözetmektedir. Bunların en başında Afrika ve Cinsiyet Eşitliği konuları gelmektedir. Bu öncelikleri uygularken Barış Kültürü ve Sürdürülebilir Kalkınma üzerinden Gençlik, Küçük Ada Ülkelerinin Kalkınması ve Az Gelişmiş Ülkelerin Sorunlarına önem verir. UNESCO'nun kültür alanındaki faaliyetlerini, Kültürel İfadeler (Cultural Expressions), Dünya Belleği (Memory of the World), Kültürel Varlıkların Yasadışı Yollardan Ticareti (Illicit Trafficking of Cultural Artifacts), Somut Olmayan Kültürel Miras (Intangible Cultural Heritage) ve Dünya Mirası (World Cultural and Natural Heritage) programları aracılığı ile yürütmektedir. Bu programların her biri hükümetler arası anlaşmalara bağlı olarak yürütülmekte, kendi idari organlarını içermektedir. Örneğin Dünya Mirası Programı 1972 yılında imzalanan Dünya Miras Sözleşmesi (Convention Concerning the Protection of Cultural and Natural Heritage) uyarınca yürütülmektedir.”¹⁰

Dünyanın büyük bir kısmının doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilendiği İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dünya devletleri kendi aralarında sürdürülebilir bir barışın tesisi için bir takım girişimlerde bulunmuş ve bu konuyu gündemlerine almışlardır. Birleşmiş Milletler'in kuruluşu ile nihai bir şekil alan bu ortak aklın temel amacı; devletler arasındaki sorunların silahlı çatışmalara dönüşmeden masa başında halledilebilmesi için zemin oluşturmaktır. Bunun sağlanmasının dolaylı bir yolu da dünyanın farklı coğrafyalarında mevcut olan ve insanlığın ortak mirası addedilebilecek yerlerin kayıt altına alınması ve korunarak gelecek kuşaklara miras bırakılmasıdır. Dünya halklarının tarihsel miraslarının envanterinin çıkarılması ve bu yapıların sağlam bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması, bunun sonucunda oluşabilecek kültürel devamlılık ve turistik/ticari trafik; toplumların birbirini daha yakından tanınması ve -eğer varsa- birbirlerine karşı önyargılarını kırarak küresel barışa katkı sağlayacaktır. Bu yolda ilk olarak UNESCO bünyesinde 1972'de Dünya Mirası Sözleşmesi imzalanmış, 1992'de ise Dünya Miras Merkezi tesis edilmiştir.

“UNESCO bünyesinde 1992 yılında kurulan Dünya Miras Merkezi (World Heritage Center), UNESCO adına sekreteryaya görevini üstlenerek üye ülkelere ve Dünya Miras Komitesine danışmanlık yapmaktadır. Dünya Miras Komitesi'nin görevleri arasında, Dünya Miras Listesine yapılan başvuruların değerlendirilmesi, listede kayıtlı olan alanların korunma durumlarının incelenmesi, iyi korunamayan alanların Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne alınması, maddi destek taleplerinin değerlendirilmesi sayılabilir. Bunlar dışında küresel ölçekte karşılaşılan sorunlara yönelik politikaları belirlemek, ilke kararları ve sözleşmeler ile insanlığın ortak mirası niteliğindeki doğal ve kültürel alanların korunması konusunda liderlik yapmak da görevleri arasındadır. [...] Kuruluşundan

¹⁰ Yonca Kösebay ERKAN, <http://bianet.org/biamag/toplum/165945-unesco-dunya-miras-listesi-nedir> [ET. 10/08/2020]

itibaren her yıl yapılan toplantılar sözleşmeye taraf olan 191 üye ülkeden katılan uzman, diplomat, araştırmacı ve gazetecilerden oluşan yaklaşık 1500 kişilik bir grup tarafından aktif olarak takip edilmekte ve tüm dünyaya canlı olarak yayınlanmaktadır.”¹¹

Türkiye Cumhuriyeti de üzerinden bulunduğu kültürel mirasın dünya halklarınca da bilinip tanınmasını medeniyetin bir zorunluluğu olarak görmüş, Birleşmiş Milletler çatısı altında girdiği 24 Ekim 1945 tarihinden itibaren insanlığın ortak mirası olan her türlü değer için aktif olarak doğrudan ya da dolaylı BM adına faaliyetlerde bulunmuştur. Kültürel mirasın korunması yönünde irade gösteren ve bu iradeyi de imzayla resmiyete geçiren UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında taraf devletlerin; kendi sınırları içerisinde mevcut kültürel varlıklara yönelik bir takım sorumlulukları vardır. Türkiye ilk kez 1994 yılında Dünya Miras Merkezi’ne geçici listeyi iletmış bu geçici liste 2000, 2009, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında güncellenmiş olup listede şu an 3 karma [Kültürel/doğal], 3 doğal ve 77 kültürel olmak üzere toplam 83 adet varlık bulunmaktadır.¹²

Ülkemizden bu listeye 2020 yılında ise Beypazarı Tarihi Kenti [Ankara], İzmir Tarihi Liman Kenti [İzmir], Karatepe Aslantaş Arkeolojik Alanı [Osmaniye], Zerzevan Kalesi ve Mithraeum [Diyarbakır] ve Koramaz Vadisi [Kayseri] dahil olmuştur. Koramaz’ın UNESCO Geçici Dünya Mirası listesine girmesi yerel ve ulusal basında da pek çok habere konu olmuş, bölge halkı tarafından mutlulukla karşılanmıştır.¹³ Bu süreç genel hatlarıyla şu şekilde gerçekleşmiştir: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, ÇEKÜL Vakfı ve Obruk Mağara Araştırma Grubu’nun girişimleriyle 2013 yılında başlayan envanter ve katalog çalışmaları yıllar içinde ilerlemiş, her yıl hazırlanan raporlar 2013-2020 arasında genişletilmiş, yerleşim yerleri altında tespit edilen yer altı yapıları, kaya kiliseleri, mezarlar ve yer altı şehirlerine dair ayrıntılı raporlar hazırlanmıştır. Obruk ve Mağara Grubu Araştırmacılarından Ali Yamaç’ın sözleri bu bağlamda aydınlatıcıdır:

“Kayseri, aslında çok ilginç bir şehir. Kapadokya’nın başkenti. Hem Doğu Roma İmparatorluğu zamanında hem de ondan önce Roma İmparatorluğu zamanında. Bütün Kapadokya eyaletinin başkenti olan bu şehir her tarafıyla kaya yapılarıyla doluydu. 2013 yılında bu projeye başladık. 2013 yılından bu yana birçok defa gelip yeraltı şehirlerini ölçtük ve belgeledik. Bunların arasında en önemlisi Koramaz Vadisi, Kayseri’ye çok yakın. Üzerinde yedi küçük köy var. 16 km uzunlukta. Koramaz’ın özelliği vadi olarak Türkiye’de açık ara en çok kaya yerleşimine sahip olması. 476 kaya ölçümü yerleşimi belgelendi, çizildi ve fotoğraflandı. Bunların arasında yer altı şehirleri oldukça önemli. Bu en sonraki 5’inci rapor tümüyle Koramaz Vadisi’ne ait. Aslında vadideki zenginliği buradan görebilirsiniz. 476 tane yapı tek tek çizilip, raporlanıp fotoğraflandı. 5’inci rapor 220 sayfa kalınlığında. Bu bizim açımızdan çok memnuniyet verici bir çalışma.”¹⁴ Koramaz Vadisi’nin yeniden keşfi, kazı, rekreasyon ve envanter çalışmalarının ne şekilde yapıldığına dair sürece bu bağlamda daha yakından bakmak fikir verici olacaktır.¹⁵

¹¹ Yonca Kösebay ERKAN, <http://bianet.org/biamag/toplum/165945-unesco-dunya-miras-listesi-nedir> [ET. 10/08/2020]

¹² Dünya Miras Geçici Listesi hakkında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html> ‘den daha detaylı bilgilere ulaşılabilir. [ET. 10/08/2020]. UNESCO Miras Geçici Listesi’nde bulunan Türkiye’deki diğer yerlerin listesi için bkz. <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=tr> [ET. 10/08/2020].

¹³ NTV’de çıkan haber 16 Nisan 2020 tarihli haber: “<https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/koramaz-vadisi-unesco-dunya-mirasi-gecici-listesine-girdi,W0s2kg8ky0OP50HAbe0s1w>”; Sabah Gazetesi’nde çıkan 19 Nisan 2020 tarihli haber: “<https://www.sabah.com.tr/turizm/2020/04/19/koramaz-vadisi-tarihi-dokusu-ve-dogal-guzellikleriyle-buyuluyor>”; Atlas dergisinde çıkan 13 Mayıs 2020 tarihli haber: “<https://www.atlasdergisi.com/gundem/koramaz-vadisi-unesco-listesinde.html>”; Kayseri Olay internet sitesinde çıkan 18 Nisan 2020 tarihli haber: “<https://www.kayseriolay.com/iste-unesco-dunya-mirasi-ilan-edilen-kayseri-koramaz-vadisi-tikla-izle-h61204.htm>”; Kayseri Haber internet sitesinde çıkan 3 Temmuz 2020 tarihli haber: “http://www.kayserihaber.com.tr/haber/kayserinin_essiz_degeri_koramaz_vadisi-47478.html”.

¹⁴ http://www.kayserihaber.com.tr/haber/kayserinin_essiz_degeri_koramaz_vadisi-47478.html [E.T.10/08/2020].

¹⁵ Bu kısımdaki bilgiler Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Obruk Mağara Araştırma Grubu ve ÇEKÜL [Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı] tarafından 2017-2020 tarihleri arasında hazırlanan Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri 1-5. Ara Raporlarından yola çıkılarak

Koramaz Vadisi ve Kayseri'deki diğer yer altı şehirlerinin ortaya çıkarılmasını süreci, projenin amacı ve işletilen protokol sürecine giden yol araştırmacılar tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

“Türkiye'nin uzun ve derin mağaralarında çalışan az sayıda mağaracının bir araya geldiği OBRUK Mağara Araştırma Grubu, bu önemli faaliyetlerinin yanı sıra uzun soluklu yeraltı yapıları projeleriyle de tanınmıştır. Bu çalışmalarımızın ilki, Dr. Çiğdem Aygün yönetimindeki bir proje kapsamında 2008-2009 yıllarında Ayasofya ve Topkapı Sarayı yeraltı yapılarının araştırılması, ölçülüp haritalanması projesidir. Büyük tarihsel öneme sahip bu yapıların, uzman mağaracılar tarafından yapıya hiçbir zarar vermeksizin ve yer yer dikey mağaracılık teknikleri de kullanılarak araştırılması açısından bu çalışma önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.”¹⁶ Araştırmacıların da belirttiği üzere mağara ve obruklarda çalışan dağcılarının sayısı azdır. Zira kurulum ve hazırlanma süreci açık alanda yapılan sportif faaliyetlere göre daha fazla risk barındırmaktadır.

Projenin amacı ise araştırmacı grubu tarafından şu şekilde özetlenmiştir: “Her ne kadar günümüzde “Kapadokya” olarak tanınan bölge Türkiye'nin Nevşehir-Ürgüp-Göreme üçgeninde yer almakta ise de Antik Çağlar'da Kapadokya'nın başkenti, bugün Kayseri olarak bilinen Caeserae şehridir.[...] Nevşehir-Ürgüp-Göreme üçgeninde olduğu gibi antik Caeserae'da bu volkanik tüf, yörede yaşayan insanlar tarafından kazılmış, kayaların içine meskenler, kiliseler ve korunma amaçlı yeraltı şehirleri inşa edilmiştir.[...] Kayseri'nin kaya yapıları ve yeraltı şehirleri öğrendiğimiz kadarıyla daha önce araştırılmamıştır.”¹⁷

Bu amaç doğrultusunda yapılan girişimler sonucu taraflar arasında bir protokol imzalanmıştır: “27-29 Aralık 2013 tarihinde Kayseri şehri ve civarında yaptığımız ön araştırmanın ardından ÇEKÜL Vakfı ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi ile yapılan görüşmeler sonucunda bölgenin yeraltı yapılarının araştırılması, ölçülüp haritalanması ve envanterlenmesine yönelik Kayseri Büyükşehir Belediyesi, ÇEKÜL Vakfı ve OBRUK Mağara Araştırma Grubu tarafından imzalanmıştır.”¹⁸ Protokolün tam ismi Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Hazırlanması İş Protokolü şeklindedir ve Birinci Ara Rapor'un ekler kısmında [s.81-84] protokolün tam metni mevcuttur.¹⁹

Birinci Ara Rapor sürecinde [Aralık 2013-Haziran 2014] detaylı araştırmalara konu olan, envanter çalışması yapılan ve haritalandırılan yerler sırasıyla şunlardır:²⁰

No	Yeraltı Şehirleri	Kaya Yerleşimleri ve Güvercinlikler	Su Yapıları	Diğer
	Ali Dağı Yeraltı Şehri	Gesi /Değirmendere	Ötedere Vadisi	Yeşilhisar Vadisi
	Ali Saip Paşa Yeraltı Şehri	Belağası Yerleşimleri		
	Çatalın Yeraltı Şehri			
	Penzikli Yeraltı Şehri			
	Kırlangıç Vadisi Yeraltı Şehri			
	Ötedere Vadisi Yeraltı Şehri 1			
	Ötedere Vadisi Yeraltı Şehri 2			
	Belağası Yeraltı Şehri			
	Doğanlı (Kırkmerdiven) Yeraltı Şehri			
	Güzelöz Yeraltı Şehri			

derlenmiştir.

¹⁶ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay, Kayseri, 2017, s.13. Araştırmacıların da belirttiği üzere mağara ve obruklarda çalışan dağcılarının sayısı azdır. Zira kurulum ve hazırlanma süreci açık alanda yapılan sportif faaliyetlere göre daha fazla risk barındırmaktadır.

¹⁷ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor, s. 11.

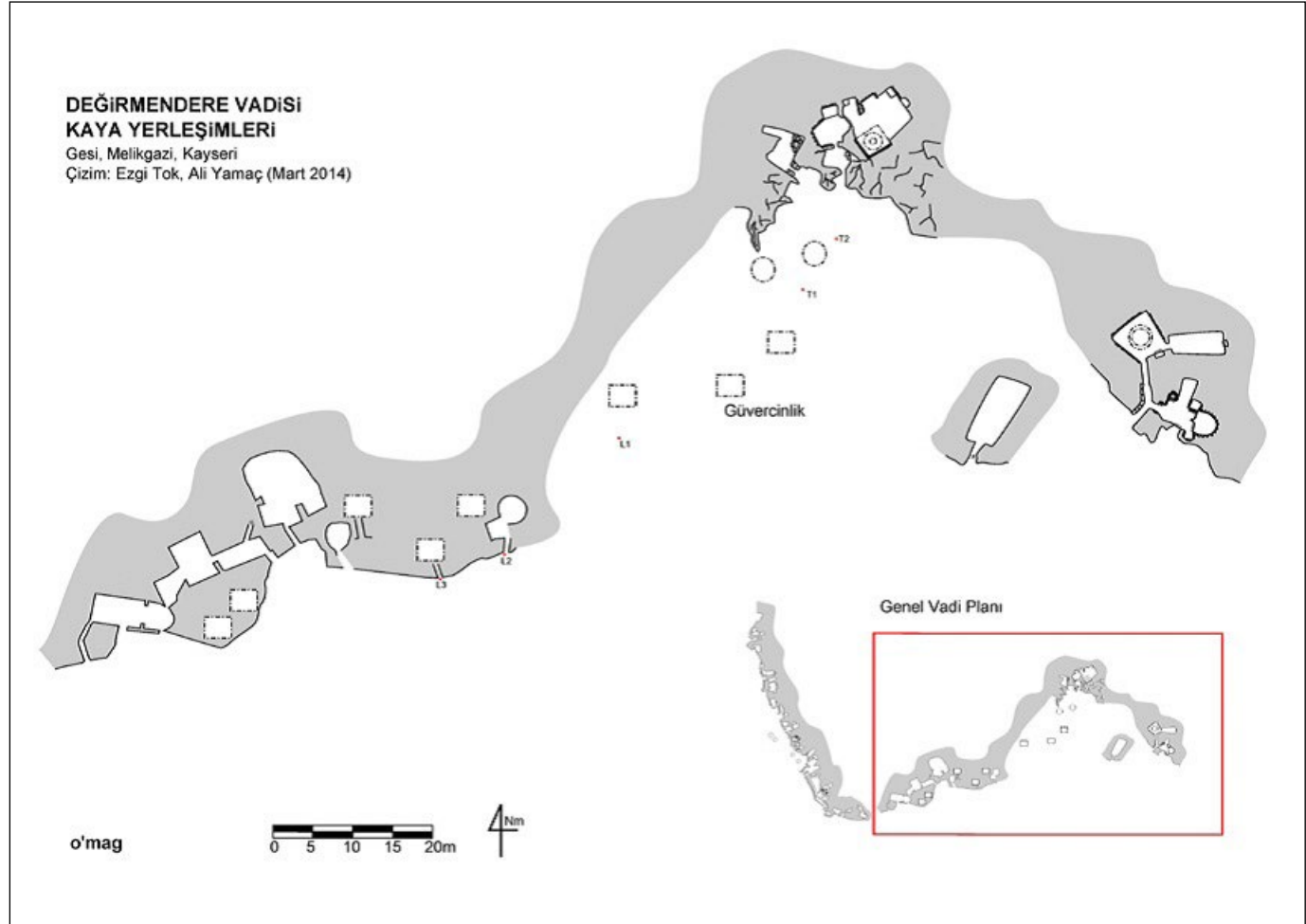
¹⁸ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor, s.13.

¹⁹ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor, s.81-84. İmzalayanlar: Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Mustafa Yalçın, ÇEKÜL Vakfı Başkanı Prof. Dr. Metin Sözen ve OBRUK Başkanı Ali M. Yamaç'tır.

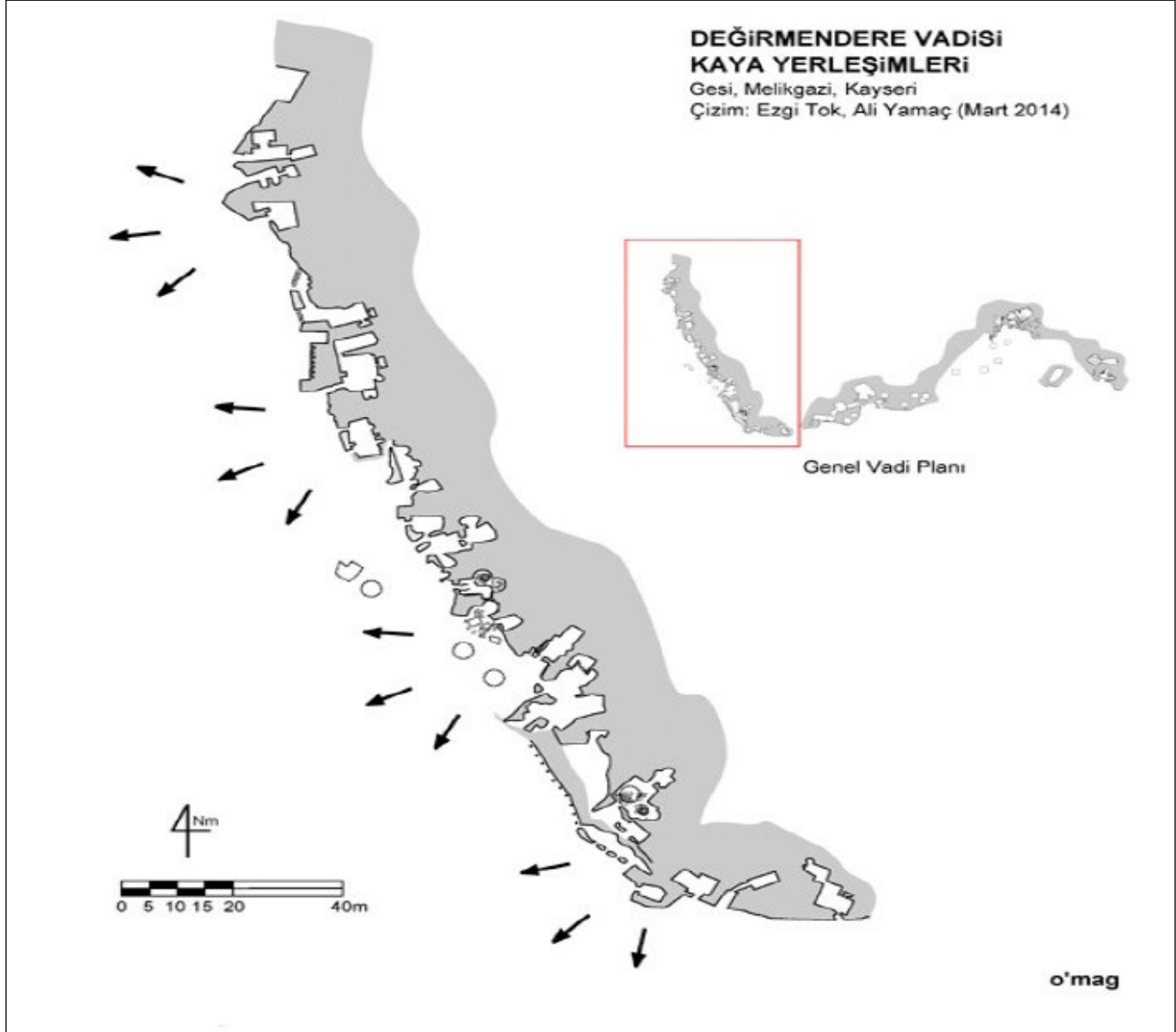
²⁰ Bu tablo Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor'dan yola çıkılarak, mevcut yeraltı şehirleri hakkında fikir vermesi açısından oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi ve envanter çalışması için ilgili raporlara müracaat edilmelidir.

Mevcut yapıların ne kadar büyük bir alanı kapladığının daha iyi anlaşılması için birkaç görselin burada zikredilmesinde yarar vardır.

Değirmendere Vadisi Kaya Yerleşimleri Çizim 1²¹

²¹ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor, s. 36.

Değirmendere Vadisi Kaya Yerleşimleri Çizim 2²²

İkinci raporda ise Mimar Sinan Yeraltı Şehri, Ağırnas Yeraltı Şehri, Mustafa Bozdemir Yeraltı Şehri, Subaşı Yeraltı Şehri ve Akbin Vadisi Kaya Yerleşimleri'nin envanter çalışması yapılmıştır.²³ Mimar Sinan Yeraltı Şehri hakkında raporda serdedilen cümleler dikkat çekicidir zira yeraltındaki kültürel mirasın ne kadar büyük ve görkemli olduğunu göstermektedir.

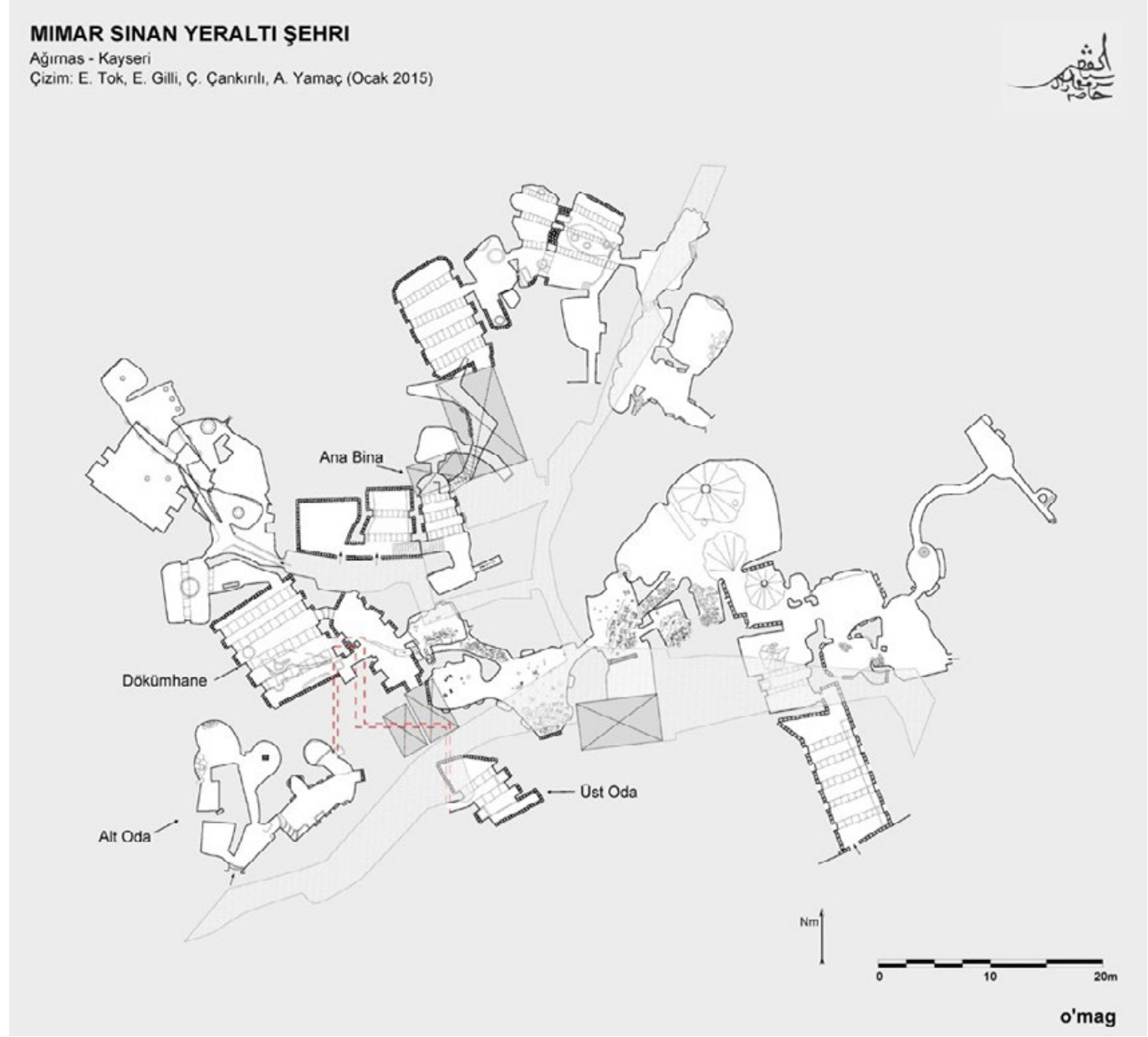
“Mimar Sinan'ın evinin altında bulunan yeraltı kompleksi iki katta toplam 1.850 metrekarelik bir alana yayılmıştır. Bazı ara bağlantıları iptal edildiği için bugün Mimar Sinan evinin altında dört farklı yeraltı yapısı mevcuttur ama geçmişte bunların tümünün tek bir yapı olduğu kesindir. Öte yandan bugün bile bu yapılardan birinci ve dördüncüsünün diğer komşu evlerin altına dek devam etmesi ve birçok farklı noktadan yeryüzüne

²² Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor, s. 36.

²³ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri İkinci Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay, Kayseri, 2017.

çıkışının olması, yüzyıllar önce Ağırnas Köyü'nde ne denli karmaşık bir yeraltı yapı kompleksi olduğunu ispatı gibidir.”²⁴

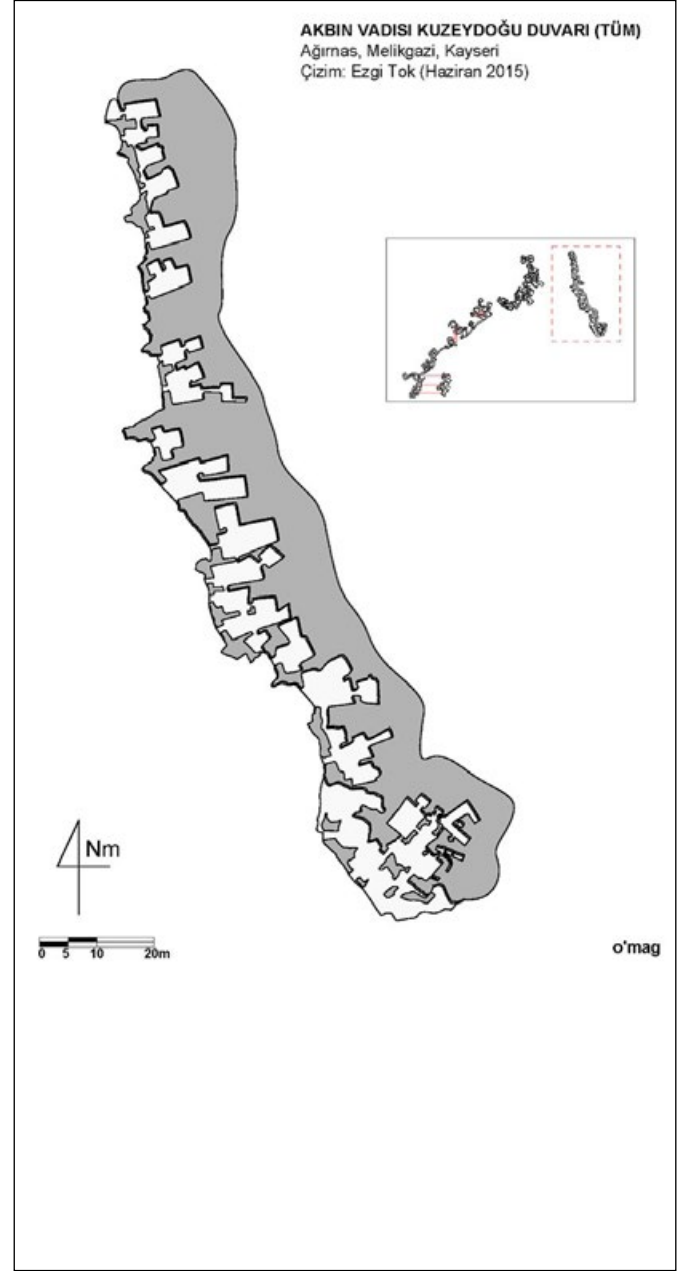
Mimar Sinan Yeraltı Şehri²⁵

²⁴ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri İkinci Ara Rapor, s. 15.

²⁵ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri İkinci Ara Rapor, s. 14.

Akbin Vadisi ve Akbin Vadisi Kuzeydoğu Duvarı²⁶ Akbin Vadisi ve Akbin Vadisi Kuzeydoğu Duvarı²⁷

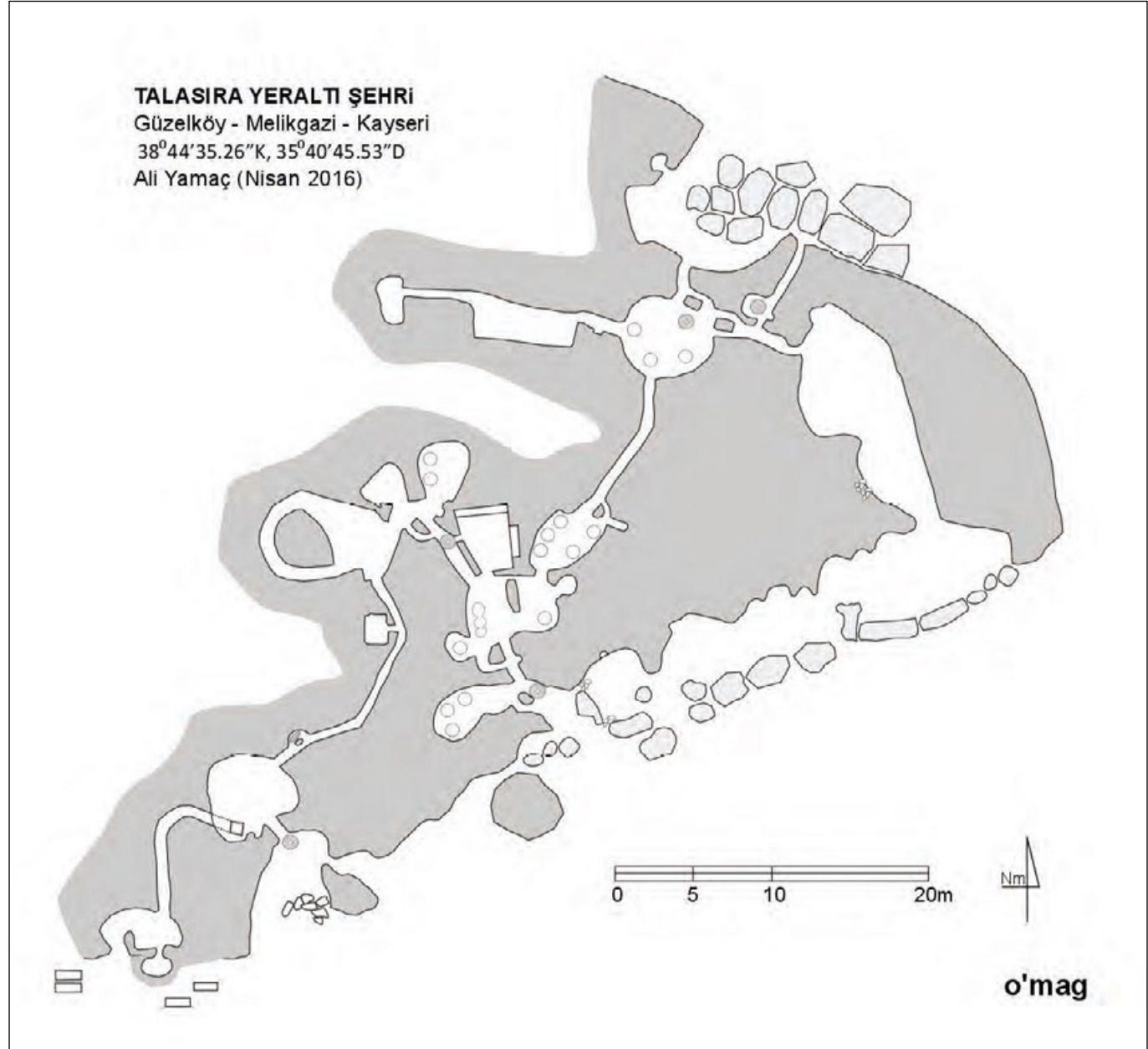

²⁶ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri İkinci Ara Rapor, s. 25-26.

²⁷ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri İkinci Ara Rapor, s. 25-26.

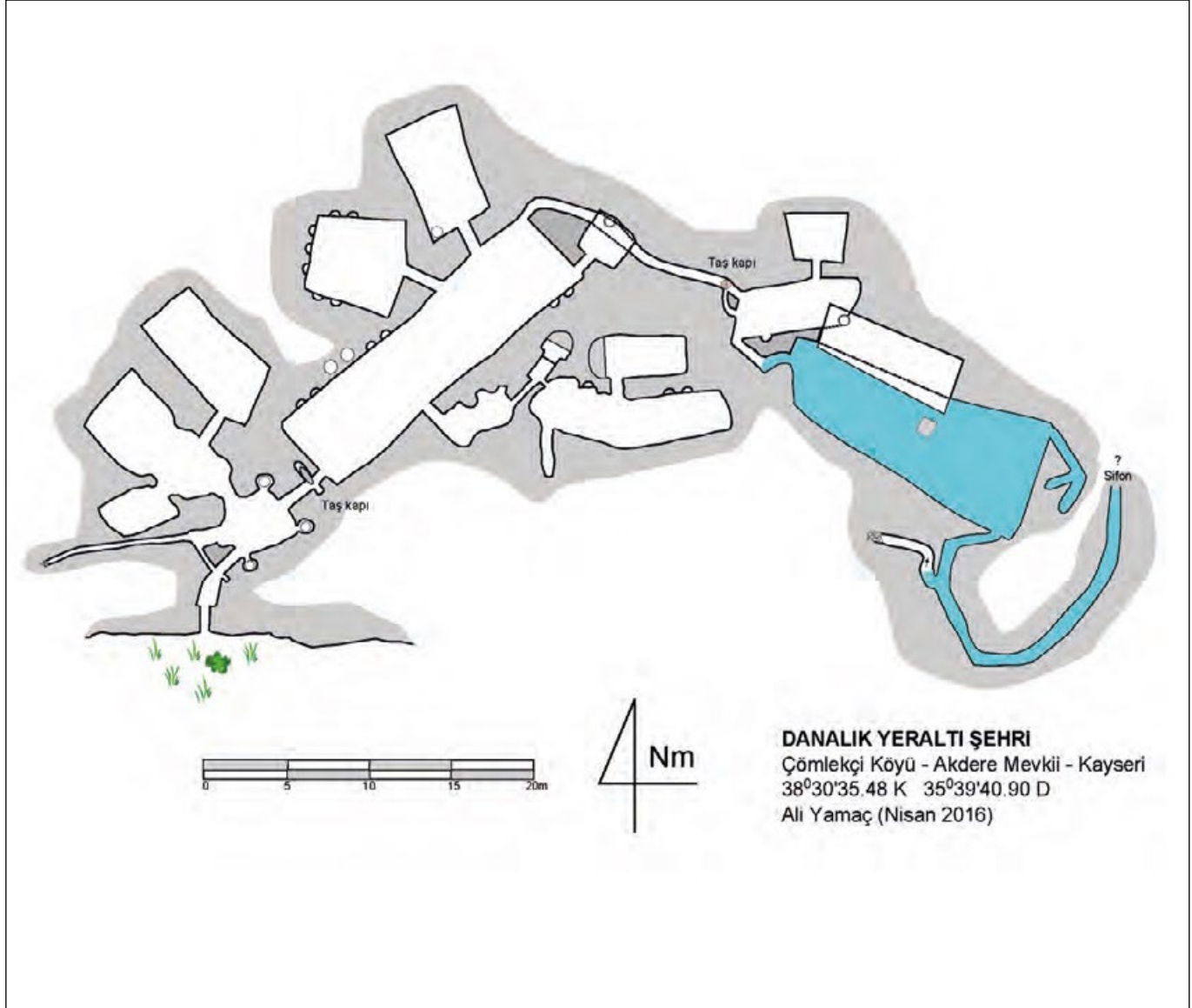
Üçüncü ara raporda ise araştırmacılar 13 yeraltı şehrini ve bir kaya yerleşimini ölçüp haritalandırmışlar ve envanter çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Bunlar sırasıyla Avedik Vadisi Kaya Yerleşimleri, Talasıra Yeraltı Şehri, Danalık Yeraltı Şehri, Harman Yeri Yeraltı Şehri, Kuruköprü Yeraltı Yapısı, Gülistan Yeraltı Şehri, Emiruşağı Yeraltı Şehri, Fatinler İni, İncili Yeraltı Şehri, Sümengen Yeraltı Şehri, Kirkor Mevki Yeraltı Şehri, Kuşçagız Yeraltı Şehri, Kömür Yeraltı Şehri, Eski Pusatlı Yeraltı Şehri'dir.²⁸ Yeraltı şehirlerine dair birkaç çizimi burada alıntılamanın yararlı olduğu kanaatindeyiz.

Talasıra Yeraltı Şehri²⁹

²⁸ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Üçüncü Ara Rapor, s. 13.

²⁹ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Üçüncü Ara Rapor, s. 18.

Danalık Yeraltı Şehri³⁰

Dördüncü ara raporda üç yeraltı şehri, yedi kaya kilisesi, iki kaya mezar grubu, beş farklı kaya yerleşimi bir sarnıç ölçülüp haritalandırılmıştır. Bunlar Gesi, Güney Mahallesi Kaya Kilisesi, Gesi/Subaşı Kaya Kilisesi ve Yapıları, Develi Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 1, Develi Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 1, Develi Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 2, Develi Şahmelik Vadisi Doğu Kaya Yerleşimleri, Develi Ayşepınar Köyü Roma Kaya Mezarları, Develi Öksenek Kaya Kilisesi, Develi, Yenice Mahmutçuk Yeraltı Şehri, Develi Yeniköy Roma Kaya Mezarları, Gesi, Isbıdın Kaya Kilisesi, Gesi, Vekse Kaya Kilisesi No1, Gesi, Vekse Kaya Kilisesi No 2, Gesi, Vekse Kaya Kilisesi No 2, Gesi, Vekse Kaya Kilisesi No 3, Gesi Vekse Kaya Yerleşimi, Turan (Dimitre) Kaya Yerleşimi No 1, Turan (Dimitre) Kaya Yerleşimi No 2'dir.³¹

³⁰ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Üçüncü Ara Rapor, s. 19.

³¹ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Dördüncü Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kültür Yayınları, No 142, Nisan 2018, s. 15.

Subaşı Kaya Kilisesi³²

Şahmelik Doğu Kaya Yerleşimi³³

³² Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Dördüncü Ara Rapor, s. 23-25.

³³ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Dördüncü Ara Rapor, s. 31.

Ayşepınar Roma Kaya Mezarları³⁴

Envanter çalışmaları içinde en geniş ve detaylı büyük oranda Koramaz Vadisi'nin konu edinildiği Beşinci Ara Rapor'dur. Araştırmacıların raporda belirttiği üzere Koramaz Vadisi Kapadokya'nın diğer tüm vadilerinden daha çok yeraltı ve yer üstü kaya oyması yapıyı bünyesinde barındırmaktadır.

Koramaz Vadisi'ndeki kaya yerleşimleri şunlardır: Büyük Bürüngüz, Aymanlı Yeraltı Şehri, Akkurt Yeraltı Şehri, Neşat Bey Yeraltı Yapısı, Konak Altı Yeraltı Yapısı, Üskübü (Subaşı), Subaşı Yeraltı Şehri, Subaşı Kaya Kilisesi ve Civar Yapılar, Küçük Bürüngüz, Kaya Yerleşimleri, Küçük Bürüngüz Yeraltı Şehri, Ağırnas, Mimar Sinan Yeraltı Şehri, Ağırnas Yeraltı Şehri, Vadi İçi Kaya Yerleşimleri, Kuzey Duvarı Kaya Yerleşimleri, Kuzeydoğu Duvarı Kaya Yerleşimleri, Karşı Kaya Kilisesi, Dimitre (Turan), Kaya Yerleşimleri, Vekse, Vekse Kaya Kilisesi No 1, Vekse Kaya Kilisesi No 2, Vekse Kaya Kilisesi No 3, Vekse Kaya Kilisesi No 4, Vekse Kaya Kilisesi No 5, Vekse Kaya Yerleşimi, Vekse Güvercinlik, Güney Duvarı Yapıları, Isbıdın, Isbıdın Kaya Kilisesi No 1, Isbıdın Kaya Kilisesi No 2, 3 ve 4, Isbıdın Kaya Kilisesi No 5, Isbıdın Kaya Kilisesi No 6, Isbıdın Kaya Kilisesi No 7, Isbıdın Kaya Kilisesi No 8, Isbıdın Kaya Kilisesi No 9, Isbıdın Kaya Kilisesi No 10, Isbıdın Kaya Kilisesi No 11, Isbıdın Kaya Kilisesi No 12, Isbıdın Kaya Kilisesi No 13, Isbıdın Kaya Kilisesi No 14, Isbıdın Kaya Yerleşimi No 1, Isbıdın Kaya Yerleşimi No 2, Isbıdın Kaya Yerleşimi No 3.³⁵

³⁴ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Dördüncü Ara Rapor, s. 41.

³⁵ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Beşinci Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, No: 163, Kayseri, Temmuz 2020, s. 16.

Koramaz Vadisi Haritası³⁶

³⁶ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Beşinci Ara Rapor, s.10.

Kuzeydoğu Duvarı Kaya Yerleşimleri³⁷

Isbıdın Kaya Kilisesi No2³⁸

Isbıdın Kaya Kilisesi No 3 ve No 4³⁹

³⁷ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Beşinci Ara Rapor, s.66.

³⁸ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Beşinci Ara Rapor, s.102

³⁹ Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Beşinci Ara Rapor, s.102

SONUÇ

Koramaz Vadisi ve civarında mevcut karyelerin, bu bağlamda Koramaz'ın tarihinin ortaya koyulma iddiası ile yapılan bu çalışma şüphesiz ki Koramaz üzerine son sözü söylemek iddiasında değildir. Yerel târih araştırmalarının giderek hız kazandığı şu günlerde, genel târih araştırmaların merkezine almadığı coğrafi bölgelerin, tarihsel dönemlerin ortaya konulmasının ayrıca bir yeri ve önemi vardır ve bu çalışma böyle bir niyetin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zira târih ve tarihçilik yalnızca şaheserler sergisinden ibaret olmadığı gibi Osmanlı tarihi de savaşımlardan, uluslararası anlaşmalardan ve siyasi tarihin majör konularından ibaret değildir.

Tarihin dehlizlerinde kentlerin ve coğrafi bölgelerin de hanedanlar ve hükümdarlar gibi zaman zaman parlayıp ön plana çıktığı, zaman zaman da giderek merkezden çevreye düştüğü, önemini kaybettikleri durumlar vakidir. Koramaz Vadisi de İslam öncesi dönemde büyük bir yerleşim yeri iken yukarıda sözü edilen tarihsel dönemlerde özellikle bölgede yaşanan savaşlar sonucu bazen uzun periyotlar sürece sessizliğe bürünmüş; bazen üzerinde yüzlerce kaydın tutulmasını gerekli kılacak ekonomik ve demografik hareketliliklere sahip olmuştur.

Roma ve Bizans Döneminde parlak günler yaşadığı anlaşılan, bir ibadet ve inanç merkezine dönüşen ve bu özelliğini uzun bir süre koruyan Koramaz Vadisi; Selçuklular ve Osmanlılar Döneminde dini yönden güçlü bir merkez olmasa da iklimin nüfus ve yerleşime elverişli olması, farklı tarihsel dönemlerde her daim üzerinde yerleşik nüfus barındırması gibi sebeplerle Osmanlı hâkimiyetinde bulunduğu müddetçe de nahiye, köy ve köy altı yerleşimlere ev sahipliği yapmıştır.

Osmanlı Dönemi Koramaz'ı ise Osmanlı'nın seleflerinden devraldığı beylikler ve Bizans mirasının etkisiyle çok dilli, çok uluslu bir toplumsal görünüm arz etmekteydi. Bölgede erken dönemlerden beri mutavattın olan Rumlar ve Ermeniler giderek sayıları artan Müslüman Türkler ile birlikte bölgede çok sesli, çok renki bir mozağin önemli ve anlamlı parçalarını oluşturmaktaydılar. Fetihden sonra bölgenin ekonomik ve demografik yönden potansiyelini ölçmek için yapılan erken dönemli tahrirlerde bu durum açıkça görülmektedir. Yine Osmanlı Devleti, bölgeyi fethinden sonraki dönemlerde Koramaz civarındaki karyeleri askeri ve ekonomik sisteminin sac ayağı olan tımarlara dönüştürmüş, tımarlar vasıtasıyla bölgenin iktisadi potansiyelini gün yüzüne çıkarmak ve bu potansiyeli sonuna kadar işleyip bölgeyi kalkındırmak için elinden geleni yapmıştır. Zira boşta kalan tımarların bir aydan kısa bir süre içerisinde yeni işletmecilerine devir ve teslim edilmesi bunun açık bir kanıtıdır.

Koramaz Vadisi, İslam dünyasının en önemli kültürel ve iktisadi kurumlarından birisi olan vakıf sistemine de bir şekilde erken dönemde angaje olmuş, vakıfların işletmelerinde gerekli olan aynı ve nakdi katma değeri kendi payına düşüğü ölçüde ekonomiye dahil etmiştir. Dulkadir Beyliği zamanında tahsis edildiği anlaşılan pek çok vakfın, 19. yüzyılın başlarına kadar bölgede aktif olarak varlığını sürdürmesi Osmanlı Devleti'nin işleyen ve gelir getiren kültürel, ekonomik yapıları bozmaması olarak tabir edilen tradisyonalist devlet felsefesinin bölgede yansıması olarak okunmalıdır.

Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan ve dünyanın en ücra köşelerini bile bir şekilde etkileyen kapitalist dünya düzeni ve bu düzenin yol açtığı ekonomik eşitsizlikler, Osmanlı Devleti'ni de doğrudan etkilemiş I. Dünya Savaşı olarak bilinen ekonomik paylaşım savaşına yol açmış, savaşın mağlup taraflarından olan Osmanlı, demografik ve ekonomik yönden büyük bir yıkıma sürüklenmiştir. İsyenlar, göçler, savaşlar, büyük nüfus hareketliliklerinin olumsuz etkileri, İç Anadolu coğrafyasının çok sesli, çok renkli ve aynı oranda büyük ölçekli kentlerinden birisi olan Kayseri şehrinde yine olumsuz manada derinden etkilemiştir. Koramaz ve çevresindeki nüfus giderek azalmış, köyler terk edilmiş, var olanlar ise ekonomik ve demografik yönden küçülmeye gitmiştir.

Koramaz Vadisi'nin Unesco Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesi ile başlayan süreçte bölge üzerine yapılan çalışmaların giderek artması, bölgeyi eski günlerindeki çok renkli ve çok sesliliğe geri döndürmek için önemli bir

zemin ve fırsat olarak düşünölmelidir. Bu gayeyle meydana getirilen bu çalışmanın kendinden sonra yazılacak daha detaylı ve kapsamlı çalışmalara faydalı olması, Koramaz Vadisi'nin Türkiye ve dünya gündeminde kendine yer bulması konusunda katkıda bulunması yazarların en büyük temennisidir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

[TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı] [BOA]

ALİ EMİRİ TASNİFİ [BOA.AE.]

BOA., AE.SABH.I. 226/14997, Lef 01
BOA., AE.SABH.I. 226/14997, Lef 02
BOA., AE.SMHD.I 86/5811
BOA., AE.SMST.II. 127/ 13995
BOA., AE. SMST.III. 140/10010
BOA., AE.SMST.III. 333/26907
BOA., AE. SMST.III. 159/12492
BOA., AE. SMST.II. 105/11406
BOA., AE SAMD.III. 164/16046
BOA., AE SAMD.III. 183/17835
BOA., AE SMHD.I 118/8562
BOA., AE SMHD.I. 217/17196
BOA., AE SMHD.I. 237/19024.
BOA., AE SMHD.I. 87/5941.
BOA., AE SMHD.I. 99/6982
BOA., AE SMST.III. 109/8270
BOA., AE SMST.III. 36/2450

BOA., AE SMST.III. 87/5941
BOA., AE. SMHD.I. 247/20146
BOA., AE.SABH.I. 119/8081
BOA., AE.SAMD.III. 82/8204.
BOA., AE.SMHD.I. 45/2660.
BOA., AE.SMHD.I.15/899
BOA., AE.SMST.II. 72/7624.
BOA., AE.SMST.II. 91/9828
BOA., AE.SMST.II. 97/10576
BOA., AE.SMST.III 13995
BOA., AE.SMST.III 26907,
BOA., AE.SMST.III. 128/9922.
BOA., AE.SMST.III. 185/14568.
BOA., AE.SMST.III. 292/223366
BOA., AE.SOSM.III. 48/34431.
BOA., AE.SSLM.III. 410/235777
BOA., AE.SSLM.III. 93/5618.

CEVDET TASNİFİ [BOA.C]

BOA., C.TZ. 25/1214
BOA., C.TZ 38/1889
BOA., C.TZ. 29/1442.

BOA., C.TZ. 43/2112
BOA., C.TZ. 51/2543

HATT-I HUMÂÛN TASNİFİ [BOA.HAT.]

BOA., HAT. 1494

İBNÜLEMİN TASNİFİ [BOA.İE.]

BOA., İE.AS. 69/6190.
BOA., İE.AS.64/5772.

MÜHİMME DEFTERLERİ TASNİFİ [BOA.ADVNS.MHM.D]

BOA., BOA.ADVNS.MHM.d. 8, Hüküm: 138, 219, 1605.

MÂLİYEDEN MÜDEVVER DEFTER TASNİFİ [BOA.MAD.D]

BOA.MAD.d. 20, 1208, 3659, 7063

MAARİF NEZARETİ EVRAKI [BOA.MF]

BOA.MF.ALY., 24/54.

NÜFUS DEFTERLERİ TASNİFİ [BOA.NFS.D]

BOA., NFS.d. 38, 387, 976, 9981961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1970, 1976, 1978, 1988, 1989, 1990, 1995, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2050, 7219.

ŞERİYE SİCİLLERİ [BOA.MŞH.ŞSC.D]

BOA.MŞH.ŞSC.d. 13, 15, 55, 60, 61, 65, 66, 69, 69, 75, 77, 88, 90, 91, 91, 92, 96, 104, 125, 130, 132, 136, 138, 165, 183, 197, 201, 202, 212, 223, 224, 225, 279,

YAYINLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

- 1484 Tarihli Kayseri Tapu-Tahrir Defteri, Haz.: Mehmet İnbaşı, Kayseri 2009
1500 Tarihli Kayseri Tapu-Tahrir Defteri, Haz.: Mehmet İnbaşı, Kayseri 2009
387 Numaralı Karaman ve Rum Defteri, I-II, Dizin-Tıpkıbasım, Yay.: Devlet Arşivleri, Ankara 1996
888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, Haz. Fahri Coşkun, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996
998 Numaralı Diyar-i Bekir, Arab, Zülkadiriye Defteri, I-II, Dizin-Tıpkıbasım, Yay.: Devlet Arşivleri, Ankara 1998-1999
Karaman Eyâleti Vakıfları, Haz.: Seyit Ali Kahraman, Kayseri 2009
Kayseri Avarız ve Cizye Defterleri, Haz.: Mehmet İnbaşı, Kayseri, 2011
Kayseri İli Tahrir Defterleri, C. I-III, (Ankara TK.KKA., Numara: 136, 135, 108, 30), Kayseri 2009, III. Cild Tıpkıbasım
Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 15/2, Haz.: İsmail Kaya, Kayseri 1995
Kayseri Şer'iyye Sicili, Numara: 27, Haz.: Ahmet Gündüz, Kayseri 1994
Kayseri Timarları Defteri (998/1590), Haz.: Seyit Ali Kahraman, Kayseri 2009
Tapu-Tahrir Defteri, 976, Haz.: Mehmet İnbaşı, Kayseri 2009

DÜSTUR VE SALNAMELER

- Ankara Vilayet Salnâmeleri: Yıl: 1289, 1290, 1291, 1293, 1295, 1299, 1308, 1311, 1318, 1320, 1325
Devlet Salnâmeleri: Yıl: 1268, 1269, 1270, 1271-128
Düstur, Birinci Tertib, C.I

ARAŞTIRMA ESERLERİ

- 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ank, 1948
Akdağ, Mustafa, Celali İsyancıları, Ankara 1963
Akdağ, Mustafa, Osmanlı Tarihinde A'yânlık Düzeni Devri (1730-1839), Tarih Araştırmaları Dergisi, VIII-XII, 1970-1974
Aslanapa, Oktay, Türk Sanatı, İstanbul 1989
Aybar, Selim, Nâhiye teşkilatı ve nâhiye müdürlerinin vazife ve salahiyeti, İdare Dergisi, XXV/229, Ankara 1954
Barkan, Ömer Lütfi, Türkiye'de imparatorluk devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri, İktisat Fakültesi Mecmuası, C. II
Batmaz, Efdal Şükrü, 18. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995
Baydur, Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar
Baykara, Tuncer, Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş, I, Ankara 1988
Baykara, Tuncer, Kaza, TDVİA., C., XV.
Baykara, Tuncer, Nâhiye, TDVİA., C. XXXII
Beydilli, Kemal, İmam, TDVİA, C. 22
Çadırcı, Musa, II. Mahmud döneminde mütesellimlik kurumu, A.Ü. DTCF Dergisi, XVIII/3-4 (1970)
Çadırcı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara 1991
Çantay, Gönül, Keykavus I Dârü's-şifâsı, TDVİA, C. XXV
Demirci, İ. Aliyar, İkinci Meşrutiyet'te Âyan Meclisi (1908-1912), İstanbul 2006
Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ank, 1961
Emecen, Feridun M., Defter-i Köhne, Pirlepe-Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455), Osmanlı Araştırmaları

- Ergun, Sadettin Nüzhet, Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, C. I. İstanbul 1944
- Eroğlu, Haldun, Osmanlı İktidarının değişim süreci ve meşruiyet sorunu, A.Ü. DTCF Dergisi, 43/2 (2003)
- Eroğlu, Haldun, Osmanlı İmparatorluğunda Şehzadelik Kurumu, Ankara 2002
- Faroqhi, Suraiya, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Çev.: Elif Kılıç, İstanbul 2005
- Gökbilgin, M. Tayyib, Nâhiye, İ.A., IX/37-39
- Göyünç, Nejat, Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991
- Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, nşr. Halil İnalçık., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1987
- İbn Bîbî, el-Evâmirü'l-Ala'iyye, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Ankara 1996, C. I
- İnalçık, Halil, Çiftlik, TDVİA., VIII/313-314
- İnalçık, Halil, Eyâlet, TDVİA, C. II.
- İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I, İstanbul 2002
- İnalçık, Halil, Osmanlılar'da saltanat verâseti usûlü ve türk hâkimiyet telâkkisiyle ilgisi, A.Ü. SBF, C. 14
- İnalçık, Halil, Osmanlılar'da Cizye, TDVİA, C. VIII.
- İpşirli, Mehmet, Beylerbeyi, TDVİA, C. VI.
- İpşirli, Mehmet, Naib, TDVİA., C. XXXII
- Kâşgarlı Mahmud, DLT., (Çeviren: Besim Atalay), C.: I-III
- Kâşgarlı Malmûd, Divan-ı Lügati't-Türk, Çeviren: Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser, İstanbul 2005
- Kayseri Ansiklopedisi, c.4
- Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Beşinci Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, No: 163, Kayseri, Temmuz 2020
- Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Birinci Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay, Kayseri, 2017
- Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Dördüncü Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kültür Yayınları, No 142, Nisan 2018
- Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri İkinci Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay, Kayseri, 2017.
- Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Üçüncü Ara Rapor
- Kayseri'nin Yeraltındaki Envanteri Rapor I, Kayseri 2017
- Kenanoğlu, M. Macit, Mîrî Arâzî, TDVİA., XXX
- Kenanoğlu, M. Macit, Mülk, TDVİA., XXXI
- Köprülü, M. F., Avşar, İA., C. II.
- Köprülü, M. Fuad, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", TTK Belleten, VII/27 (1943)
- Kunt, İ. Metin, Sancaktan Eyalet, 1550-1650, İstanbul 1978
- Kütükoğlu, Mübahat S., Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı), Ankara 2010
- Kütükoğlu, Mübahat S., Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı, TTK. Yay., Ankara 2018
- Mahmud el-Kâşgarî, Türk Şiveleri Lügati (Divânü Lugat-it Türk), I-III, (1982, 1984, 1985) Yayınlayan: Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi, Harvard 1982
- Mumcu, hmet, Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl, Ankara 1963
- Nejat Göyünç, Hâne deyimi hakkında, İ.Ü.E.F, Tarih Dergisi, S.: 32 (1979), s. 332-348
- Orkun, Hüseyin Namık, ETY., C. I-III, Ankara 1987
- Ortaylı, İlber, Osmanlı Devleti'nde Kadı, Ankara 1994
- Ortaylı, İlber, Türkiye Teşkilât ve İdâre Tarihi, Ankara 2008
- Özaydın, Abdülkerim, Danişmendliler, TDVİA, VIII
- Özcan, Abdülkadir, Fatih'in teşkilat kanunnamesi ve nizam-ı alem için kardeş katli meselesi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. 33 (1980-1981)
- Özçağlar, Ali, Türkiye'nin idari coğrafyası bakımından köy, bucak, ilçe, il ve belde kavramları, Coğrafya

Araştırmaları Dergisi, XII, (Ankara 1959)

Özkaya, Yücel, XVII. yüzyılda mütesellimlik müessesesi, A.Ü. DTCF Dergisi, XXVIII/3-4 (1970) s. 372 vd.

Sabah Gazetesi'nde çıkan 19 Nisan 2020 tarihli haber:

Sümer, Faruk, Avşar, TDVİA., C. IV.

Sümer, Faruk, Oğuzlar, Ankara 1972

Sümer, Faruk, Oğuzlar, İstanbul 1980

Şahin, İlhan, Nâhiye, TDVİA, C. XXXII

Şahin, İlhan, Sancak, TDVİA, XXXVI/97-99

Tapu Kadastro Arşivi'ndeki 136 numaralı defteri yayınlayan Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük (Kayseri 2009)

Tekin, Talat, Orhun Yazıtları, İstanbul 1998

TK.KKA.d., Numara: 136

Turan, Şerafettin, Kanuni Devri Taht Kavgaları, Ankara 1997

Umar, Bilge, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul 1993

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, TTK., Yay., Ankara 1942

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Ankara 1988

Yazlık, Bilgin, "Koramaz Vadisi, Columbarium Mezarları", Historical Analysis, Volume 14, Issue 3, 2019, p. 674.

Yusuf Hâs Hâcib, Kutad-gu Bilig (Yayınlayan: Reşid Rahmeti Arat), I

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395>

<http://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=tr> [ET. 10/08/2020].

http://www.kayserihaber.com.tr/haber/kayserinin_essiz_degeri_koramaz_vadisi-47478.html, 3 Temmuz 2020

http://www.kayserihaber.com.tr/haber/kayserinin_essiz_degeri_koramaz_vadisi-47478.html [E.T.10/08/2020].

<http://www.koramazvadisi.com/bagpinar/> [E.T, 10/08/2020]

<http://www.koramazvadisi.com/vekse/> [E.T, 10/08/2020]

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 [E.T. 10/08/2020]

<https://www.atlasdergisi.com/gundem/koramaz-vadisi-unesco-listesinde.html>

<https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/mimar-sinanin-dogdugu-agirnasin-tarihi-yapilari-yenilenecek-41550908> [E.T, 10/08/2020]

<https://www.kayseriolay.com/iste-unesco-dunya-mirasi-ilan-edilen-kayseri-koramaz-vadisi-tikla-izle-h61204.htm> 18 Nisan 2020

<https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/koramaz-vadisi-unesco-dunya-mirasi-gecici-listesine-girdi-Wos2k-g8kyOP50HAbeos1w>

<https://www.sabah.com.tr/turizm/2020/04/19/koramaz-vadisi-tarihi-dokusu-ve-dogal-guzellikleriyle-bu-yuluyor>

<https://www.sevgeztat.com/gesi-bagpinar-koyu-gezimiz/> [E.T, 10/08/2020]

ERKAN, Yonca Kösebay, <http://bianet.org/biamag/toplum/165945-unesco-dunya-miras-listesi-nedir> [ET. 10/08/2020]

EKLER

1. 1530'da Koramaz'da Yerleşim Yerleri
2. 1570 tarihinde Koramaz Nahiyesi'ndeki Yerleşim Yerleri ve Vakıf İsimleri
3. 1584'te Koramaz Nahiyesi Yerleşim Yerleri
4. BOA. AE.SMST.II., 105/11406, 20 Ocak 1704
5. Sefere gelmediği için Mehmed'den alınıp İbrahim'e ve ondan sonra İvaz'a verilen Darsiyak'taki timara ilk sahibi Mehmed'in yaptığı müdahalenin men edilmesine dair sadrazam buyruldu.
6. BOA.AE.SAMD.III.164/16046, 23 Aralık 1712
7. Koramaz Sarımsaklı'daki tımarın Eyyüb'e verildiğine dair berat.
8. BOA. C.TZ. 80/3956, 24 Nisan 1714.
9. Kayseri Sahra Nahiyesi Karaoyuk'da Süleyman'dan kalan tımarların Koramaz Espile'deki Mehmed'in tımarı ile birleştirildiği ve Mehmed'e verildiğine dair berat.
10. BOA. AE.SMHD.I., 99/6982, 17 Haziran 1732.
11. Koramaz İspile'deki tımarının beratını kaybeden Mehmed Veled-i Ali'ye yeniden verilen berat.
12. BOA. AE.SMHD.I., 237/19024, 29 Ekim 1740.
13. Koramaz Üskübi'deki timara mutasarrıfken vefat eden Kayseri Kalesi müstahfızlarından Hüseyin'in boşta kalan tımar ve müstahfızlık vazifesinin oğlu Ahmed'e verildiğine dair sadrazam buyruldu.
14. BOA.AE.SABH.I., 226/14997, 16 Ağustos 1775.
15. Koramaz Darsiyak'da ahaliye zulmeden Alaybeyi Deli Seyyid Ahmed'den şikayetçi olan Kayseri Kadısı es-Seyyid el-Hac İbrahim ve halkın birlikte padişaha hitaben yazdıkları şikayet mektubu.
16. BOA. AE.SMST.III., 292/23366, 17 Nisan 1767
17. Koramaz Kışbürüngüz karyesindeki gedik tımarın Mehmed Veled-i Hacı Ömer'e verildiğine dair berat.
18. BOA.AE.SABH.I, 119/8081, 20 Mart 1785
19. Koramaz Sarımsaklı'daki tımarın Mehmed veled-i Abdullah'a verildiğine dair berat.
20. BOA.C.TZ. 51/2543, 1 Ocak 1788
21. Koramaz İspile'deki tımarın Ali oğlu Musa'ya verildiğine dair berat.
22. BOA.C.TZ. 29/1442, 17 Şubat 1819
23. Koramaz Sarımsaklı'daki tımarın Lağımçı İsmail'in oğlu Mustafa'ya verildiğine dair berat.
24. BOA.NFS.d., Numara: 1962_005
25. BOA.NFS.d., Numara: 2004_003
26. BOA.NFS.d., Numara: 2004_004
27. BOA.NFS.d., Numara: 2004_009
28. BOA.NFS.d., Numara: 2004_013
29. BOA.NFS.d., Numara: 2004_022
30. BOA.NFS.d., Numara: 2004_028
31. BOA.NFS.d., Numara: 2004_035
32. BOA.NFS.d., Numara: 2004_044
33. BOA.NFS.d., Numara: 2004_051
34. BOA.NFS.d., Numara: 2004_064
35. BOA.NFS.d., Numara: 2004_081
36. BOA.NFS.d., Numara: 2004_086

37. BOA.NFS.d., Numara: 2004_090
38. BOA.NFS.d., Numara: 2004_095
39. BOA.NFS.d., Numara: 2005_107

EK 1. 1530'DA KORAMAZ'DA YERLEŞİM YERLERİ

Eyâlet	Sancak	Kaza	Nahiye	Karye	Diğer adı	Mezra	
Karaman	Kayseri	Kayseri	Koramaz	Ağırnaz	Ağırnos	İspiliyye	
				Ağırnos		Yalñuz-öküz	
				Bâlâ-Gesi		Sülemiş	
				Barsama		Bel-viran	
				Canbaz		Çöngele	
				Darsiyak		Çukur-viran	
				Dim-dere		Alî-Köse	
				Efkere		Dolu-öyük	
				Gergeme		Şirşe	
				Gesi		Boğa	
				Giryad		Gürlenesun [Gürlesun]	
				İspile		Kemerlice [Gemriç]	
				Kiçi-Bürüngüz		Mığırđıç	
				Kise	Vekse		
				Mancusun		Kızıl-ağıl	Mancusun-köyü md.
				Müresin	Missin	Gâziler	
				Missin	Müresin	Gürlesun	
				Niksiyak	Darsiyak	Gemriç	
				Nizeyye		Eynel-pınarı	
				Palas		Zâviyecik	
				Salkuma		Gök-in	
				Sarımsaklu		Kayacık	
				Sultân-hânı		Halil	
				Ulu Bürüngüz		Kızılca-in	Alemü'd-din-Kayser
				Üskübi		Sık [Suyti]	
				Vanisa	Vekse	İl-bey [-i]	
				Vekse	Vanisa	Gemriç	
				Vekse	Kise	Suyti	

EK 2. 1570 TARİHİNDEN KORAMAZ NAHİYESİNDEKİ YERLEŞİM YERLERİ VE VAKIF İSİMLERİ

Karye	Mezra	Vakıf	Zemin ve Çiftlik
Karye-i Ulubürüngüz		Mescid-i Alameddin Kayser	
	Adyar	Zaviye-i Alameddin Kayser	
	İliki		
Karye-i Gergeme			
Karye-i Missire			
			Berat veled-i Ali
			Seydi veled-i Mahmud
			Ali veled-i Bahadır
			Seydi veled-i Kubad
			Çftlik-i Emirze ve Mehmed ve Süleyman evlad-ı Hacı İbrahim
Karye-i Bala Gesi			
Karye-i Vekse		Hoca Musliheddin bezircizade	
			Budak veled-i Durdu
			Kalasu veled-i (?)
	Ulud		
	Acalu		
	Sulamış		
Karye-i İspile		Medrese-i Nasriyye der Kayseriyye	
	Kemriç		
	Kızılcaın		
	Sevni		
	Kızıl	Medrese-i Nasriyye	
			Todoros veled-i Miran Nim
			Kirkor veled-i Tarbil Nim
			Niros veled-i Arslan Nim
			Derkol veled-i Esvad Nim
			Vasil veled-i Asod Nim
			Emirbeğ veled-i Mans Nim
			Yakob veled-i
			Belan
Karye-i Mancusun		Mescid-i karye	Adilşe
	Mencusun		
	Ali Köse	Zaviye-i Şadgeldi	
	Zaviyecik	Cami-i Mehmed Gazi	
		Hoca Muslihiddin veled-i Bezirci	
Karye-i Canbaz		Mükrim Hatun	
			Karyağdı Hatın veled-i Harik
			Kotlovik veled-i Handike veled-i Deloka
			Handike veled-i Sehir
Karye-i Barsama		Medrese-i Eshab-ı Kehf	
		Şahrub Beğ bin Alaüddevle Beğ	Çayır-ı Canbaz
			Hacı veled-i Memi
		Zemin-i Hacı Mehmed veled-i Koca Hacı	
	Belviran	Evlad-ı Hadice Hatun	
Karye-i Gesi		Hüseyn Beğ zaviyesi	
			Nebi veled-i Hamza

EKLER

Karye	Mezra	Vakıf	Zemin ve Çiftlik
			Nezir veled-i Mustafa
			Mehmed biraderi Firak
	Kulu	Türbe-i Halili Hatun	
Karye-i Üskübi		Evlad-ı Hacı Davud	
			Hanige veled-i Esavri
Karye-i Kiçi Bürüngüz	Çukurviran	Medrese-i Nasiriyye	
			Andob veled-i İstefan
Karye-i Kiryad			
			Çiftlik-i İbrahim veled-i Durak
Karye-i Salguma		Ermir Sultan	
		Mehmed ve Hüseyin	Sultan Ahmed veled-i Hamza
			Mahmud veled-i Pir Hasan
			Abdi veled-i Şir Emin
			İbrahim veled-i Hacı
			Sultan Ahmed veled-i Pir Budak
			Hacı veled-i Derviş Ali
Karye-i Talas			
Karye-i Efkere			
-Mahalle-i Günay -Mahalle-i Kuzay		Medrese-i Darü'ş-şifa	
			Karaman biraderi İbrahim
			Şadarak veled-i İstefanod
			Balinik biraderi Şadarak
			Çiftlik-i Bahadır veled-i Verat
			Çiftlik-i Şadarak veled-i Orus
Karye-i Niziyye		Zaviye-i Alameddin Kayser	
Karye-i Sarımsaklu		Muzaffer Çelebi bin Hızır Beğ evlad-ı Tac-ı Kızıl	
		Zaviye-i Hasan Beğ	
		Şah Dünder bint-i Asiye	
			Firuz veled-i Hızır
			Piri veled-i Münib
			Mahmud veled-i Piri
			Ferak veled-i Dursun Aslan veled-i Kostil Nim
	Avşar		
	Mıgırdıç		
			Çiftlik-i İsa Beğ ve Emirze Beğ
Karye-i Ağarnos		Mescid-i Şeyh Çelebi	
		Ecza-i Şahruh Beğ bin Alaü'd devle Beğ	
			Çiftlik-i Şahruh
	Çömekli		
	Yalnuz Öküz		
Karye-i Dimdere			
			İbrahim veled-i Bolum
			Ahi Ali veled-i Salih
			Berhan veled-i Oruç

KORAMAZ VADİSİ TARİHİ

Karye	Mezra	Vakıf	Zemin ve Çiftlik
			Tanrıvermiş veled-i Yusuf
			Pir Ahmed veled-i Şeyh Ömer
			Çalabverdi veled-i Pir Veli
			Mehmed veled-i Nahid
			Erdoğan veled-i Aygud
			Mezid veled-i Mehmed
			Ahmed veled-i İsa
			Hamza veled-i Ali
			Mehmed veled-i Deli Mehmed
	Zedek		
	Ağcasevic		
	Kızılcaın		
	Sulu		
	Malyan		
	Yağmurbeğ		
	Karaca Viran		
	Kopluca		
	Merdabad Ağıl		
	Durmuş	Zaviye-i Karakaya	
Cemaat-i Saru Danişmendlu	Tokuş		
	Karaşar Ağıl		
	Kapluca	Zaviye-i Seydi Halil	
	Kızılcaın		

EK 3. 1584'TE KORAMAZ NAHİYESİ YERLEŞİM YERLERİ

Karye	Mahalle	Mezra	Cemaat
*Yalnız Öküz ¹		Gergürüm Halkı Ziraat Eder	
*Salkuma			
*Gümülgün	Gebzan		
*Tuz Hisarı			
*Kesdoğan			
*Ağın			
*Koyun Abdalı			Koru Kışla Cm.
*Müresun			
*Saru Kaya			
*Kersit			
*Tavşan Depesi			
*Değirmenci			
*Hinziri			
*Şavlık			
*Eğerlü Kepez	Müslim		Ardıç cm.
*Almaluca			Ardıç cm.
*Nurvana			
*Deristak			
	Müslim		
	Gebzan		
	Mahalle-i Gün Doğusu.		
	Mahalle-i Gün Batısı.		
*Gesi			
	Gebzan		
	Mahalle-i Güney		
	Mahalle-i Kuzey		
*Sarımsaklu			
*Enerük ²			
*Mesiha			
*Parsama			
*Niziye			
*Sultan Hanı			
*Belasin			
*İsbile	Gebzan		
*Gergeme	Gebzan		
*Ağırnos	Müslim		

¹ TK.KKA.d., Numara: 136, vr. 123/a "mezra"

² Sarımsaklu'ya tâbi.

KORAMAZ VADİSİ TARİHİ

Karye	Mahalle	Mezra	Cemaat
	Gebzan		
	Mahalle-i Murahhasiyye		
	Meremmetçi-i Kal'a-ı Kayseriyye		
	Mahalle-i Haslu.		
	Mahalle-i Delü Keşiş.		
		Mezra'a-ı Çörekli	
		Çiftlik-i Şahrüh	
*Vekse			
	Gebzan		
		Mezra'a-ı Salur ve Akça Künbed	
		Mezra'a-ı Boran Oğlanı,	
*Mancusun			
	Müslim		
	Gebzan		
	Mahalle-i Dünder.		
	Mahalle-i Panos.		
	Mahalle-i Behar.		
*Kuru Köprü	Müslim		Şikelü cm.
		Mezra'a-ı Kuru Köprü,	
*Demüre			
*Kiçi Bürüngöz			
*Efkere			
	Gebzan		
	Mahalle-i Kavazi (Kuzey)		
	Mahalle-i Güney.		
	Mahalle-i Kilise.		
	Mahalle-i Kethüda.		
*Yevani			Temaç Cm.
*Kiryad			
*Fedlasun			Zakirlü Cm.
*Üskübi	Gebzan		
*Ulu Bürüngöz	Müslim		
	Gebzan		
	Mahalle-i Karlu.		
	Mahalle-i Göçeri.		
	Orta		
*Belageşi			
*Bozatlu			Ardıç cm.
*Avşar			
*Gesi		Mezra'a-ı Güney	
*Barsama		Mezra'a-ı Bel Viran	

EKLER

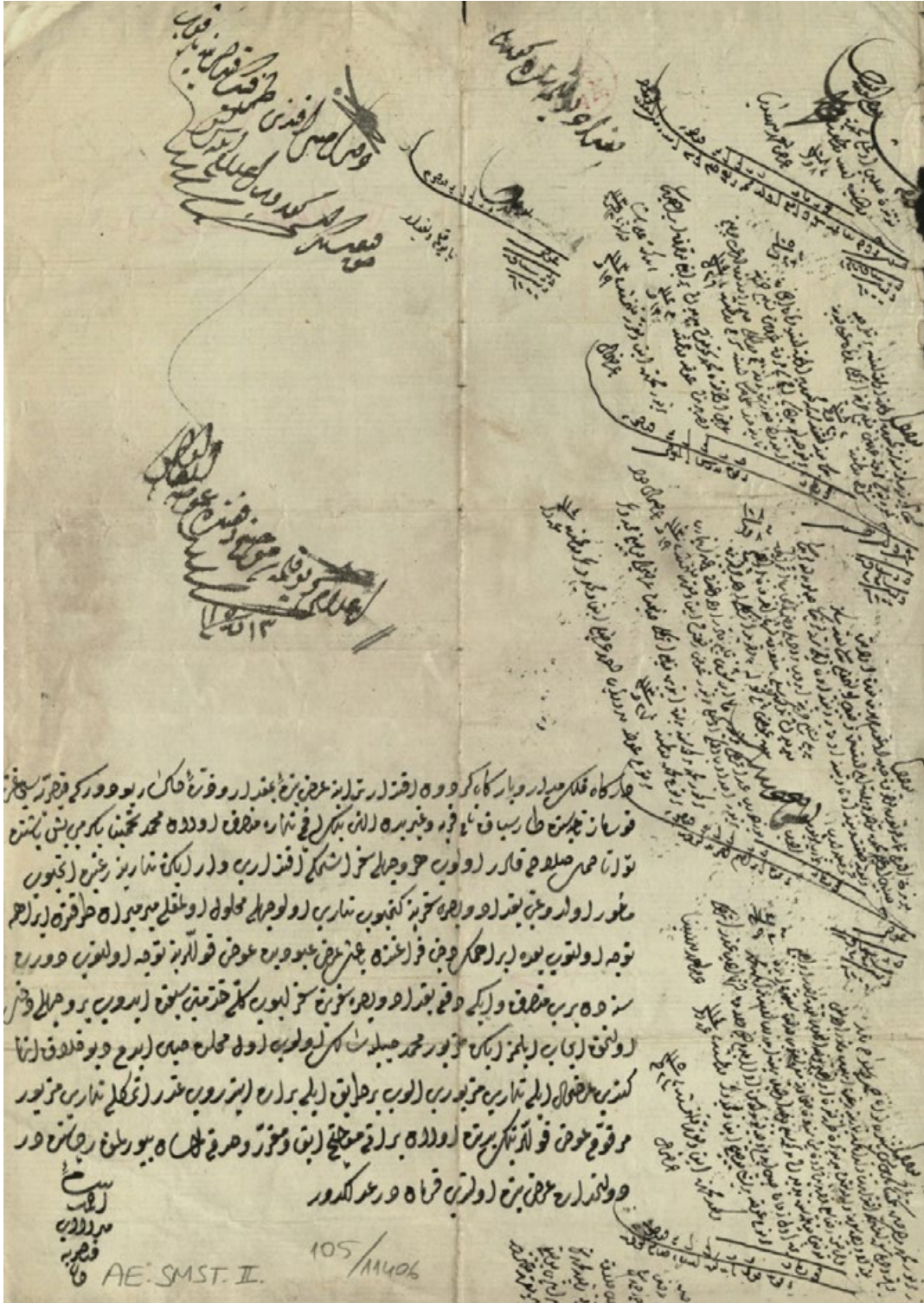
Karye	Mahalle	Mezra	Cemaat
*İsbile		Mezra'a-ı Kemrih	
*İsbile		Mezra'a-ı Kızılcı İn, Ki	
*İsbile		Mezra'a-ı Süveyni	
*İsbile		Mezra'a-ı Kızıl Ağıl	
*Deristak		Mezra'a-ı Boğa	
*Deristak		Mezra'a-ı Gürlesün	
*Sarımsaklu		Mezra'a-ı Mıgırdıç	
*Ağırnos		Mezra'a-ı Dönecli	
*Vekse		Mezra'a-ı Sülemiş	
*Manucusun		Mezra'a-ı Zaviyecik	
*Manucusun		Mezra'a-ı Ali Köse	
*Kuru Köprü		Mezra'a-ı Karaca Viran	
*Kıçı Bürüngüz		Mezra'a-ı Çukur Viran	
*Kuru Köprü		Mezra'a-ı Kerkit	
*Demürü		Mezra'a-ı Gemil	
*Ulu Bürüngüz		Mezra'a-ı Gaziler	
*Ulu Bürüngüz		Mezra'a-ı İlbeyi	
*Koramaz		Mezra'a-ı Kara Kuyu (Ayrım İn)	
*Koramaz		Mezra'a-ı Kilselüce Kebir	
*Koramaz		Mezra'a-ı Boyalu	
*Koramaz		Mezra'a-ı Altun Pınar ve Kayacık ³	
*Koramaz		Mezra'a-ı Tolu Öyük	
*Koramaz		Mezra'a-ı Gök İn	
*Koramaz		Mezra'a-ı Ağ İn	
*Sultanhanı		Mezra'a-ı Kara Kilise	
*Yalnız Öküz ⁴			
*Sarımsaklu		Çiftlik-i İsa Bey ve Emre Bey	

³ Talas sınırında.

⁴ Mükerrer.

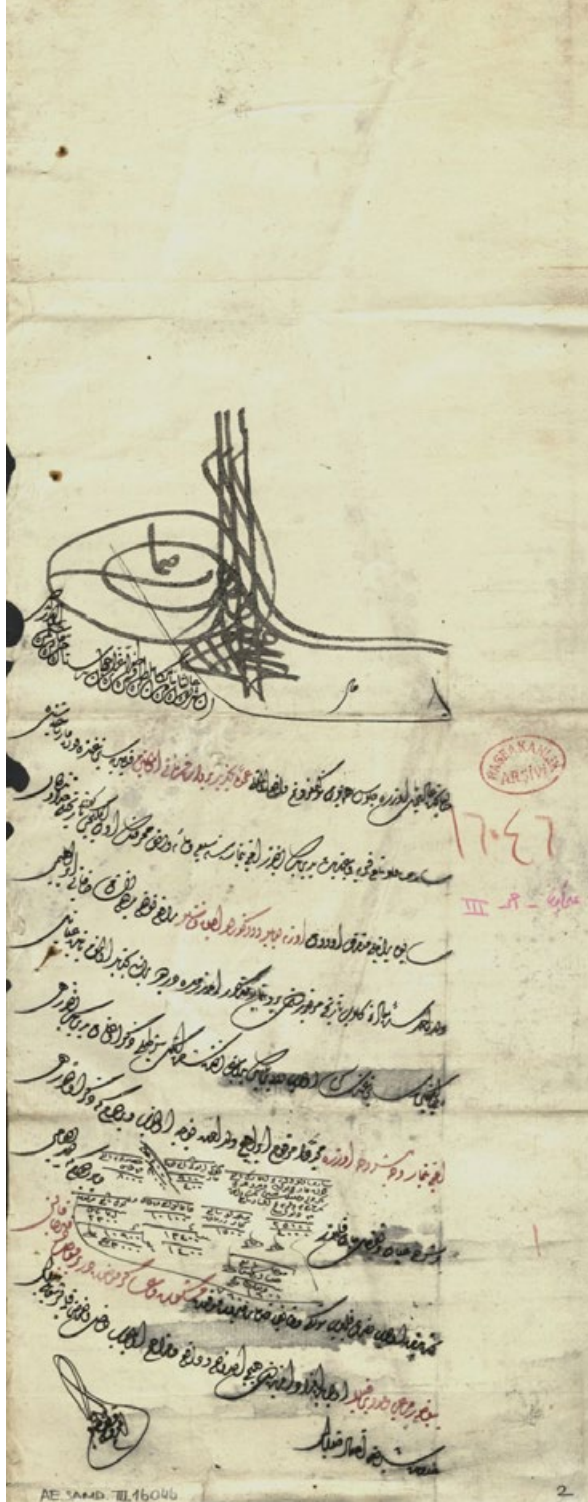
EK 4. BOA. AE.SMST.II., 105/11406, 20 OCAK 1704

Sefere gelmediği için Mehmed'den alınıp İbrahim'e ve ondan sonra Ivaz'a verilen Darsiyak'taki timara ilk sahibi Mehmed'in yaptığı müdahalenin men edilmesine dair sadrazam buyruldu.

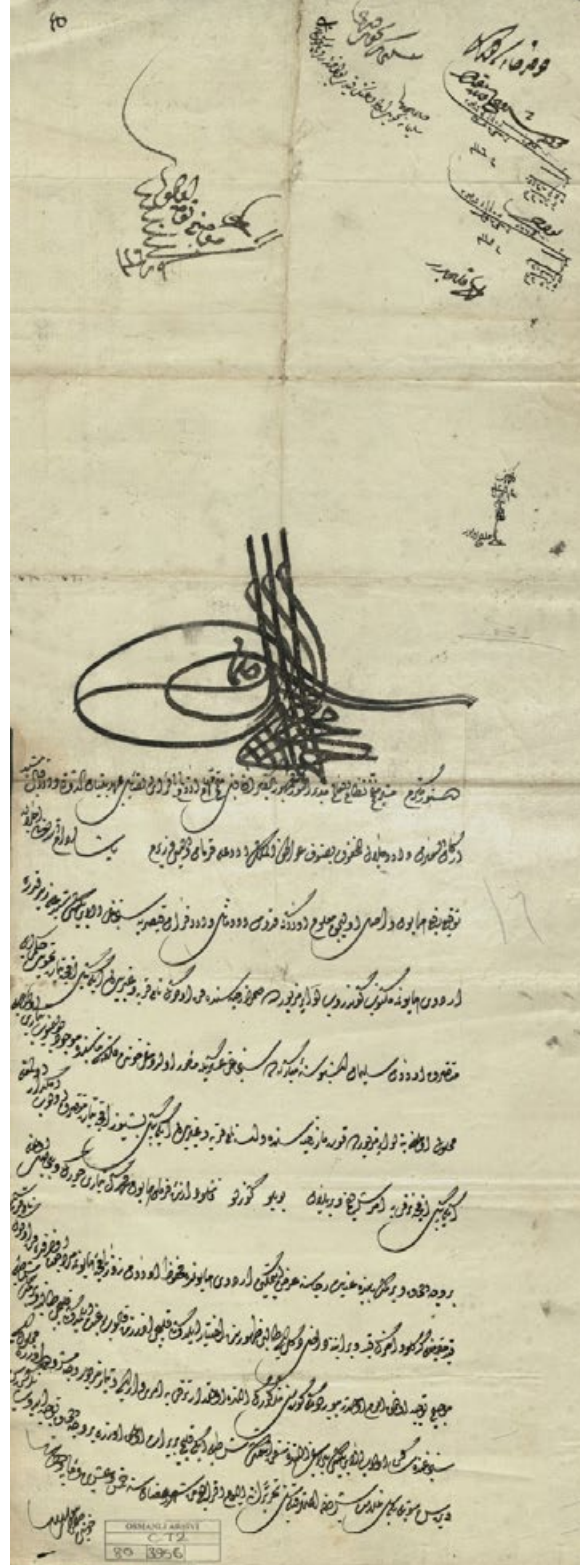
EK 5. BOA.AE.SAMD.III.164/16046, 23 ARALIK 1712

Koramaz Sarımsaklı'daki tımarın Eyyüb'e verildiğine dair berat.

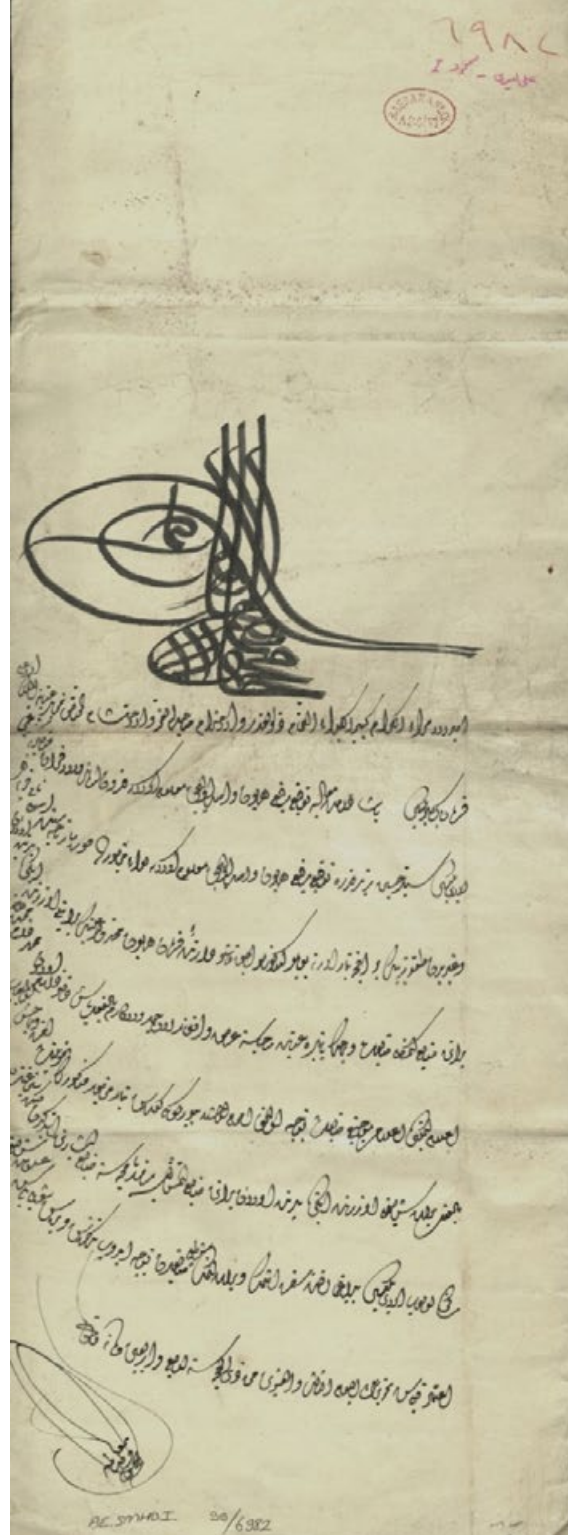
EK 6. BOA. C.TZ. 80/3956, 24 NİSAN 1714.

Kayseri Sahra nahiyesi Karaoyuk'da Süleyman'dan kalan tımarların Koramaz İspile'deki Mehmed'in tımarı ile birleştirildiği ve Mehmed'e verildiğine dair berat.

EK 7. BOA. AE.SMHD.I., 99/6982, 17 HAZİRAN 1732.

Koramaz İspile'deki tımarının beratını kaybeden Mehmed veled-i Ali'ye yeniden verilen berat.

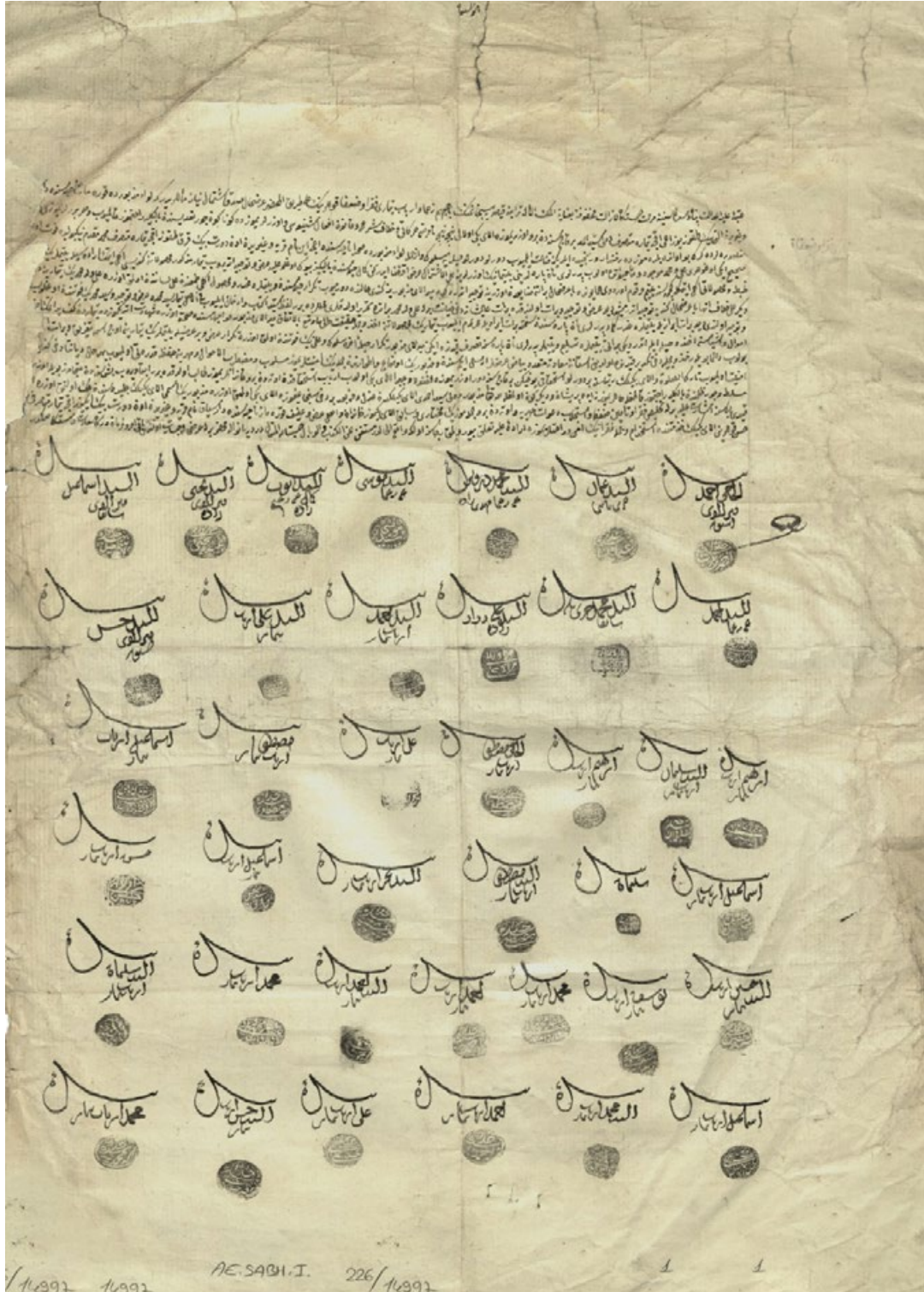
EK 8. BOA. AE.SMHD.I., 237/19024, 29 EKİM 1740.

Koramaz Üskübi'deki tımara mutasarrıfken vefat eden Kayseri Kalesi müstahfızlarından Hüseyin'in boşta kalan tımar ve müstahfızlık vazifesinin oğlu Ahmed'e verildiğine dair Sadrazam buyruğudur.

EK 9. BOA.AE.SABH.I., 226/14997, 16 AĞUSTOS 1775.

Koramaz Darsiyak'ta ahaliye zulmeden Alaybeyi Deli Seyyid Ahmed'den şikayetçi olan Kayseri Kadısı es-Seyyid el-Hac İbrahim ve halkın birlikte padişaha hitaben yazdıkları şikayet mektubu.

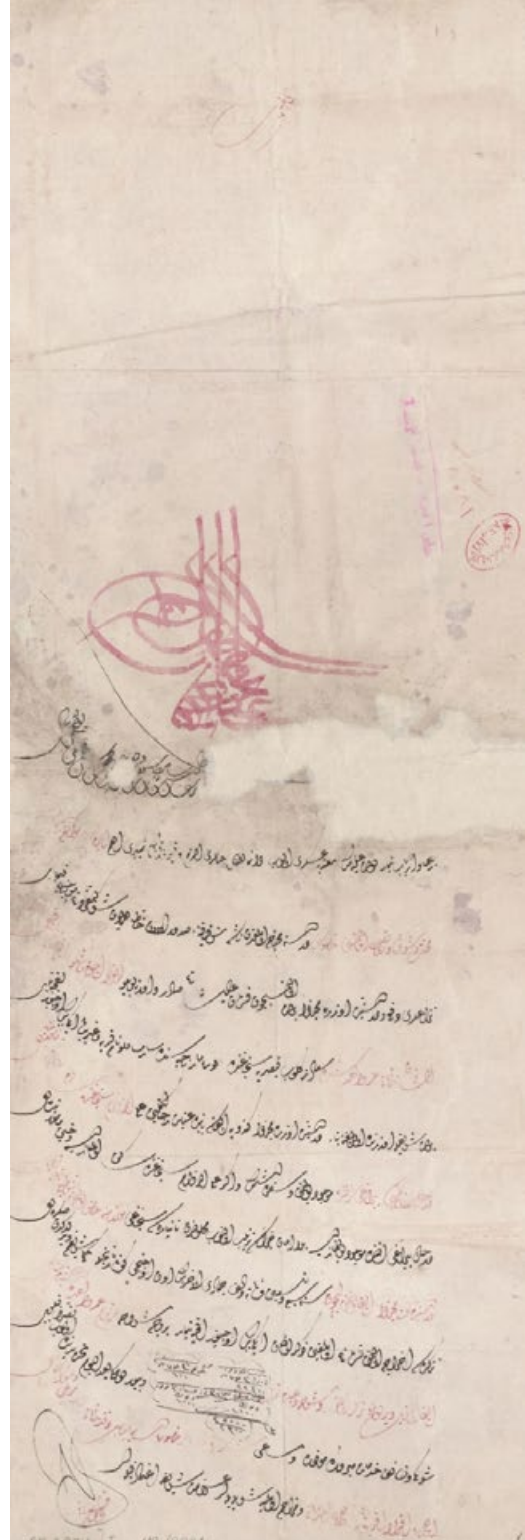
EK 10. BOA. AE.SMST.III., 292/23366, 17 NİSAN 1767

Koramaz Kışibürüngüz karyesindeki gedik tımarın Mehmed veled-i Hacı Ömer'e verildiğine dair berat.

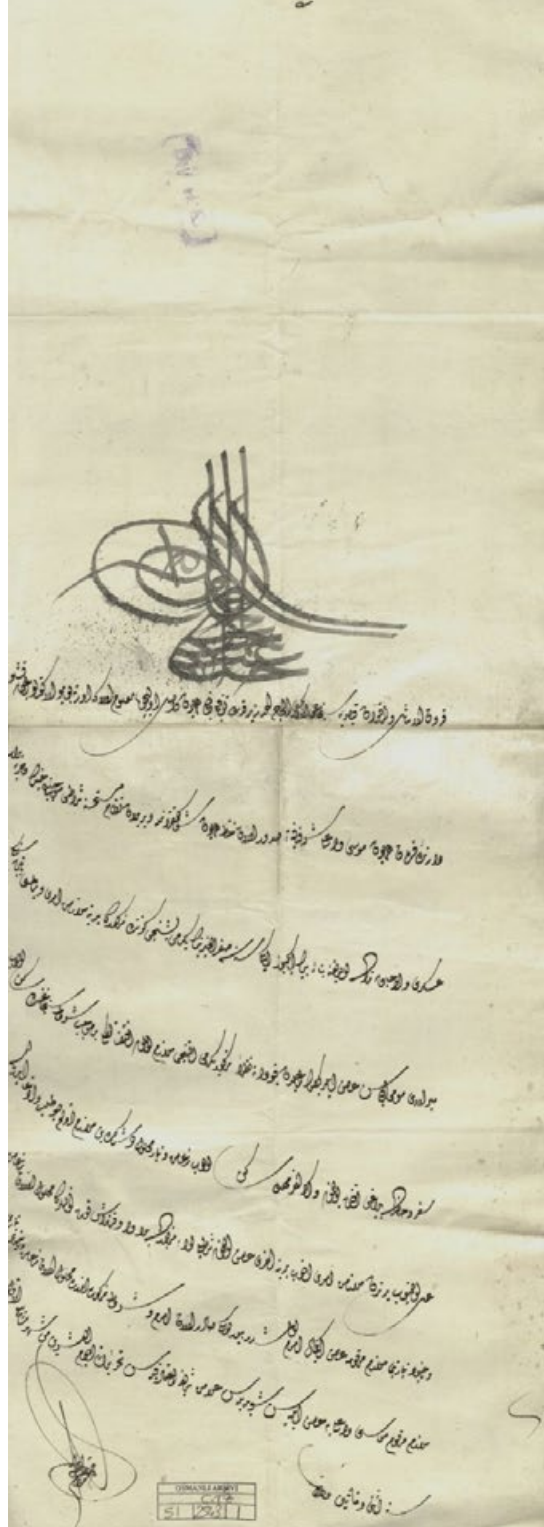
EK II. BOA.AE.SABH.I, 119/8081, 20 MART 1785

Koramaz Sarımsaklı'daki tımarın Mehmed veled-i Abdullah'a verildiğine dair berat.

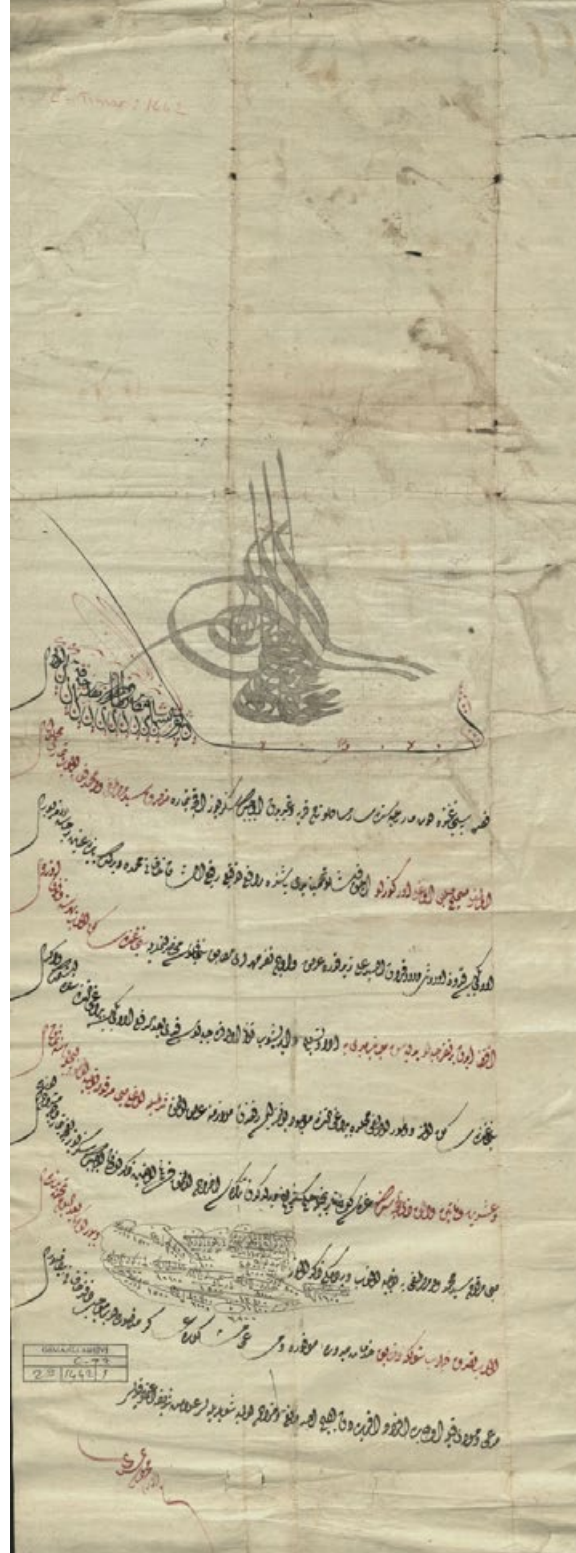
EK 12. BOA.C.TZ. 51/2543, 1 OCAK 1788

Koramaz İspile'deki tımarın Ali oğlu Musa'ya verildiğine dair berat.

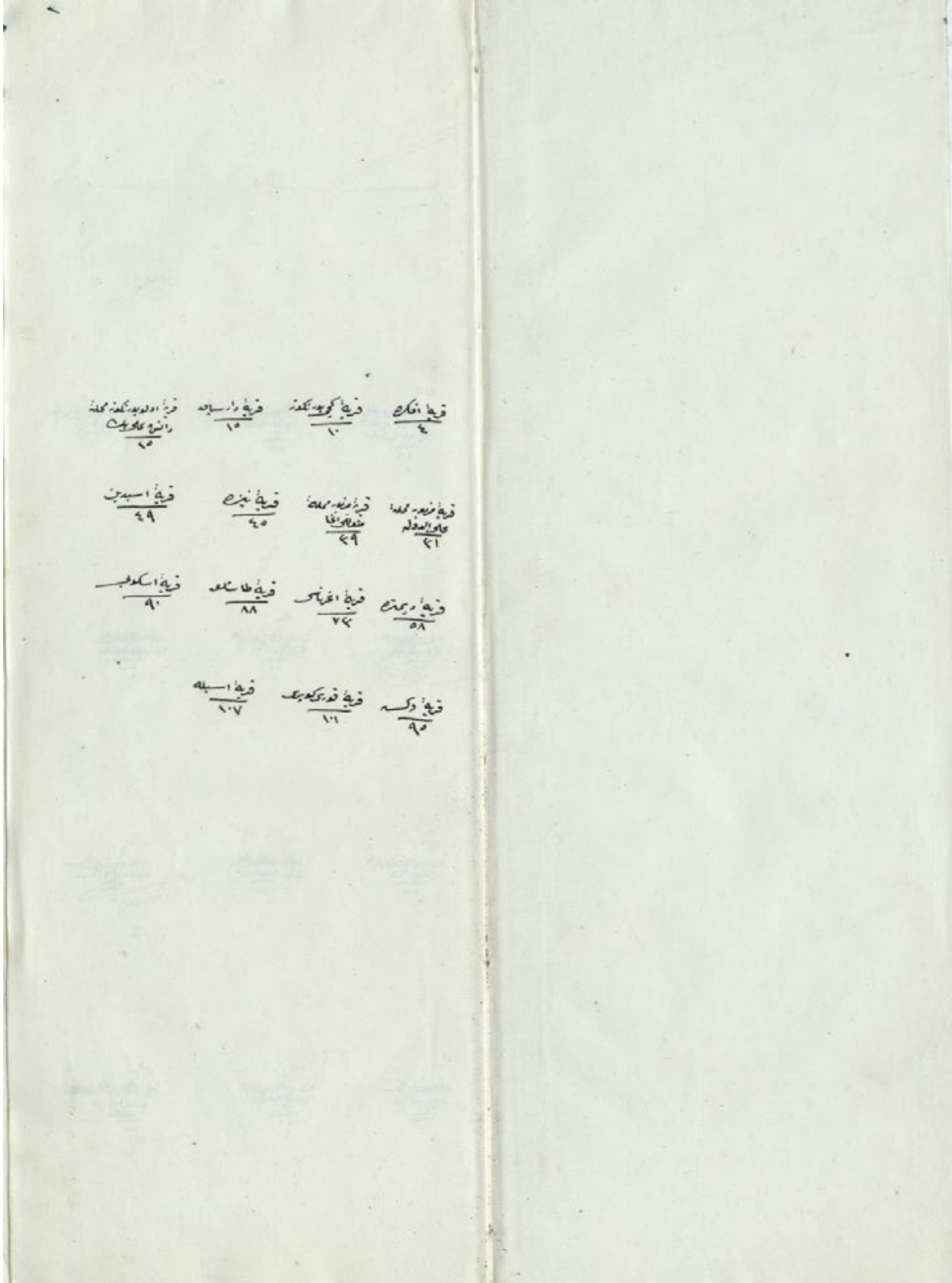

EK 13. BOA.C.TZ. 29/1442, 17 ŞUBAT 1819

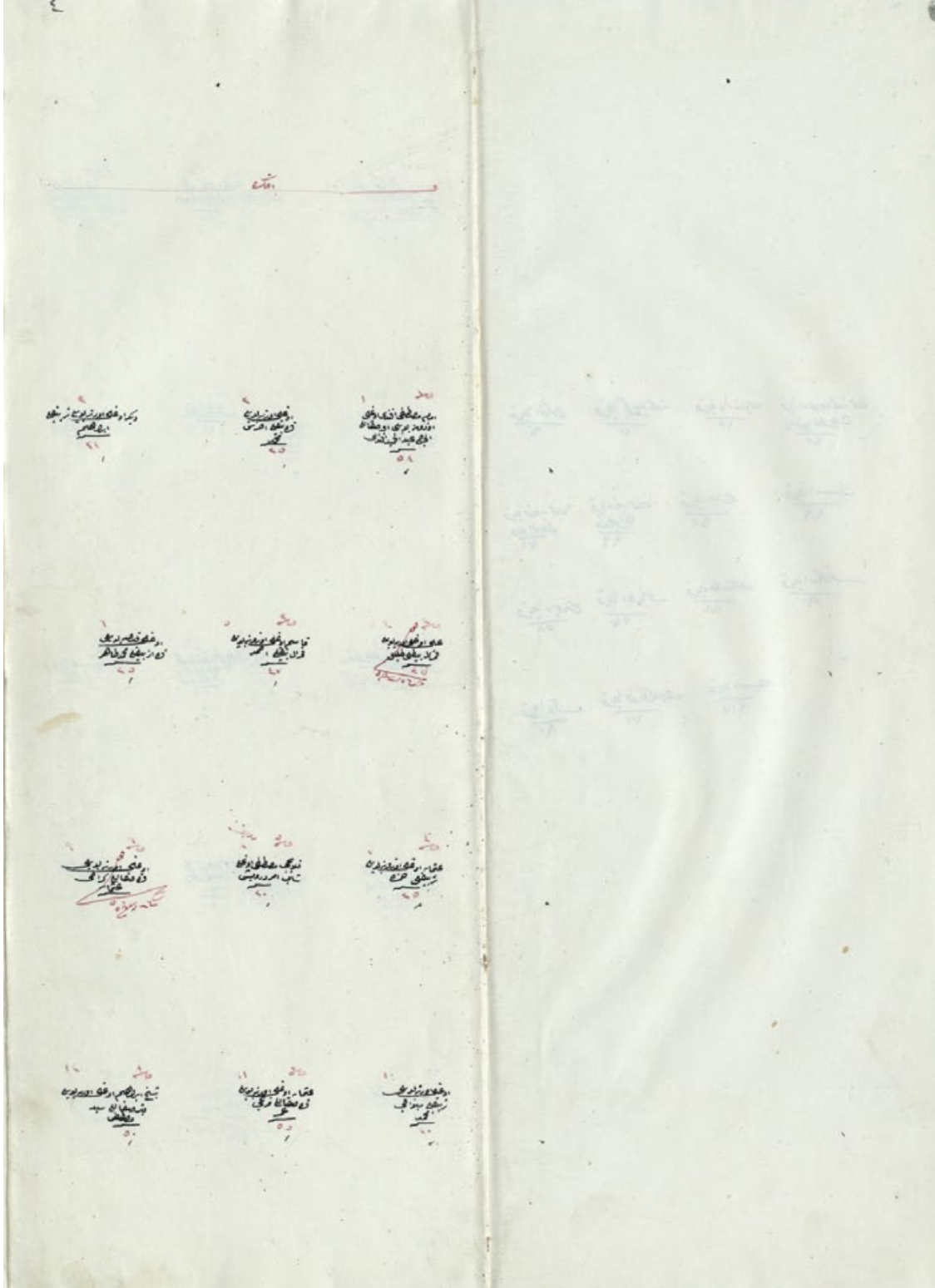
Koramaz Sarımsaklı'daki tımarın Lağımçı İsmail'in oğlu Mustafa'ya verildiğine dair berat.

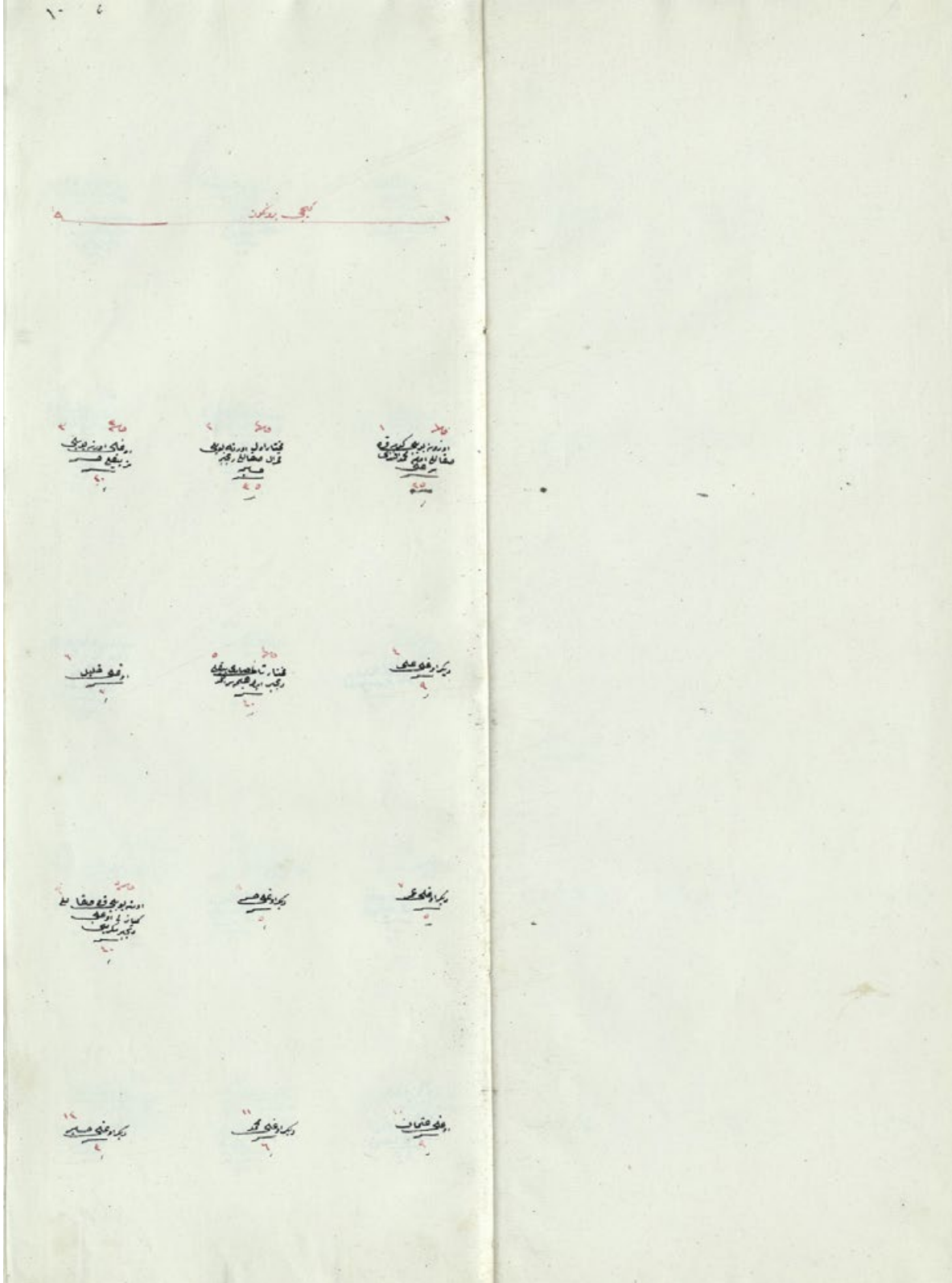
EK 15. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_003

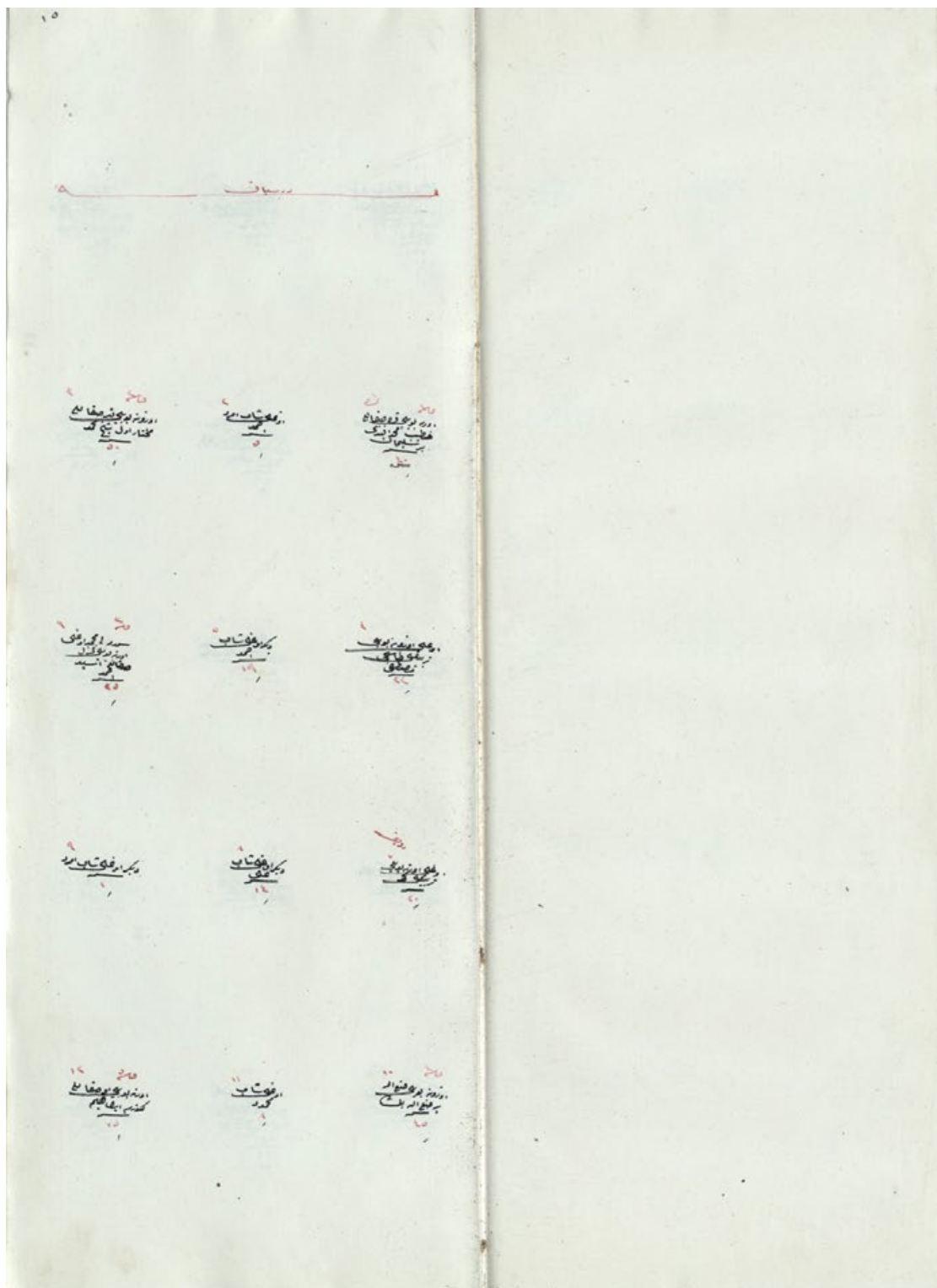
EK 16. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_004

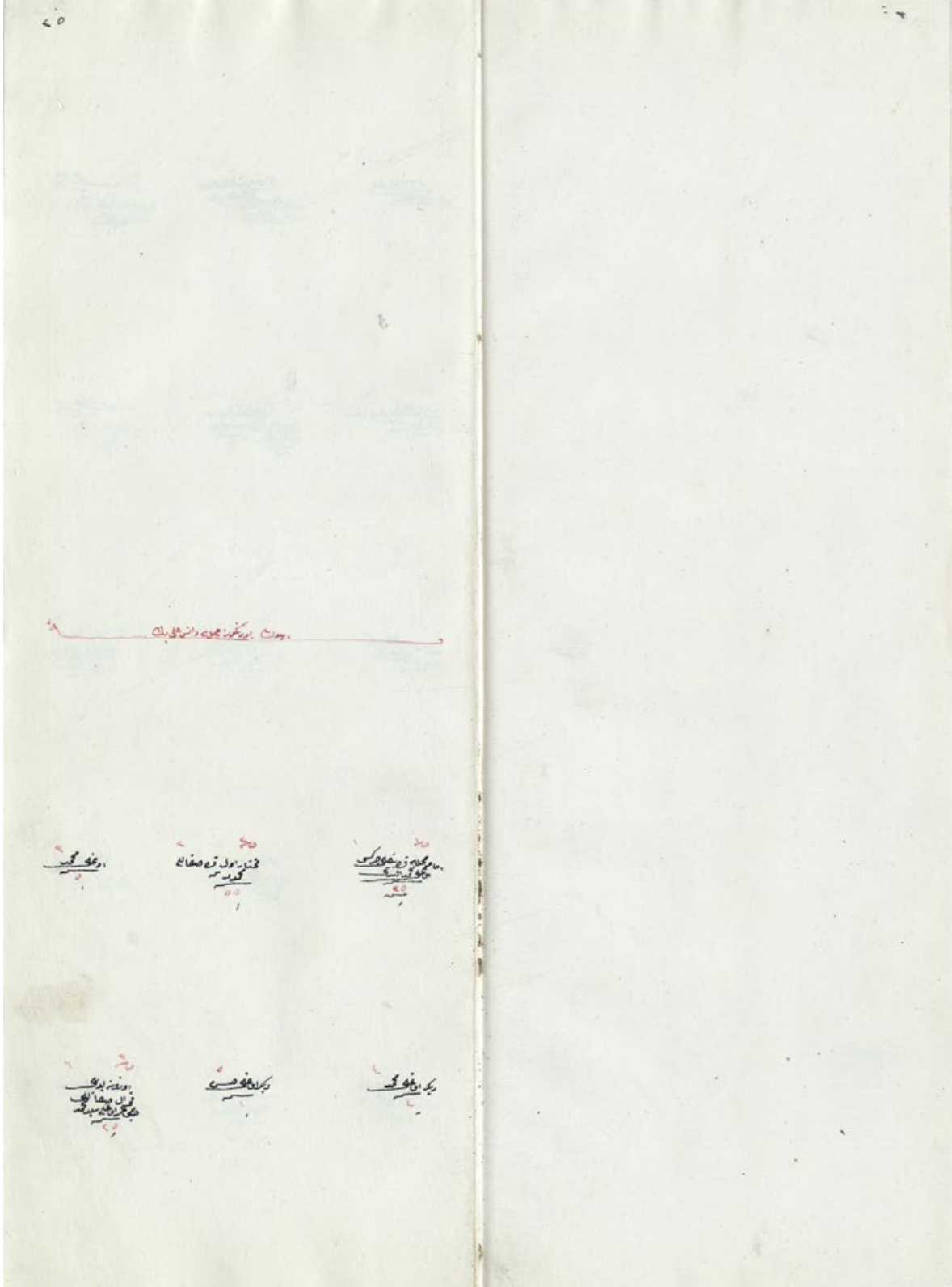
EK 17. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_009

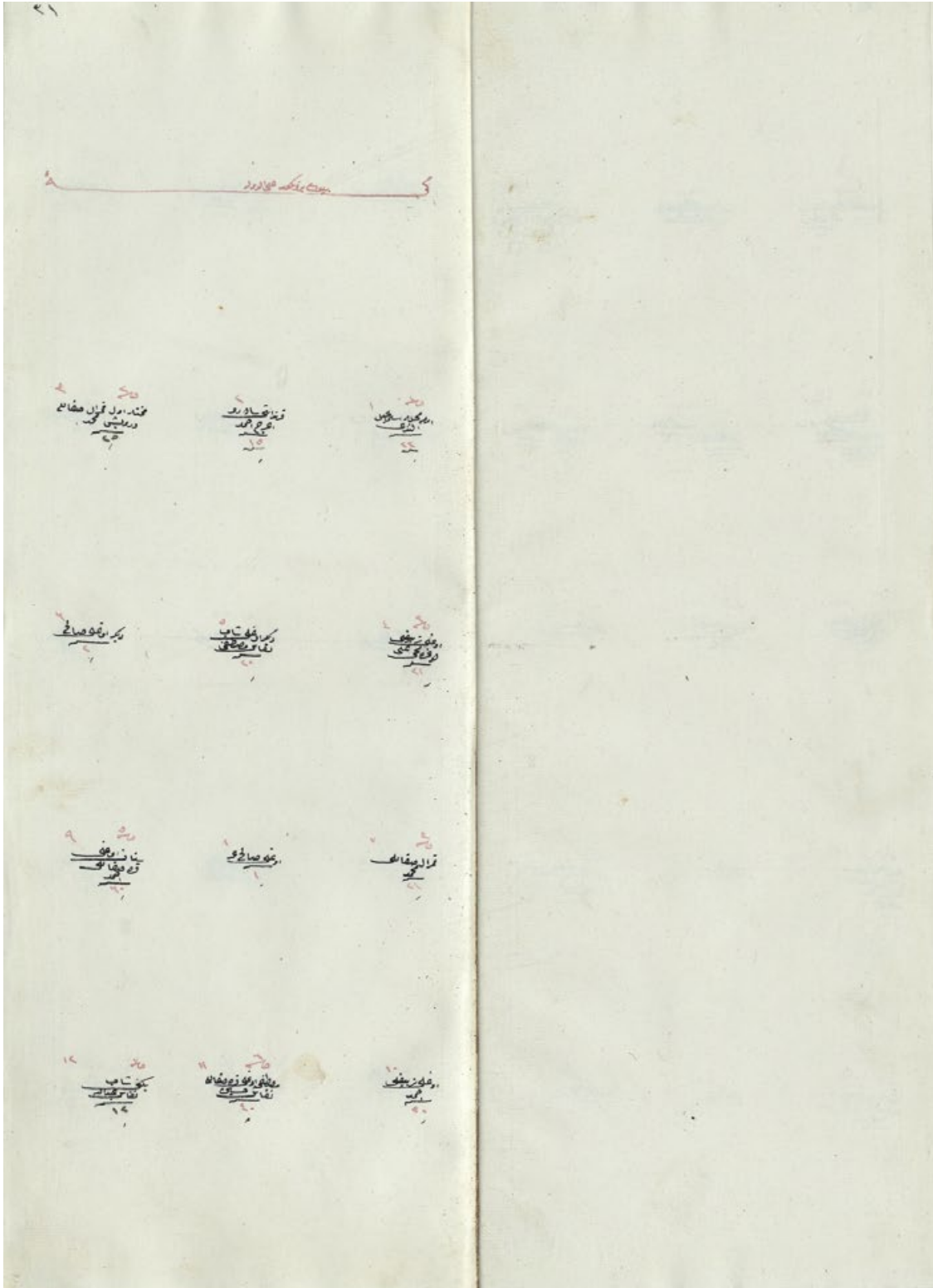
EK 18. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_013

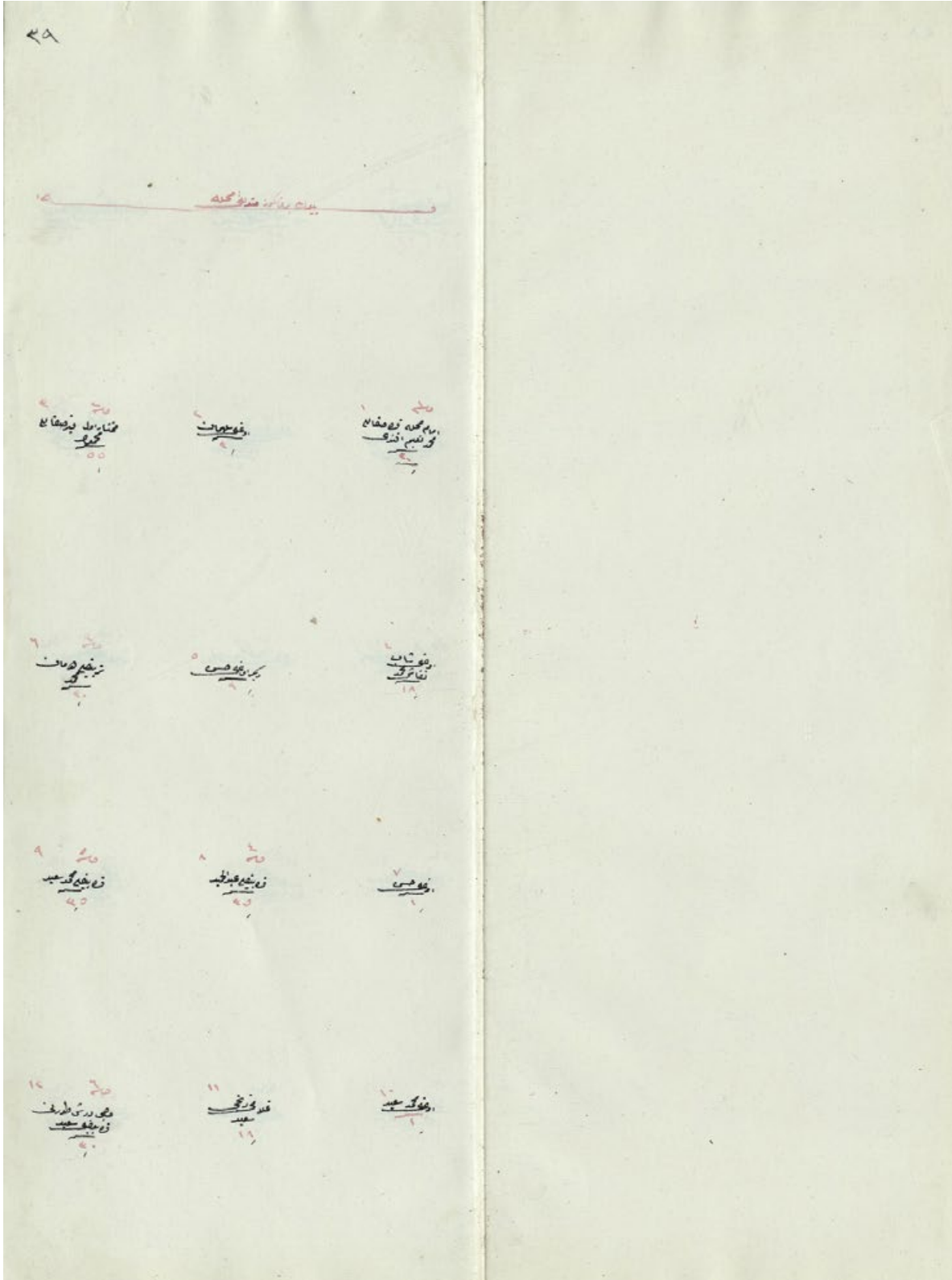
EK 19. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_022

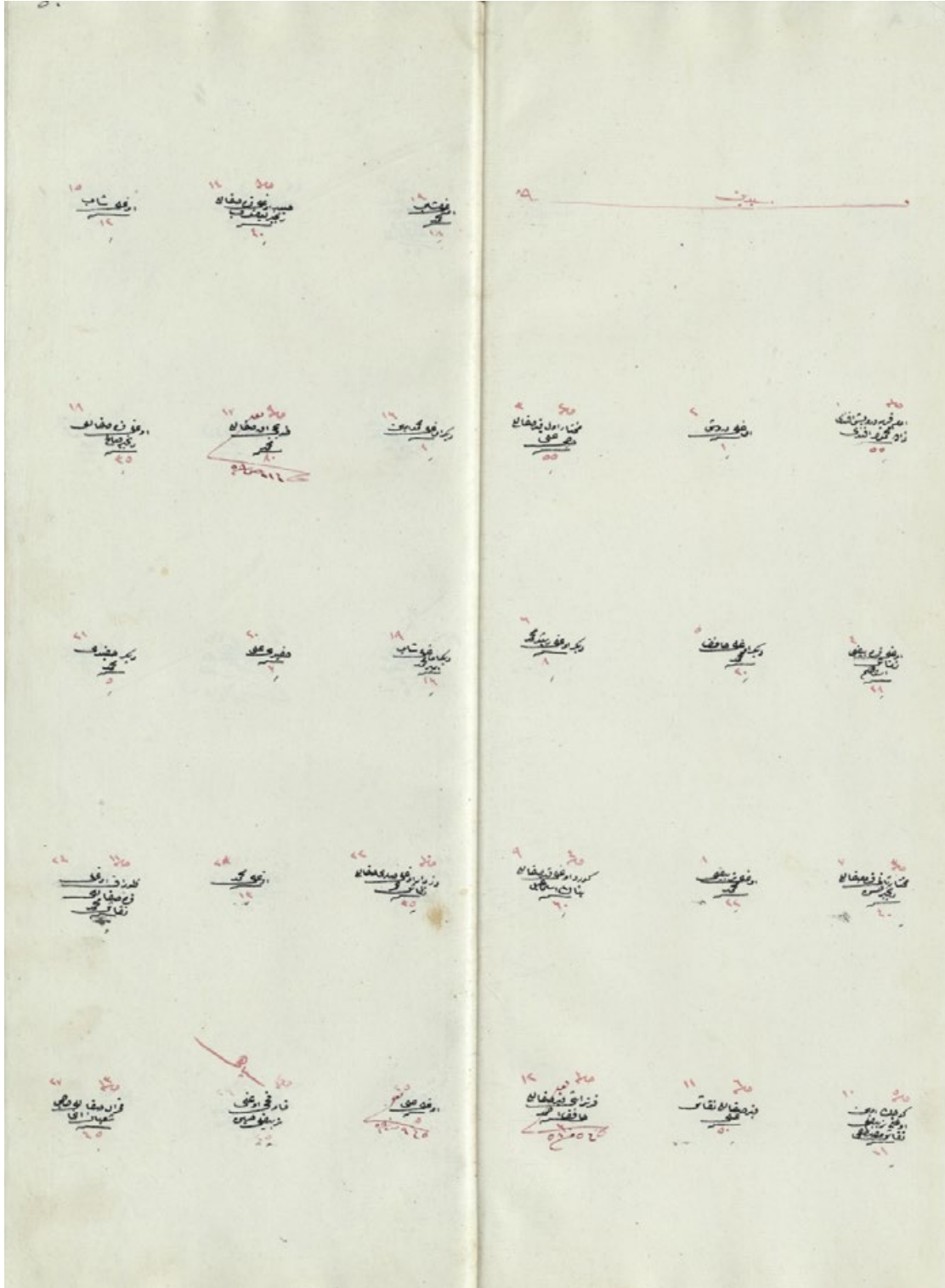
EK 20. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_028

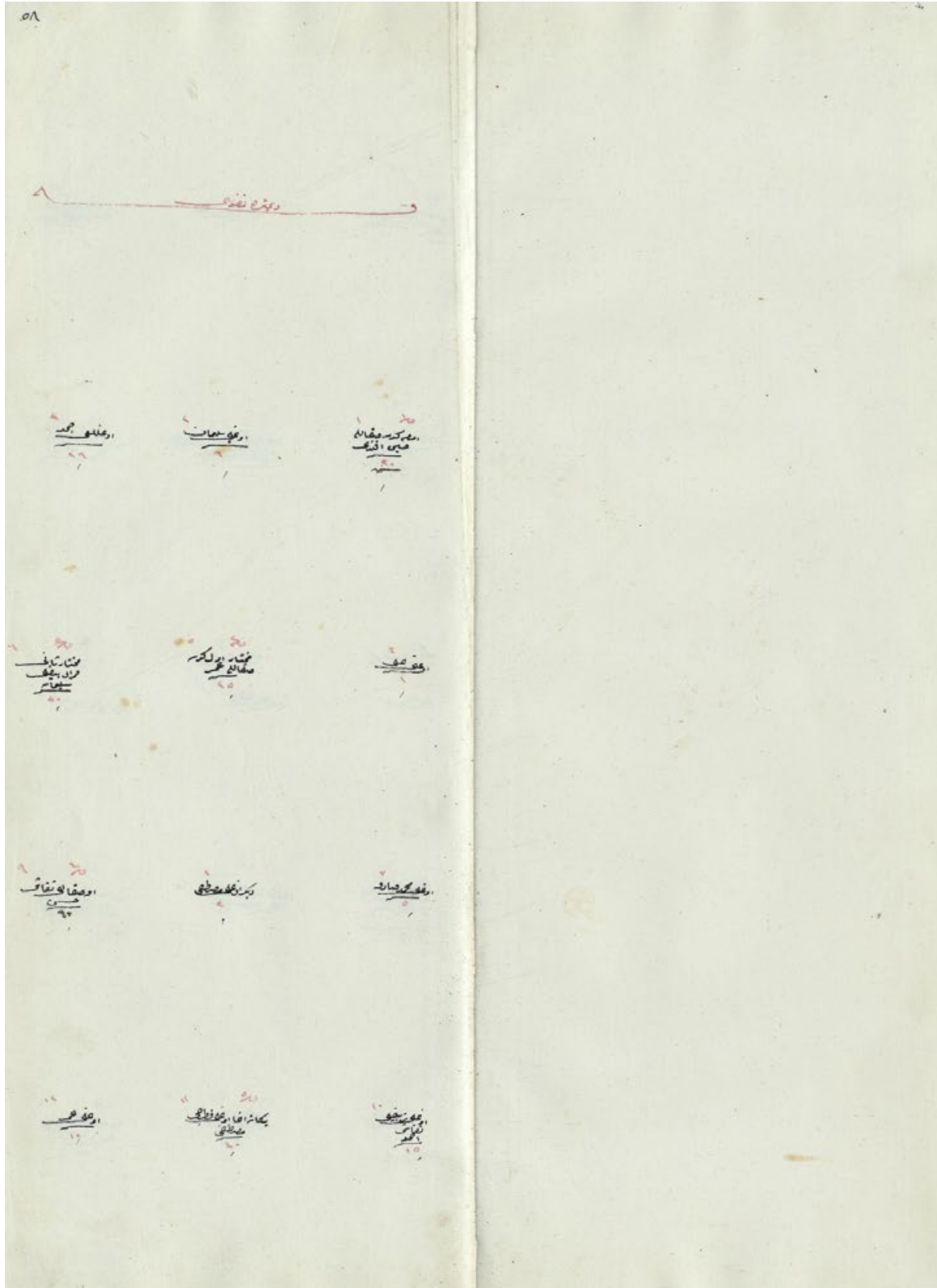
EK 21. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_035

EK 22. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_044

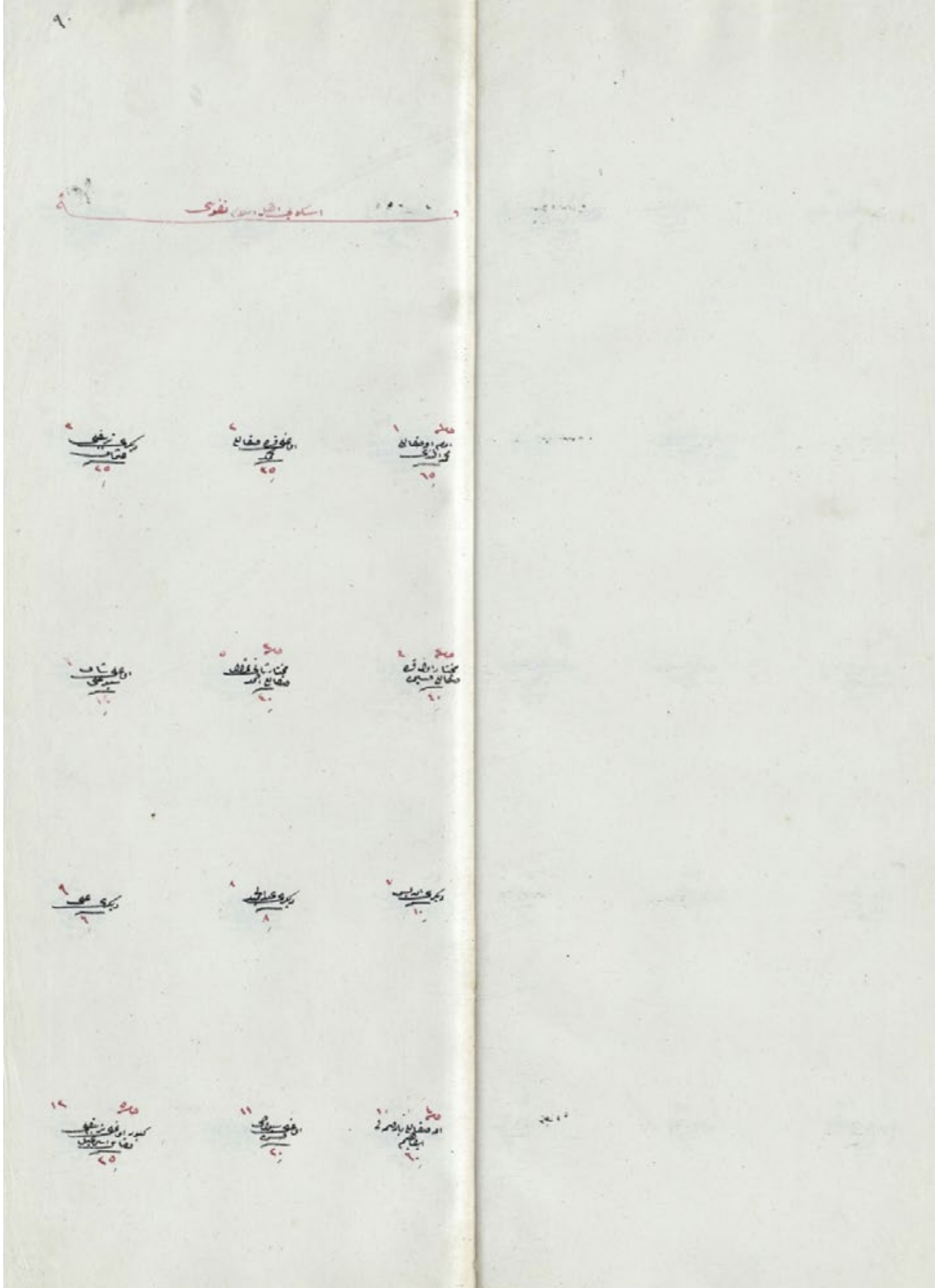
EK 23. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_051

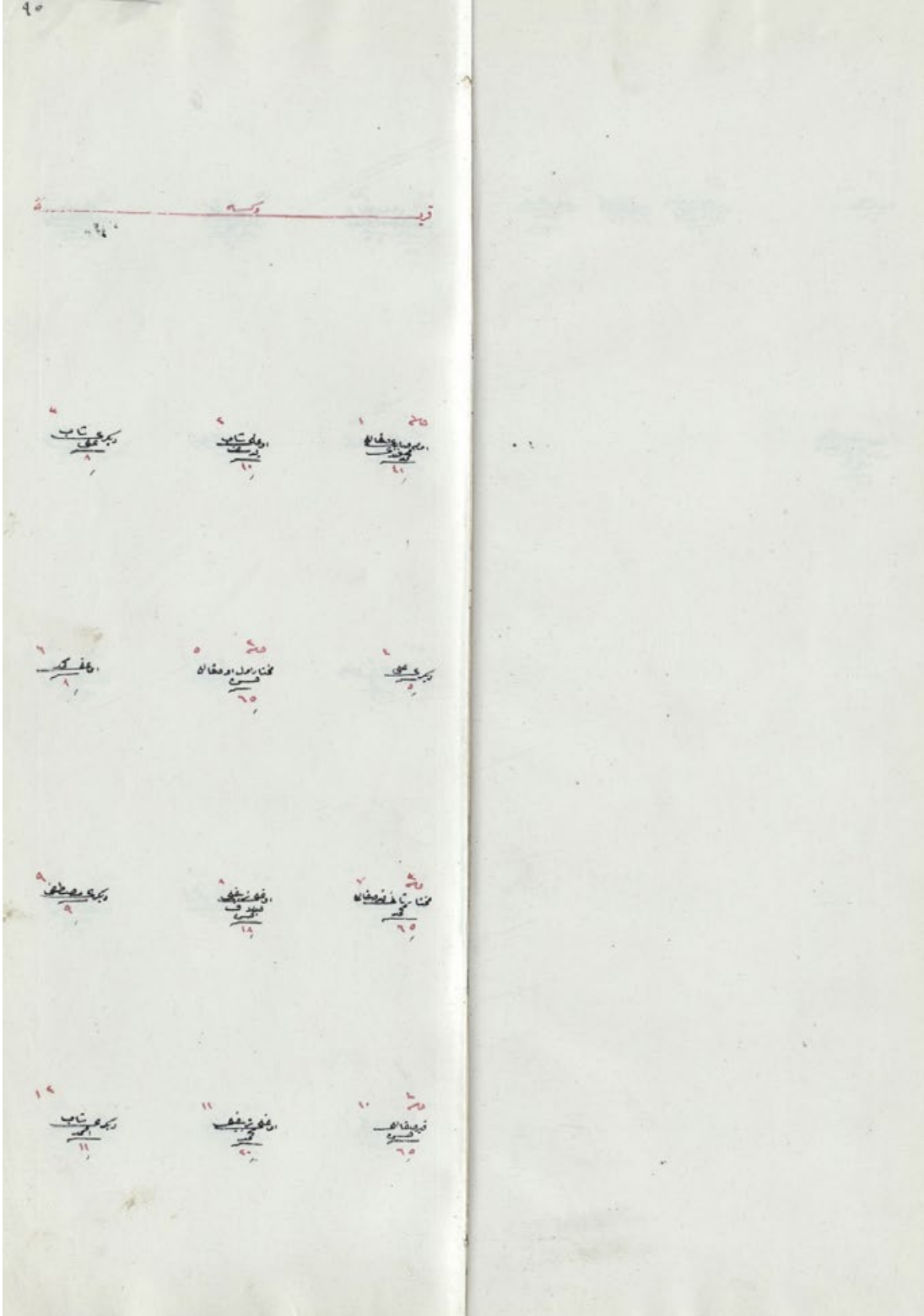
EK 24. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_064

EK 25. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_081

EK 26. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_086

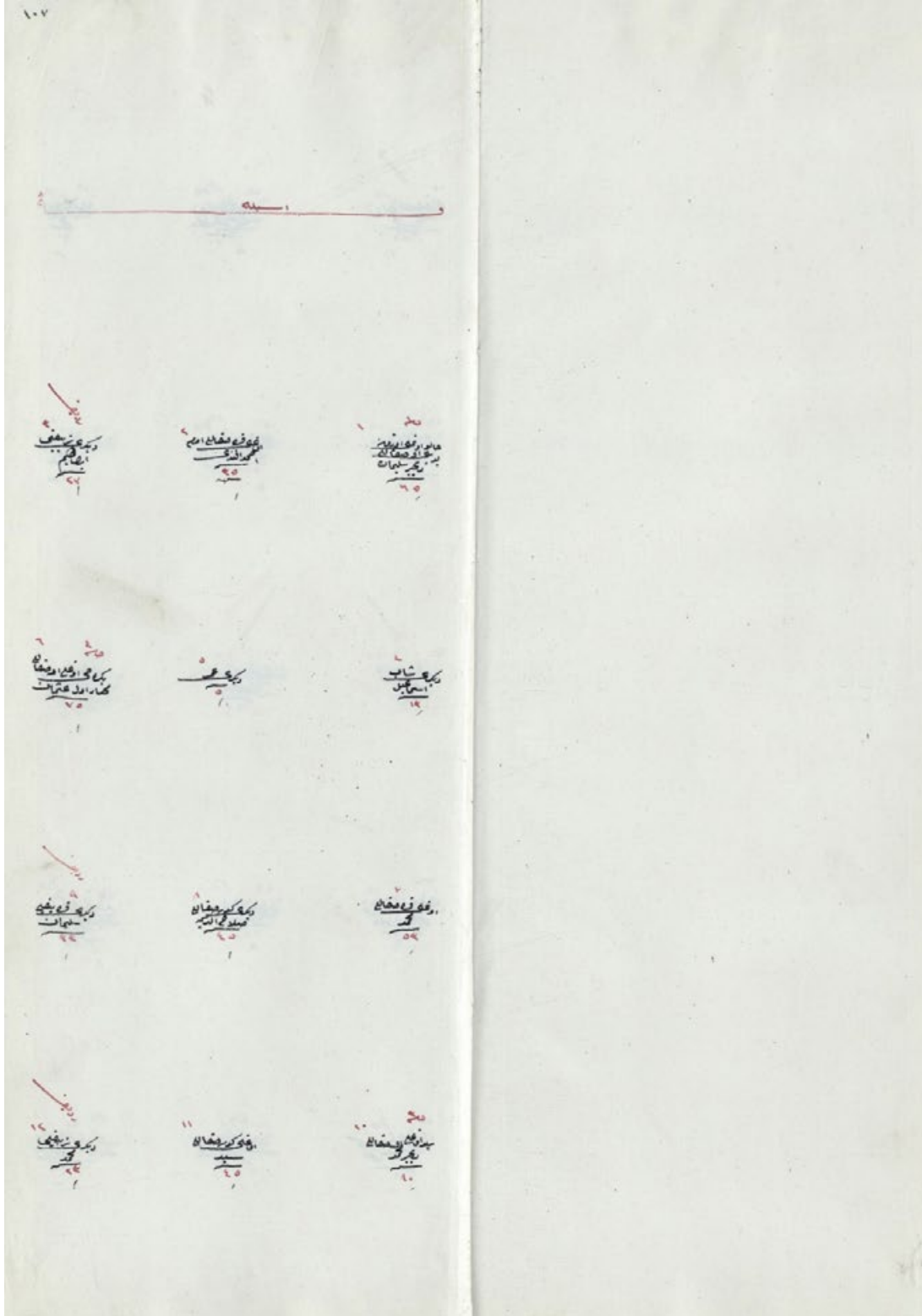
EK 27. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_090

۹۰۱

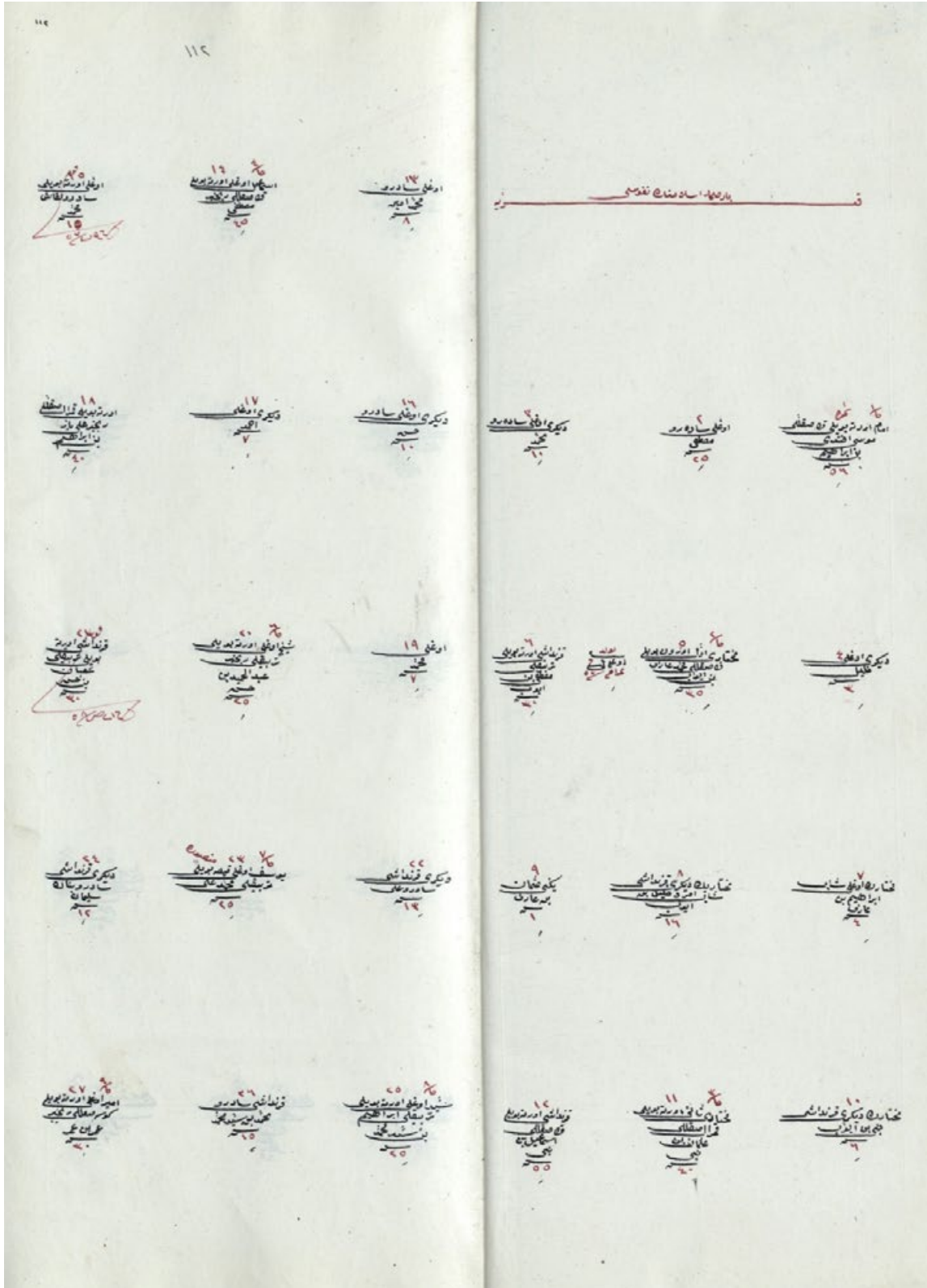
تذکره

۳۰ وصف اولی	۳۰ تذکره	۳۰ تذکره
۳۰ تذکره	۳۰ تذکره	۳۰ تذکره
۳۰ تذکره	۳۰ تذکره	۳۰ تذکره
۳۰ تذکره	۳۰ تذکره	۳۰ تذکره

EK 28. BOA.NFS.D., NUMARA: 2004_095

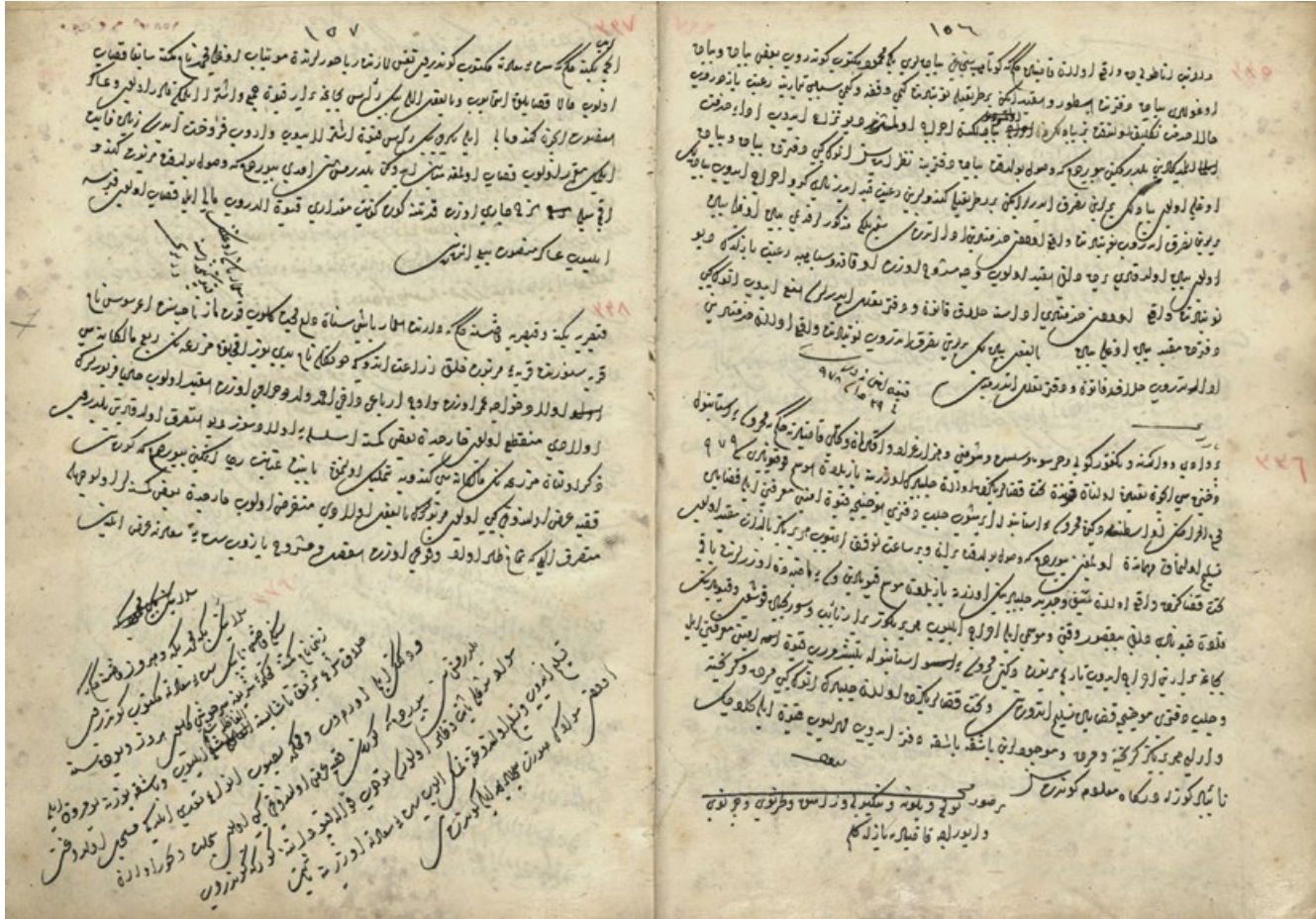

EK 29. BOA.NFS.D., NUMARA: 2005_107

EK 30. BOA.ADVNSMHH.D 12/157, HÜKÜM NO: 338. 19 NİSAN 1571.

Kayseri Koramaz Nahiyesi, Ağırnas Karyesi'nde mevcut Döngüle isimli 700 akçelik mezra'ayı haksız şekilde işgal edip kullanan kimselerden şikâyet eden Mi'mâr Başî Sinan Ağa'nın durumun düzeltilmesi için Divân-ı Humâyûn'a yazdığı arz ve bu arz üzerine Divân-ı Humâyûn'dan sorunun araştırılıp çözülmesi yolunda çıkan karar metni.

DİZİN

A

Abdülmelik b. Mervan 33
Adana 16, 17, 31, 33, 67, 68
Ağırnas 35, 36, 39, 61, 73, 78, 80, 83, 84, 87, 96, 97, 102
Ağırnas Yeraltı Şehri 96, 102
Ağ İın 36, 39, 121
Akbin 96, 98
Akbin Vadisi Kaya Yerleşimleri 96
Akdeniz 15, 16, 17, 31
Akkerman 17
Akkışla 34
Akkoyunlular 19
Akkurt Yeraltı Şehri 102
Akşehir 17, 27, 35
Akyazı 36
Almaluca 39, 41, 119. *Bkz* Elmaluca
Amarat 14
Amasra 16
Amasya 13, 17, 19, 23, 31, 59
Anamur 16
Ankara 11, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 33,
37, 54, 78, 93, 109, 110, 111
Antalya 16, 23
Arakil 80
Ardıç 39, 41, 42, 44, 59, 119, 120
Asurlular 33
Atina 18
Avas 80
Avşar 39, 40, 110, 111, 117, 120
Aydın 20, 23, 31, 45, 46, 56
Aygün, Çiğdem (Dr.) 94
Aymanlı Yeraltı Şehri 102

B

Babinger, Franz 11
Bagdasar 80
Bağdad 18
Bağpınar 83, 84, 88, 89. *Bkz* Ağırnas
Balaban 80

Bâlâ Gesi 14, 40, 80
Barsama 28, 40, 61, 62, 72, 78, 79, 115, 116, 120
Bayezid II. 19
Bedros 80
Belagesi 40
Belağası 14, 40, 94
Belasin 41, 53, 119
Belbaşı 36
Belgrad 17, 18, 23
Belviran 27, 28, 35, 40, 80, 116
Billur 36
Bizans 15, 16, 18, 19, 26, 29, 33, 105
Boğa 28, 115, 121
Boldacı 28
Bosna 18
Bostancı 42, 46, 80
Boyacı 73, 80
Bozatlı 28, 36, 41, 42, 59, 120
Bursa 17, 23
Bünyan 34, 50, 53

C

Canbaz 28, 33, 42, 115, 116
Cebel-i Ali 28
Cebel-i Erciş 27
Cem Sultan 19
Ciğerci 80
Cucun 80
Cünbüş 80

Ç

Çağlakbaşı 36
Çaldıryan 36
Çancı 80
Çaputçu 80
Çatalkoca 28
Çatal Koca Karyesi 58
Çırgalan 28
Çorbacı 80

Çorum 17, 23, 31, 59
Çörümşek 28

D

Danalık Yeraltı Şehri 99, 100
Danis 80
Darsiyak 28, 35, 36, 42, 61, 62, 63, 64, 68, 73, 78, 80, 113,
115, 122, 127
Değenlik 36
Değirmenci 42, 119
Demirci 21, 45, 48, 80, 109
Demren 28
Derviş 45, 79, 80, 117
Develi 27, 28, 59, 80, 100
Dimitre 43, 61, 64, 72, 78, 83, 84, 100, 102. *Bkz* Turan
Dobruca 17
Dolasun 28
Dolaylı 80
Dulkadir Beyliği 105

E

Eci Arızman 80
Eci Sahhak 80
Edirne 17, 18, 31
Efkere 28, 35, 36, 43, 78, 80, 115, 117, 120
Ege 15, 16, 17
Eğerli Kepez 41, 44, 119
Eğerliler 28
Eğribucak 31, 36
Eğriyollar 61, 64, 65
Elmaluca 28
Emir Karyesi 58
Emiruşağı Yeraltı Şehri 99
Endürlük 35
Erciyes Dağı 34
Erzincan 17
Erzurum 17, 21
Eski Pusath Yeraltı Şehri 99
Eskişehir 17, 23, 31
Estik 80
Etam 80

F

Fadlasun 28. *Bkz* Fedlasun
Fatih Sultan Mehmed 19
Fatinler İni 99
Fedlasun 41, 45, 59, 120
Frigya 33

G

Gediris 36
Gemerek 46, 54. *Bkz* Sarımsaklı
Gergeme 28, 35, 36, 46, 73, 79, 80, 115, 116, 119
Gesî 14, 35, 36, 40, 46, 71, 78, 79, 80, 94, 100, 115, 116, 119,
120
Giryad 47, 115
Göreme 34, 94
Görgörsüz 35
Gülbey 80
Gülistan Yeraltı Şehri 99
Gümülgün 47, 119
Gürle 36

H

Halep 16, 17, 18
Harman Yeri Yeraltı Şehri 99
Hasandağı 36
Hınzır Dağı 34, 47
Hınzırı 28, 67
Hınzırı 47, 48, 119
Hisarcık 35, 61, 66
Hitit 33
Hopaser 80

I

İsbıdın 35, 36, 73, 78, 80, 83, 84, 88, 89, 100, 102, 104
İsbıdın Kaya Kilisesi 100, 102, 104
İspıdın 48. *Bkz* İsbıdın

İ

İbiş 80
İkizcekenar 28
İkizlü 28, 41

İncesu 74, 80
 İncili Yeraltı Şehri 99
 İncikler 36
 İran 17, 18, 29, 39, 65
 İsbile 35, 36, 45, 61, 65, 73, 78, 80, 119, 121
 İskenderun 16, 17
 İslamlu 28, 35, 36, 40
 İspile 28, 48, 113, 115, 116, 125, 130
 İstanbul 11, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29,
 33, 34, 35, 39, 43, 50, 56, 62, 63, 69, 80, 109, 110, 111
 İverek 28
 İzmir 16, 93

K

Kahramanmaraş 33
 Kanber 80
 Kanlıyurt 36
 Kapadokya 33, 34, 93, 94, 102
 Karaca 39, 47, 54, 56, 57, 80, 118, 121
 Karacaviran 28, 36, 41, 43, 50, 59
 Karadeniz 16, 17
 Karahisar 23, 27, 28, 35, 74, 80
 Karakaya 27, 36, 59, 118
 Karakoyunlular 19
 Karaman 15, 20, 24, 27, 29, 31, 33, 35, 43, 48, 56, 109, 115,
 117
 Karamanoğulları 33, 34
 Karataş 16, 17, 28
 Karşuk 80
 Kayadibi 36
 Kaytaz 80
 Kefe 16, 17, 21
 Kemer 41, 59, 80
 Kenar-ı Irmak 28, 59
 Kerbanbaşı 80
 Kersit 50, 56, 119
 Kes Doğan 50
 Kızılağıl 28, 45
 Kızılcaın 28, 43, 45, 59, 116, 118
 Kiçi Bürüngüz 35, 36, 48, 61, 66, 78, 117, 121
 Kirkor Mevki Yeraltı Şehri 99
 Kirse 80
 Konak Altı Yeraltı Yapısı 102
 Konya 17, 19, 20, 24, 27, 35

Koyun Abdalı 48, 50, 52, 71, 119
 Kömür Yeraltı Şehri 99
 Körpe 36, 39, 47
 Köselü 80
 Köstehayr 35
 Köstence 17, 31
 Köstere 28, 35, 36, 40, 80
 Kulaklıkaya 36
 Kurd İni 50, 71
 Kurugöl 61, 67
 Kuruköprü 28, 35, 36, 59, 73, 99
 Kuru Köprü 41, 50, 80, 120, 121
 Kuruköprü Yeraltı Yapısı 99
 Kuşçagız Yeraltı Şehri 99
 Kuşhane 80
 Küçük Bel 80
 Küçük Bürüngüz 66, 86, 102. *Bkz* Kiçi Bürüngüz
 Küçük Bürüngüz Yeraltı Şehri 102
 Küçükköy 80
 Kütahya 17, 19, 23, 31

L

Lazkiye 16, 35

M

Macaristan 18, 21
 Mahrumlar 36
 Malya 28, 50, 59
 Mancusun 35, 36, 42, 48, 51, 71, 78, 79, 80, 115, 116, 120
 Memlûklü 19
 Mengüş 80
 Merkeb Meydanı 36
 Mersin 16, 28, 54
 Mesiha 52, 119
 Mesleme b. Abdülmelik 33
 Mıgırdıç 29, 117, 121
 Mısır 16, 18, 21, 29
 Mihal 80
 Mimar Sinan Yeraltı Şehri 96, 97, 102
 Misire (Müresun) 52
 Moğol 15, 22
 Mustafa Bozdemir Yeraltı Şehri 96
 Mustafa Ganem Efendi 67

N

Neşat Bey Yeraltı Yapısı 102
 Nevşehir 33, 94
 Niğde 27, 33, 35
 Nize 73, 78
 Nizeyye 29, 115
 Niziye 36, 52, 80, 119
 Nurvana 53, 119

O

OBRUK Mağara Araştırma Grubu 94
 Oğuzlar 22, 39, 111
 Osmanlı 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
 25, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 39, 43, 54, 61, 63,
 66, 72, 73, 78, 83, 105, 109, 110, 111
 Osmanlılar 15, 19, 105, 110

P

Palas 34, 35, 41, 53, 56, 74, 79, 80, 115
 Papa Abraham 80
 Papa Yovan 80
 Pehmeli 80
 Pınarbaşı 28, 34

R

Roma 15, 29, 33, 93, 100, 102, 105

S

Sahra 28, 35, 48, 58, 64, 70, 113, 124
 Sakar 36
 Salır 80
 Salkuma 35, 36, 37, 53, 73, 78, 79, 80, 115, 119
 Samsun 16, 23
 Sarımsaklı 14, 36, 52, 53, 54, 61, 67, 68, 73, 79, 80, 113, 123,
 129, 131
 Sarımsaklu 36, 40, 46, 47, 48, 53, 54, 115, 117, 119, 121.
Bkz Sarımsaklı
 Saru Danişmendli Cemaati 59
 Saru Kaya 50, 54, 71, 119
 Selanik 17, 18, 31
 Selçuklu 15, 19, 24, 34, 59

Selçuklular 29, 59, 105
 Serez 17
 Seydiini 29
 Silifke 16
 Sinop 16
 Sinos 29
 Subaşı 83, 84, 91, 96, 100, 101, 102. *Bkz Üskübi*
 Subaşı Kaya Kilisesi 100, 101, 102
 Subaşı Yeraltı Şehri 96, 102
 Sudamık 80
 Sultanhanı 29, 54, 55, 73, 79, 121
 Sümengen Yeraltı Şehri 99

Ş

Şahbalı 80
 Şah Hatun binti Hızır Vakfı 70
 Şam 16, 18
 Şavlık 46, 119
 Şikemli 41, 50, 59
 Şirin 43, 80

T

Talas 42, 55, 78, 80, 117, 121
 Talasıra Yeraltı Şehri 99
 Taşlık 78
 Taşören 83, 84. *Bkz Ağırnas*
 Taşucu 16, 17
 Tavşan Depesi 56, 119
 Tokat 17, 23, 59
 Tomarza 34, 35, 80
 Toros Dağları 15, 33
 Trabzon 16, 19, 23, 31
 Turabi 80
 Turan 19, 83, 84, 100, 102, 111
 Tuz Hisarı 56, 119

U

Ulu Bürüngöz 56, 83, 84, 120. *Bkz Ulu Bürüngöz*
 Ulu Bürüngöz 29, 35, 36, 37, 56, 61, 69, 78, 115, 121
 UNESCO 14, 92, 93
 Urfa 17

Ü

Ürgüb 27, 35

Ürgüp 94

Üskübi 36, 52, 56, 61, 69, 70, 78, 83, 113, 115, 117, 120, 126

V

Varna 17, 31

Vekse 35, 57, 61, 70, 73, 78, 80, 83, 84, 90, 100, 102, 115,
116, 120, 121

Vekse Kaya Kilisesi 100, 102

Y

Yafa 16

Yahyalu 36

Yalnız Öküz 29, 48, 51, 58, 119, 121

Yavuz Sultan Selim 17, 18, 19

Yeşilhisar 94

Yokrados 80

Yozgat 33

Yuvalı 29, 59

Z

Zamantı 13, 28, 34, 35, 36, 47, 48, 50, 59, 67

Osmanlı'dan Günümüze koramaz vadisitarıhi

Mustafa ÖZBEK · Umut SOYSAL · Doğan KOÇER

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başarının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülden gönüle yoldur. Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolculuğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihi bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar. Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiğı olan Kayseri'de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif'in dediğı gibi: "Okuyorsa ahali, yapılamayacak ne var"...

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşehrilerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceğı en büyük iyilik; iyi bir okur olmaktır.

ISBN: 978-606-8117-39-5